

УДК 821.161.2“1884/1902”-6.09 І.Франко:929:82(477) В.Коцовський:
070(477.83/86)

ЦІЛКОМ ЗАБУТИЙ ВОЛОДИМИР КОЦОВСЬКИЙ

Роман ГОРАК

*Львівський літературно-меморіальний музей І. Франка,
вул. Івана Франка, 150 – 152, 79011 Львів, Україна*

У публікації висвітлено одну з невідомих сторін франкознавства – стосунки І. Франка з його університетським товаришем та другом юності Володимиром Коцовським, який зробив чималий внесок в українське літературознавство. Вперше введено в науковий обіг 26 досі невідомих листів Володимира Коцовського до Івана Франка, які охоплюють час від 1884 до 1902 р., а також наведено документально достовірні факти біографії Володимира Коцовського.

Ключові слова: Іван Франко, Володимир Коцовський, галицька преса, листи.

Саме про Володимира Коцовського Іван Франко в “Передньому слові” до другого видання збірки “З вершин і низин”, котра вийшла у Львові 1893 року писав: ”Думаю, що, наводячи тут імена В. Коцовського і Ів. Белея, хоч вчасті віддячусь їм за те, що вони зробили для мого розвитку” [1, т. 1, с. 19]. В. Коцовському у цій збірці присвячений вірш “Корженкові”, який був першим у розділі “Знайомим і незнайомим” [1, т. 1, с. 89]:

Душно і хмарно,
Важко бурливий час!
Чи гинуть марно,
Щоб світ не знав о нас?
Йти в небезпечний бій
Чи гнутись плазом?
Друже сердечний мій,
Ходімо разом!
Щастя не ждімо,
Щастя не де, а в нас!
К сонцю спішімо,
Хоч його промінь згас,—
Вдень буде знов ясність
Чистим алмазом.
В правди і волі світ
Ходімо разом!
З гнітом і тьмою,
З розбратанням братів
Сміло до бою
До кінця наших днів,
За серця й совісті
Ясним показом
В збройній готовості
Ходімо разом!

Дивовижний своєю незграбністю і патетикою вірш молодого Франка!

“Корженко” – один з літературних псевдонімів Володимира Коцовського, а вперше цей вірш був надрукований у 8–9 номері журналу “Світ” за 1882 рік. Сам вірш було написано 22 жовтня 1882 року і автограф цього вірша зберігся...

В радянському франкознавстві усталилась думка і зокрема в коментарях до 50-томного видання творів Івана Франка зазначено, що Володимир Коцовський “український письменник, літературознавець та педагог”, котрий “під час навчання у Львівському університеті (1878 – 1883) близько стояв до Івана Франка”, але пізніше дороги їх розійшлися і став він “буржуазно-націоналістичним діячем”, як і більшість товаришів Івана Франка, з котрими він навчався в університеті, якщо вірити подібним коментарям.

“Побіч проф. Огоновського, – писав Іван Франко у великій статті “Наше літературне життя в 1892 році”, яка була надрукована у першому номері журналу “Зоря” за 1893 рік, – повстала у нас в остатніх часах досить спора купка молодших істориків літератури, почасти його учеників. Перше місце між ними займає, без сумніву, В. Коцовський, фаховий історик і ученик покійного проф. Ліске. Він розпочав свою наукову кар’єру дуже цінним виданням – третім томом “Руської бібліотеки” Онишкевича. Передмова до текстів, поміщених в тім томі, вповні виявила прикмети його стилю і великого критичного таланту, спарованого з надзвичайною методичною точністю досліду та поміркуванням в виводах. Як доповнення до тої праці пішли його дальші роботи в “Зорі”: про М. Шашкевича і попередні часи, про збір споминів Головацького і др., а далі схематичний, хоч повний дуже цінних вказівок огляд руської праці літературної за остатніх 50 літ, поміщений в ювілейнім номері “Зорі” в пам’ять Шашкевича. Після сеї праці д. Коцовський на пару літ якось був затих і тільки в 1892 р. розпочав друкувати в “Учителі” нову, як здається, дуже широко закроєну працю “Огляд русько-української літератури”. Праця ся досі в початках – автор розпочав здалека, від определения основних понять, від мови, міфології, звичаїв, обрядів слов’яно-русських і т. ін., та добрі прикмети і хиби автора виявились уже вповні. Добрі прикмети: зв’язність, докладність і ясний суд критичний, багатство матеріалу і вмільсть користуватися ним, знайомість з новішими працями науковими в даних питаннях, простота і ясність вислову, строга науковість без фраз і сентиментальності; хиби: брак артистичної композиції, брак випуклішого піднесення важніших речей, певна сухість викладу і перетяження його подробицями, що дуже утруднює читання, особливо для неспеціалістів. В усякім разі ми бажаємо авторові сили і охоти до якнайскорішого викінчення його праці, котра обіцяє бути дуже позиточним підручником коли не для сільських учителів, для котрих вона абсолютно затяжка і заспеціальна, то для студентів університету” [1, т. 29, с. 20].

Через рік після публікації такої статті, Іван Франко у журналі “Жите і Слово” (т. 2, книга 4, ст. 147 – 153) друкує рецензію на на працю В. Коцовського “Пам’яті Маркіяна Шашкевича”, котра вийшла друком 1894 р. “Недавно, – писав у ній Іван Франко, – вийшла осібною відбиткою з ІІІ, не виданого ще тому “Записок Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка у Львові” невеличка праця д. В. Коцовського “Пам’яті Маркіяна Шашкевича”, читана на однім засіданні того тов[ариств-

ва] при нагоді перенесення тіла Шашкевича до Львова. Д[обродій] Коцовський звісний уже своїми працями про Шашкевича і критичним виданням його творів; праці ті були прихильно оцінені не тільки у нас, але й за границею такими вченими, як Пипін і Дашкевич. Беручи в руки нову його працю про Шашкевича, ми надіялись найти в ній нові причинки до зрозуміння і оцінення діяльності Шашкевича, та прочитавши сю працю, – трохи розчарувались. Автор замість сконцентрувати свою увагу на Шашкевичі і його добі, гуляє по широкім просторі 1000-літньої історії Русі і Слов'янщини, вихапує тут один факт, там другий, не раз відділений від нього століттями і сотками миль простору, і, набравши в'язанку таких фактів, виводить із них щось таке, чого по законах логіки зовсім не слід би ждати! Замість правильної аргументації виходить ошоломлення читача купою подробиць, в котрих задля їх відірваності тяжко розібратися" [1, т. 29, с. 249]. На жаль, саме на цю статтю автори коментарів до 50-томного видання творів Івана Франка посилаються найчастіше, щоб довести, буцім шляхи В. Коцовського та І. Франка опісля розійшлися: Іван Франко залишився "вічним революціонером", а В. Коцовський "діячем буржуазно-націоналістичного табору", хоча ця рецензія аж ніяк не дає підстав про це говорити. Більше того, українська література збагатилася блискучим дослідженням Івана Франка про значення в нашій культурі Маркіяна Шашкевича. А працю Володимира Коцовського Іван Франко вважав цінним набутком нашого літературознавства, про що й зазначав у статті "Метод і задача історії літератури", вперше опублікованій М. Возняком 1926 р. у дев'ятому номері журналу "Життя і революція" [1, т. 41, с. 21].

Майже на кожне нове дослідження Володимира Коцовського Іван Франко відгукувався рецензією. Наприклад, у статті "Писання І.П. Котляревського в Галичині", надрукованій у "Записках Наукового Товариства ім. Шевченка" (т. 26, кн. 6) у 1898 році, дає високу оцінку дослідженню В. Коцовського про вплив творчості Івана Котляревського на галицько-руську літературу.

Не оминув увагою Іван Франко і працю Володимира Коцовського "Історико-літературні замітки до "Слова о полку Ігоревім", що вийшла у Львові 1893 р., і визнає слушними в багатьох моментах його тлумачення певних історичних подій у власному дослідженні "Літописна основа "Слова о полку Ігоревім"", написаного в листопаді 1914 р. і вперше надрукованого у 39 томі творів І. Франка.

У відомій праці "Д-р Остап Терлецький (спомини і матеріали)", опублікованій 1902 року в шостій книзі "Записок Наукового Товариства ім. Шевченка" Іван Франко наголошує, що Володимир Коцовський не раз мав рішучий вплив на той чи інший його крок, зокрема саме дякуючи йому була відкинута вступна стаття Остапа Терлецького до першого видання його творів, а також на прохання В. Коцовського Іван Франко 1885 р. повернувся до "Зорі", не покидаючи водночас думки створити свій журнал, який мав намір назвати "Поступ". Разом із Володимиром Коцовським вони в той час працювали у популярному часописі "Зоря".

У "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р." згадав І. Франко про працю В. Коцовського в "Ділі", зокрема його статті "Ключ розуміння", "І ми, браття слов'яни" та "Організація наших народних сил", які були присвячені актуальним проблемам тодішнього життя галицьких русинів". У "Зорі" 1886 р., – писав Іван Франко, – пильним співробітником був Володимир Коцовський, який опублі-

кував тут, крім двох своїх віршів, простору працю “Маркіян Шашкевич, кілька слів о його значені”, а також одну недруковану проповідь, один недрукований, а другий друкований у 30-х рр. окремо вірш Шашкевича, і простору бібліографічну відомість про польський вірш “Wieniec z serc życzliwych”, зложений на честь діда Шашкевича о. Р. Авдиківського. Він дав також причинки до біографій Вагилевича, Верещинського та Йосифа Левицького разом з передруком його першого вірша “Домоболії проклятих” [1, т. 41, с. 437]. З нагоди 50-х роковин видання “Русалки Дністрової” на сторінках “Зорі” було опубліковано велику й важливу, на думку Івана Франка, статтю В. Коцовського “Огляд національної праці галицьких русинів” (1887 р.). Не оминув Іван Франко і своєї співпраці з В. Коцовським у гумористично-сатиричному журналі “Зеркало” і виділив серед творів товариша поезії “Клеветникам” (1882 р.), а також “Ми такой прості чорні хлопці” (1883 р.). Цінував Іван Франко і працю В. Коцовського у журналі “Світ”, називаючи його “досить пильним співробітником”, “який дав кілька рецензій, в тім числі досить простору на видання Драгоманова “Нові українські пісні про громадські справи”” [1, т. 41, с. 459].

Авторитет Володимира Коцовського як дослідника та літературознавця був високим, тому й не дивно, що 1891 року, коли у Львові визріла думка видати повне та критичне видання творів Тараса Шевченка з ініціативи “Просвіти” та “Наукового Товариства ім. Шевченка”, було створено комітет, до котрого увійшли професор університету Омелян Огоновський, професор академічної гімназії Олександр Барвінський, Володимир Коцовський та Іван Франко. Ці товариства мали намір видати всі відомі твори Тараса Шевченка. Видання планували здійснити в чотирьох томах. Другий том, який містив би твори Тараса Шевченка, написані під час перебування в Україні аж до його арешту, вирішено доручити упорядкувати Володимирі Коцовському. Третій том, який охоплював час від 1847 до 1857 р., тобто перебування в неволі, доручено редагувати та підготувати до друку Іванові Франку. А Франко, який працював тоді у редакції польської газети “Kurjer Lwowski”, вирішив познайомити громадськість із видавничим проектом у ряді публікацій, зокрема в статті “Поетичні твори Шевченка”, опублікованій 18 квітня 1891 р. в газеті “Kurjer Lwowski”, “В справі нового видання Шевченка” (“Народ”. – № 9 за 1891 рік) та інших. На жаль, народовці усунули Івана Франка від роботи над виданням творів Тараса Шевченка Івана Франка. Ініціатором цього став відомий політичний та громадський діяч Галичини Кость Левицький, який вирішив видати Тараса Шевченка “такого, як нам потрібно”. Із цим категорично не погоджувався Іван Франко. Головним редактором видання був Омелян Огоновський. Перший та другий том побачив світ 1893 р. із вступною статтею та коментарями Огоновського, третій том містив Шевченків “Щоденник” і вийшов також 1893 р., четвертий том, у якому вміщено повісті Т. Шевченка, видрукувано 1898 р. Іван Франко 1908 р. про це видання писав: “Я перевіряв перший том видання Ом. Огоновського з першодруками і вже тут переконався, який занедбаний текст дають наші галицькі видання”. Разом з Іваном Франком з редакційного комітету був усунутий і Володимир Коцовський. “Шевченківський словник”, до речі, не подає жодних відомостей про цей випадок і в ньому прізвище В. Коцовського відсутнє, хоча він і написав рецензію в “Правді” (т. 2, вип. 5) за 1889 рік на вихід “Перевенді” з переднім словом

Івана Франка, що вийшла в серії Літературно-наукової бібліотеки” (книжка перша, наклад Івана Франка).

Недовіра народовців до Володимира Коцовського й була основною причиною його усунення, хоч ще не так давно в “Зорі” 1887 р. він написав дуже схвальну рецензію на книжку Омеляна Огоновського “Історія літератури руської”. Франко у статті “Професор Омелян Огоновський”, надрукованій у 20 номері журналу “Народ” за 1894 р. назвав В. Коцовського “безоглядним хвалителем книжки пок. Огоновського”. За подібні вчинки Іван Франко гостро критикував Володимира Коцовського, а в статті “З поля нашої науки”, надрукованій у 19-21 номерах журналу “Народ” за 1893 рік писав про те, кого ймовірніше оберуть за заслуги почесними членами Наукового Товариства ім. Шевченка із сарказмом: “...Поки там почесними членами Тов. ім. Шевченка будуть іменовані такі Рамбо, Реклю, Голубев, Дашкевич, не кажу вже про Драгоманова, на кріслах курульних (курульне крісло – в давньому Римі крісло для сановників, – Р. Г.) нашої майбутньої Акад[емії] наук засядуть наші власні многозаслужені патріоти, дд. Громницькі, Паньківські, Коцовські та Макарушки...” [1, т. 46, кн. 2, с. 174]. Ще раніше, у 1885 р. Іван Франко порвав з Іваном Белеєм, без якого, як відомо з листів, написаних у той час, коли вимушений був після другого арешту сидіти “між курми та телятами” у Нагуєвичах, не міг жити. Згадки Івана Франка у статтях про Володимира Коцовського 1893 та 1894 рр., посвята у збірці “З вершин і низин” були гірким спомином і однією з тих колючок, про які говорив він 1898 р. у своїх ювілейних промовах з нагоди 25-ліття літературної праці.

Іван Франко та Володимир Коцовський товаришували, спілкувалися, дискутували з тих чи інших питань і мали власні погляди стосовно конкретних суспільно-політичних, літературних проблем і явищ.

На превеликий жаль, не збереглося, крім одного недописаного та невідправленого адресату, жодного листа Івана Франка до Володимира Коцовського. У фонді Івана Франка у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України збереглося 26 листів, написаних Володимиром Коцовським до Івана Франка, а тому говорити про те, як розгортались стосунки між Іваном Франком та Володимиром Коцовським складно.

У листі до Михайла Павлика від 26 березня 1879 р. І. Франко вперше називає ім’я Володимира Коцовського. Після закриття журналу “Друг” М. Павлик та Іван Франко випускали “Дрібну бібліотеку”. Іван Франко повідомляв, що для неї Коцовський “ладить перевід деяких політично-релігійних пісень Беранже і хоче видати його власним накладом” [1, т. 48, с. 168 – 169]. Видати Беранже власним накладом не вдалося, однак цей лист свідчить про те, що познайомилися Франко й Коцовський вже у 1878 р. 10 жовтня 1879 р. Іван Франко інформує Михайла Павлика, що Коцовський перебуває на військовій службі, а тому праця над виданнями “Дрібної бібліотеки” в нього трохи призупинилась. У війську є також товариш В. Коцовського Осип Олеськів, що дає підставу стверджувати, що на той час Володимир Коцовський вже є добре знайомим, як Михайла Павлика, так і Івана Франка.

Володимир Коцовський став студентом філософського факультету Львівського університету восени після закінчення Другої німецької гімназії у Львові.

Директором цього навчального закладу був відомий педагог та просвітній діяч Амброзій Яновський (1810 – 1884), котрий з 1861 р. і майже до самої смерті був також послом до Галицького сейму й австрійського парламенту, головою комісії для укладання українських підручників для гімназій, деякий час виконував функції інспектора гімназій Галичини, а також був першим головою Руського Товариства Педагогічного. Згідно довідників, які випускала ця гімназія під назвою “Jahres – Diricht k.k. zweiten Ober – gymnasium in Lemberg fur das Schul-Jahr...”, Володимир Коцовський навчався у ній з 1870 р. і закінчив у 1878 р. першим преміантом, подібно як колись Іван Франко закінчив Дрогобицьку гімназію. Генеральний каталог слухачів філософського факультету, на якому навчався й І. Франко, за зимовий семестр 1878/1879 навчального року, який для Володимира Коцовського був першим навчальним семестром, подає про нього такі дані [2, справа 558, аркуш 10]: “Коцовський Володимир, греко-католик, 18 років, замешкав у Львові по вул. Гончарській № 11, русин. Батько – Микола, пробошч Отиневич”. Записався Володимир Коцовський на різні розділи історії, які викладали відомий історик Ксаверій Ліске, ректор університету, українофоб, хоча й українець за походженням, син священника з Тучап під Перемишлем, Євзебій Черкавський та Ісидор Шараневич, що викладав історію Австро-Угорщини. Відвідував Володимир Коцовський також лекції з польської літератури у професора Пілята та руської літератури у професора Омеляна Огоновського. Мав 26 годин лекцій у тиждень. Другий семестр навчання Володимира Коцовського припав на літо 1879 р. [2, справа 560, аркуш 10]. Навантаження трошки менше – 24 години в тиждень, лекції у Ліске, Огоновського, Шараневича та Охоровича, заняття у котрого охоче відвідує після арешту Іван Франко. Разом на заняття з Іваном Франком Володимир Коцовський починає ходити у третьому зимовому семестрі 1879/1880 навчального р. [2, спр. 561, арк. 11]. Володимир Коцовський мешкав тоді, згідно запису в каталозі на вулиці Зацерковній, 4, вивчав дипломатію у Ксаверія Ліске, австрійську історію у Ісидора Шараневича, а також історію Польщі у доцента Гіршберга та психологію у Ю. Охоровича. На останніх двох заняттях він зустрівся з І. Франком.

Четвертий семестр навчання припав на зиму 1880 р. [2, спр. 563, арк. 10], а на літо 1881 року – п'ятий. Лекції з історії у Ліске, Шараневича, психологія в Охоровича, польська історія у Гіршберга, руська література в Огоновського, вправи з дипломатії у Ксаверія Ліске. Змін у програмі навчання майже ніяких. У шостому семестрі, влітку 1881 р. [2, справа 565, аркуш 9], окрім дисциплін з історії у відомих львівських учених та поглибленого вивчення дипломатії у Ліске, вивчає історію Галицької Русі. Той новий курс розпочав цього року читати І. Шараневич. Відвідував В. Коцовський у тому семестрі також лекції з руської літератури у проф. Огоновського. В цьому семестрі В. Коцовський почав поглиблено займатись латинською мовою у відомого вченого Венглевського та грецькою у професора Цвіклінського. В наступному, сьомому зимовому семестрі навчального 1881/1882 року [2, справа 564, аркуш 11] Володимир Коцовський відвідував ще лекції зі старослов'янської мови у проф. Антона Каліни. Особливу увагу приділяв грецькій та латинській мові. Він відвідував створені у той час так звані просемінари з тих дисциплін.

На заняттях у професора Ксаверія Ліске Володимир Коцовський знайомиться зі своїм земляком Освальдом-Мар'яном Бальцером, сином начальника повіту Францішка Бальцера та його дружини Антоніни Клосс, котрий народився в Отиневичах 23.01. 1858 р. О. Бальцер закінчив гімназію Франца Йосифа у Львові, а відтак у 1879 – 1881 рр. навчався на правничому факультеті Львівського університету, охоче відвідуючи заняття у професора Ліске. У 1881 – 1882 рр. О. Бальцер навчався у Краківському університеті, у 1883 р. став доктором наук. Директором Архіву крайових актів гродських і земських, тобто сучасного ЦДІА України у місті Львові призначений у 1891 р. Саме завдяки йому на високому науковому рівні опрацьовано покажчики до тих актів. У 1892/1893 та 1913/1914 навчальних роках він був деканом юридичного факультету, у 1895/1896 навчальному році ректором Львівського університету. Помер О. Бальцер 11.01.1933 р. і похований на Личаківському цвинтарі.

Восьмий семестр, що припав на літо 1882 навчального року [2, справа 567, арк. 10] не вніс ніяких змін у процес навчання та предмети, які обрав Володимир Коцовський. Він жив на вулиці Зеленій, 2. У дев'ятому семестрі, що припадав на зиму 1882/1883 навчального р., Володимир Коцовський слухав лекції з географії у професора Ремана. Винаймав помешкання на Гончарській, 23. У 1882 р. Володимира Коцовського студентство обрало головою “Академического кружка”. І. Франко в той час задумав видати німецькою мовою у Ляйпцігу політичні поеми Тараса Шевченка. “Скажи Корженкові, – писав він Івану Белею десь після 15 вересня 1882 р., – чи не міг би він причинитися до сеї роботи деякими своїми переводами. Най би роботав поволеньки, а якби я приїхав, то ми би собі разом передискутували кожний вірш, і таким способом вийшла би штука не зла. Якби мав охоту переводити дещо, то, може б, узявся до “Сну”, а як ні, то най би порозумівся зо мною, котрі штуки переводити б” [1, т. 48, с. 319].

У Львові тоді вийшла повість Івана Франка “На дні”. Він хотів почути думку інших. Франко співпрацював із “Правдою” і в листі до Івана Белея, написаному після 15 жовтня, просив: ”Може б, там хто (Корж[енко]) написав рецензії на “На дні”, “Фауста” (переклад першої частини поеми Гете Іваном Франком – Р. Г.) і Федьковича “Am Tschermusch” а також на Левицького “Бурлачку”? Проси для “Правди” [1, т. 48, с. 320].

Останній десятий семестр навчання у Львівським університеті для Володимира Коцовського припав на літо 1883 року [2, справа 568, арк. 9]. Він мешкав тоді на вулиці Св. Миколая, 4, що навпроти будинку університету.

Університетська освіта давала підставу Володимир Коцовському, як і будь-якому випускнику університету, за дозволом Шкільної Крайової ради працювати в одній із гімназій Галичини, правда на таку роботу він міг претендувати тільки після здачі перед Державною комісією спеціального вчительського екзамену. Для українців це була велика проблема. Їх до подібних екзаменів старались не допускати. Навіть склавши такий екзамен, українець не мав жодної гарантії на державну роботу в будь-якій з гімназій Галичини. Це була політика тодішньої галицької адміністрації, сформованої з польських шовіністичних елементів, котрі всіляко стримували розвиток української національності. Готуючись до вчительського екзамену, Володимир Коцовський став, як казав Іван Франко, “пильним

працівником” газети “Діло”, в якій після повернення з Нагуєвич працював також Іван Франко та Іван Белей.

Це був час, коли Іван Франко вважав Володимира Коцовського тією людиною, на котру у всьому можна покластися. Навіть у Бібрку до тамтешньої вчительки Юлії Шнайдер, яка в літературі прибирає ім'я Уляна Кравченко, Івана Франка супроводжує Володимир Коцовський. Марія Білецька, авторка спогадів про Івана Франка “Картина з життя Івана Франка” у 1883–1884 рр. вважала їх нерозлучними друзями. Вони всюди ходили разом. Міг покластися Іван Франко на Володимира Коцовського і під час створення “Етнографічно-статистичного кружка”, який планував вести широку наукову роботу. Зокрема вивчати за порадою Михайла Драгоманова життя громад, їхнє звичаєве та громадське право, громадський суд, а також збирати статистичні дані, які свідчили б про справжнє становище українського народу та ступінь його організованості. “Переїду тепер до кружка, – звітував Іван Франко М. Драгоманову в листі від 10 травня 1884 р., – Ви праві, що поки що серйозної праці й системи в нім не видно, але все ж таки робиться, що мож, і по тих матеріалах, які є під рукою. Тепер, щоправда, людей в кружку мало – найкращі пороз'їздились по лекціях, але все ж таки я маю надію, що здужаю підібрати пачку людей, котрі зможуть і схочуть серйозно засісти за роботу. До таких людей я почислив би Коцовського – Корженка, історика, котрий тепер кінчає видання третього тому “Руської бібліотеки” (Шашкевича, Вагилевича і Головацького) і працює вже від кількох літ для докторату над історією Владислава Опольчика. Його була в “Ділі” статейка про зносини Ів. Грозного з німцями і давніше ще стаття про Детка (“З тихої кузні Oświaty Ludowej”) [1, т. 48, с. 437]. У “кружку” Іван Франко більше розраховував саме на Володимира Коцовського, ніж на Михайла Павлика. Разом з Володимиром Коцовським Іван Франко в листопаді 1885 р. розробив план приїзду в Галичину Михайла Драгоманова, котрому було дуже тяжко як матеріально, так і морально. Володимир Коцовський стоїть на боці Івана Франка у його боротьбі за “Зорю” і є одним із чільних авторів на той час найпопулярнішого українського часопису, де найчастіше підписує свої твори псевдонімами, зокрема “Корженко” та “Голка”. Тут він друкує новелу “На досвітках” (№ 3, 1884 р. за підписом “Голка”), вірші: “Питаєшся мене (№ 24, 1883 р.) “Ах, коби я знала” (№ 6, 1884 р.), публікує цілу низку досі невідомих творів Маркіяна Шашкевича, зокрема “Болеслав Кривоустий під Галичем (около року 1139)”, “Верніться, пісні родимі”, “Ода”, “Поza тихий Дунай”; публікує низку публіцистичних статей, як-от “Перли полеміки” (№№ 22 – 23, 1884), ряд статей з історії літератури. Повне уявлення про працю Володимира Коцовського в журналі “Зоря” дає бібліографічний покажчик, випущений Львівською науковою бібліотекою імені В. Стефаника НАН України 1988 р.

Весною 1885 р. Володимир Коцовський разом з Іваном Франком та групою львів'ян їде в Київ. Це була перша мандрівка обох на Велику Україну. Галичани хотіли відвідати Київ, подивитись на пам'ятки архітектури та історії, а також відвідати могилу Тараса Шевченка в Каневі, де встановили новий чавунний хрест, який своїми раменами обіймав правий та лівий берег Дніпра, та котрий 1931 р. п'яна канівська босота на своїй першотравневій маївці розіб'є та скине з крутих круч Дніпра у воду. Франко їхав з метою намовити киян дати гроші на

новий журнал, в якому друкувались би письменники обидвох частин України і саме ті автори, які поділяють погляди Михайла Драгоманова. З тої поїздки нічого не вийшло, бо кияни зібрали грошей замало на цю справу, окрім того Іван Франко не зміг поїхати у Канів, однак познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ольгою Хоружинською. Познайомився й Володимир Коцовський з киянкою Ольгою Доброграєвою, яка навчалась, як і Ольга Хоружинська, на Вищих жіночих курсах при Київському університеті ім. Св. Володимира, була вона також ученицею школи Миколи Лисенка та належала до української громади й брала активну участь у різних її заходах. О. Доброграєва організувала передплату українських журналів у Києві, а також займалася нелегальним переправленням їх через кордон. Невдовзі по від'їзді між Ольгою Доброграєвою та Володимиром Коцовським зав'язалось активне листування.

Восени 1886 р., перевантажений газетярською працею, підготовкою до вчительського екзамену, а також до докторської дисертації, Володимир Коцовський захворів. “З Коц[овським], – повідомляє Іван Франко Михайла Драгоманова 17 вересня 1886 р. було погано, у нього проявились були признаки божевілля, та якось він поправився, хоч все ще дуже нервний і неспокійний”. Врешті він вимушений був взяти відпустку і виїхати на село до батька в Отиневичі. “Коц[овський], – інформував М. Драгоманова Іван Франко 24 жовтня 1886 р., – тепер сидить на селі; він, оскільки можна думати, зовсім поздоровів, хоч, звісно, не знати, чи здоров'я це тривке. Занімається він тепер працею над своєю дисертацією про Шашкевича. Звісток від нього не маю ніяких” [1, т. 49, с. 77]. Вже 31 жовтня Іван Франко повідомив М. Драгоманова, що з села вже повернувся В. Коцовський “зовсім здоров”. Франко надумав видавати журнал “Поступ”, вже надрукував проспект і Володимир Коцовський “паче чаянія не противен новому видавництву і обіщав до нього свою поміч”. Проте вже 20 листопада Іван Франко інформував все того ж М. Драгоманова, що Коцовський несподівано завзято виступив проти нового видавництва “і не хоче нічим йому допомагати” [1, т. 49, с. 83]. Не було ніякої допомоги з України, на яку сподівався Франко.

Причиною дивної поведінки Володимира Коцовського, як виявилось, була любов до Олени Доброграєвої з Києва, однак невдовзі він зрозумів, що побратись вони ніколи не зможуть. Олена Доброграєва безнадійно хвора. Туберкульоз вступив у свою останню фазу. Іван Франко в той час писав до дружини, яка поїхала відвідати свою рідню в Києві: “Коцовський знов обідає у нас, та клопіт мій, що він тепер, мабуть, зовсім уже з глузду зсунувся. Сьогодні був зовсім уже такий понурий та мовчазний, як тоді літом, тільки й усього, що сказав мені: “Здає ми ся, що швидко вмру, а найгірше те, що се для мене зовсім рівнодушно”. Я, правду кажучи, боюсь з ним заговорювати, боюсь і мовчки слухати його балакання, щоб не сказав, що я слухаю його з простої цікавості. Вчора сказав мені: “Я думав, що я й усіх святих розумію, а показалося, що й одної Д[оброграє]вої досі не міг зрозуміти”. Як бачиш, все та сама нещасна історія” [1, т. 49, с. 98]. Та “сама нещасна історія” тривала ж довго. 14 квітня цього ж року Іван Франко повідомляв Михайла Драгоманова: “Не можу Вам нічого сказати й про настрої галицької публ[іки] супроти напряду “Діла”, бо сиджу зайнятий літературною роботою, ні з ким не буваю і не говорю. Донедавна бував один Коц[овський], та й той перестав

бувати по моїй просьбі. Він, очевидно, терпить *Verfolgungswahnsinn* (манія переслідування – Р. Г.), а викомпонувавши собі, що я його найбільший ворог і все, що роблю, говорю й пишу, звернене тільки проти нього, за кожним моїм словом впадав в роздрознення, так що я рішив, що найліпше з ним не сходиться. Його “*Wacht am Bosphorus*” з формального боку є купа преміс без заключення (третьої статті з заключенням Б-й не хотів друкувати); не знаю, яке повинно було бути те заключення, але здається мені (і Ви, впрочім, се так зрозуміли), що повинно було повести Україну на дорогу якраз противну тій, яку він раєв в “Нових дорогах”, а там раєв прямо кланятись рос[ійському] урядові і жебрати від нього великие і богатые милости” [1, т. 49, с. 108].

Останній раз зустрічався І. Франко з Оленою Доброграєвою в грудні 1887 р., коли вона разом зі своєю матір’ю переїздила через Львів в Італію на лікування. “Переїздили тут через Львів Доброг[раєва] з матір’ю, – повідомляв Іван Франко Павлика в листі з грудня 1887 року, – в подорожі до Ментони чи кудись там на лічення, хора на сухоти (як вона каже), а як другі дехто говорить, на “бурякову пліснявку. Повезла дещо книжок і грошей для М[ихайла] П[єтровича]”, тобто Драгоманова.

Франкові годі зрозуміти, що діється з його товаришем. “В неділю був Коцовський і балакав з Павликом, – пише в листі до дружини Іван Франко 22 травня 1888 р. – П[авли]к виніс з тої розмови переконання, що Коц[овський] оп’ять недужий. Мав він дуже нападати на мене, повторюючи свої *idees fixes* (нав’язливі ідеї – Р. Г.), що я хотів зтягти його до співробітництва в “Поступі”, визискати його силу і його капітал. Всіх, котрі зичили у нього гроші, підозріває він о змову з його братом в тій цілі, щоб задокументувати його мотовство і на тій підставі взяти його під курателю (опіку – Р. Г.). Якісь погані, скриті заміри підозріває він і в тім, що я не прийняв від нього 50 гульденів, що він давав мені на вірші, “хоч – додає П-кові – якби він був прийняв ті гроші, я був би ще гірше думав про нього”. Як бачиш, чисте нещастя, не чоловік” [1, т. 49, с. 161].

2 червня 1888 р. від туберкульозу легень у Ментоні померла Олена Доброграєва. Некролог про неї в журналі “Товариш”, який саме мав виходити вирішив написати Михайло Павлик. “Вчора, – знову повідомляв дружину Іван Франко 22 червня цього року, – ми мали суперечку з Павликом на некрологу Доброграєвої, котрий він написав. Я спротивився витяганню (і то доволі неделікатному) її зносин з Коц[овським], а також називанню її без ніякого ближчого пояснення “соціалісткою”. П[авли]к розгнівався, але комітет станув на моїм боці. Ну, та се нічого, надіюсь, що гнів пройде. А некролог прийдеться, мабуть, мені написати, тим більше, що маю до нього доволі матеріалу” [1, т. 49, с. 167 – 168]. Некролог Іван Франко таки не написав. У “Товариші” з’явилась тільки коротке повідомлення про смерть О. Доброграєвої, зате в № 1 “Зорі” був надрукований некролог, автором якого був Володимир Коцовський.

Чергова новина. До Перемишля на роботу перейшов працювати дотеперішній редактор “Зорі” Г. Цеглинський, який збірку “З вершин і низин” Івана Франка назвав не вершиною, а низиною його творчості, і на звільнене місце претендували О. Борковський, О. Барвінський та В. Коцовський. Іванові Франкові ніхто не пропонував стати редактором цього журналу, до популярності якого він приклав

чимало сил. Франка, натомість, запрошували до Америки на посаду редактора журналу “Америка”, і він над цю пропозицію обмірковував. “Плата, – повідомляє він М. Драгоманова 3 вересня 1888 р., – не бозна-яка, 50 дол. на місяць, значить, мало що більше того, що ми тут отримуємо в “Kurj[erze Lwowskim]”. Та все-таки доведеться робити не для чужих, а для своїх людей і дихнути свіжим повітрям” [1, т. 49, с. 173]. Були й інші переваги, але не поїхав. Залишився у наймах у польської преси. Цілих десять років, поки й звідти його не звільнили...

10 лютого 1889 р. Іван Франко повідомив М. Драгоманова: “Не знаю, чи писав Вам Коц[овський]. Він оженився з сестрою поетеси Шнайдер. Вчора були у нас обоє з жінкою. А поетеса покинула поезію і колише дітей” [1, т. 49, с. 195]. Дружину звали Валерією Коцовською.

Як свідчить запис у метричній книзі Церкви Успення Богородиці у Львові на Руській вулиці [3, фонд 201, опис 4а, справа 3370, арк. 34], 26 січня 1889 р. кандидат на вчительське звання Володимир Коцовський, народжений у селі Отиневичі, син тамтешнього пароха Миколи Коцовського та Олавії Книш взяв шлюб з Валерією Шнайдер з Миколаєва Жидачівського округу, дочкою Юліана Шнайдера та Юліанни Лопушинської. Було Валерії 22 ½ року від народження.

В Івана Франка народився син Тарас, вийшла поема “Каїн”, і, як писав Тарас Шевченко: “Ніхто не гавкне, не лайне”. “Найгірше те, – писав Іван Франко 20 березня 1889 р. Михайлові Драгоманову, – що у нас, у Львові, абсолютно ні з ким о таких речах порадитись, нікого попросити о рецензію рукописі. Одна моя жінка, спасибі їй, задала собі праці прочитати рукопис після кожної переробки і дала мені деякі дуже розумні ради. Але в речах літератури і поезії вона профан. А з більш тямущих людей П[авли]к взагалі в мою поезію не вірить і для таких речей, як “Каїн”, мало має зрозуміння, а Коцовський, самотній у нас справді тямущий критик і тонкий аналітик, котрий уміє ввійти в річ, той, хоч тепер зо мною в дружніх відносинах, але тільки для того, що здалека. Після недавніх сумних досвідів я йому з нічим не набиваюся, особливо, коли він кілька разів з кровавим докором випоминав мені, що рецензував мого “Валентія” [1, т. 49, с. 204]. Поему “Святий Валентій” Іван Франко так за свого життя і не надрукував, а В. Коцовський, відповідно й не надрукував своєї рецензії.

Літо 1889 р. Іван Франко збирався провести в Дидьовій. Запросив приїхати туди Володимира Коцовського з дружиною і той охоче погодився. Правда, невдовзі виявилось, що поїхати в Дидьову В. Коцовський не зможе, бо його на два тижні забирають до Кракова у військо, але побачитись з Іваном Франком він дуже хоче. Приїде до нього в Нагуєвичі, а відтак разом відвідають Уляну Кравченко, яка вчителює в Сільці, що неподалік Трускавця. Володимир Коцовський обмірковує, як видати збірку своїх віршів і розуміє, що без допомоги Івана Франка буде йому нелегко, бо ті вірші порозкидані по різних часописах, котрих у нього в Ряшеві немає.

У Ряшеві помер Володимир Навроцький. Іван Франко, який вже видав один том праць Володимира Навроцького, сподівався, що Володимир Коцовському поталанить відшукати матеріали для другого тому (у Ряшеві мешкала дружина Навроцького). Правда, Іван Франко трохи забарився з відповіддю, Володимир Коцовський нервує. Вже пора йти служити, а листа нема. Врешті лист приходить, його

зміст невідомий. 12 червня 1889 р. Володимир Коцовський пише листа, звинувачуючи Івана Франка. Іван Франко відписує, намагається зрозуміти поведінку Володимира Коцовського та пояснити своє ставлення до нього. Чи відправив того листа Іван Франко, – невідомо. Зберігся лише його чорновик.

Дружні стосунки були перервані на довгі роки. В одному з листів Володимир Коцовський заявляє, що Франко його цілком не обходить, а коли й згадує про нього, то тільки на шкільних уроках, щоб оповісти дітям про цього “світоча” літератури... Володимир Коцовський перейшов у табір активних опонентів Івана Франка.

Непорозуміння настали в дуже прикрі моменти життя обидвох. Іван Франко був втретє заарештований. 16 листопада 1888 р. помер батько Володимира Коцовського, парох Отиневич Микола Коцовський. Він був одним з найвидатніших діячів суспільного та релігійного життя Ходорівщини другої половини XIX ст. Його пастирська діяльність була високо оцінена церковними властями, був він митрополитичим радником, відзначений (нагороджений) крилошанськими відзнаками. Він народився 18.12.1816 р. в селі Отиневичі в сім'ї заможних селян Семена Коцовського та Марії, дочки Андрія Лесевича, котрі, як записано у метричних книгах, що збереглися на парафії церкви Воздвиження Чесного Хреста, побрались 21 лютого 1806 р. і замешкали в домі, що мав у селі конскрипційний (переписний) номер 69. Найстаршою дитиною, яка народилася 28 лютого 1807 р., був син, якого охрестив тамтешній парох іменем Теодора. З 1830 р. він навчався на теологічному факультеті Львівського університету та став вихованцем Львівської греко-католицької духовної семінарії, яку закінчив і був висвяченим у священничий сан 1834 р., після чого був скерований на душпастирство в село Станківці Перегінського деканату, а опісля перейшов працювати у село Дуба у церкву Святого Миколи Калуського деканату, помер 21 грудня 1842 р.

20 вересня 1810 р. народилась дочка Семена Коцовського Агата, 12 січня 1814 р. син Григорій, який, як старший брат Теодор та молодший Микола, став священником. Він поступив на теологію у Львів 1836 р. і закінчив її із висвяченням 1840 р., опісля дістав скерування на роботу в село Трибухівці коло Бучача Зарваницького деканату у церкву Святої Параскевії і, пропрацювавши там ціле життя, спочив у Бозі 9 червня 1885 р. на 72 році життя та 45 році священства. Згідно повідомлення газети “Новий пролом” о. Григорій Коцовський заповів 1000 злотих на спорудження іконостаса в церкві, 200 золотих на побудову громадського шпихліру, 100 золотих на читальню “Просвіти”, яку він сам заснував у селі та 200 золотих на фонд вдів та сиріт по священниках.

Микола Коцовський вступив у Львівський університет на теологію роком пізніше від брата Григорія, тобто 1835 р. і закінчив його із висвяченням 1841 р. Генеральні каталоги теологічного факультету періоду навчання братів Коцовських збереглися у Львівському державному обласному архіві. Саме в них і вказано, що брати з Отиневич, а їх батько – господар з Отиневич Семен Коцовський [2, спр. 1044, арк. 62]. В університеті навчалися тоді М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький, однак відомостей про їхні взаємини немає, хоча, без сумніву, вони контактували.

Перед висвяченням Микола Коцовський одружився з німкенєю на ім'я Олавія, батько якої Йосиф Книш був секретарем Тернопільської циркули, а мати її була Ана Дреслер із Шарфенштейнів.

Після висвячення Микола Коцовський дістав скерування на душпастирську роботу в село Жупане Сколівського деканату в церкву Архистратига Михаїла. Село належало до Стрийського повіту. Село знаходилось 70 км на південний захід від Стрия та 45 км від Сколе, де на той час знаходився повітовий суд, саме на угорській границі, і межувало з Климцем, Гутаром та Вижловим, які творили з Жупане одну парохію. Село завжди належало до державного скарбу, а ще про нього говорили, що воно відірване від цілого світу, особливо коли надходила зима.

3 січня 1842 р. у молодого подружжя, що замешкало на плебанії із конскрипційним номером 75, народився син Теофіл [3, фонд 201, опис 4а, справа 727, арк. 60], який помер 23 квітня 1843 р. [3, фонд 201, опис 4а, справа 727, арк. 73]. У метриці смерті зазначено, що первістка Миколи Коцовського хоронив парох із Хитар Антон Могильницький, той що в нашу літературу увійшов як Антон Любич-Могильницький.

23 березня 1844 р. народився син, якого нарекли іменем Кипріян. Після закінчення правничого відділу Львівського університету він працював суддею в місті Делятині. Був одружений з дочкою пароха Надвірної о. Мандичевського, крилошанина і маршалка повітового. З метричної книги народжень села Жупане [3, фонд 201, опис 4а, справа 728, арк. 6] дізнаємося, що хрестини у Кипріяна були пишними. Хрестив його священик із Верблян Йосип Азарій, а кумами були його син Антоній Азарій, студент медицини з Відня, Семен Тарговський, власник Жупане та Вижлова, Елеонора дочка Кирила Лозинського та Каетана, дочка Йосифа Книша.

1 січня 1849 р. народилась дочка Миколи Коцовського, яку назвали Корнелія [3, фонд 201, опис 4а, справа 728, арк. 60]. Її охрестив священик із Лавочного Степан Шерегій, а хрещеними батьками новонародженої були відомий діяч Сколівщини парох і декан Сколівський Михайло Фортуна та Єлизавета Шерегій, дочка отця Фортуні.

Несподівано на 58 році життя 25 жовтня 1848 р. помер парох в Отиневичах Теодор Завадовський, про якого у тематизмах сказано, що був він з 1790 р. та 1818 р. висвячення. Львівська консисторія оголосила конкурс на заміщення вакантної посади. Обов'язки душпастиря виконував парох із сусідніх Дуліб отець Іван Фацієвич. Консисторія за результатами конкурсу скерувала в Отиневичі о. Миколу Коцовського і він почав виконувати свої функції з 1849 р.

Село Отиневичі належало тоді до Бібрецького повіту і знаходилось в 23 км на південь від Бібрки, а також в чотирьох кілометрах від містечка Ходорова, де були пошта, повітовий суд та залізнична станція. На північ від села лежало село Городище Центнарське, на північний схід Дуліби, на схід Дубляни, що належали до Рогатинського повіту, на південний схід лежало село Вовчатичі, а на захід Городище Королівське та на південний захід село Острів. На південно-західній околиці села за селом протікає річка Боберка, яка починається в Городищі Центнарівським і розливається в широкий став, який називають Став за Верховиною. Став такий широкий, що доходить до Городища Королівського. Боберка, що впливає з цього

ставу вже називається річкою Лугом. Вона тече через Ходорів і є допливом Дністра. Панських орних земель тут 741 морги, луків та городів 770 моргів, пасовиськ – 219 моргів. Селянам належало в Отиневичах всього 805 моргів орної землі, луків та городів 197 моргів та 17 моргів пасовиськ. У гміні жило 674 мешканці, на панському дворі 85 людей, з яких 53 були поляки. Поляки ходили до костьолу в Ходорів, церква Воздвиження Чесного Хреста була в селі, а до Отиневецької парафії входили ще села Городище Центнарське та Городище Королівське. Найдавніша згадка про село датована 1515 р.

1 листопада 1837 р. в Отиневичах у родині управителя панського маєтку Яна Йозефа Гротгера та його дружини Христини Благао де Ходетов народився первісток, якого охрестили Артуром. Це був майбутній великий польський художник Артур Гротгер, який у цьому селі прожив 11 років, а відтак навчався у Львові. Свої перші уроки малювання малий Артур брав у батька Яна Йозефа Гротгера, який залишив чималий художній спадок, який зберігається у Львівській галереї мистецтв. Він був родом з Тернополя і сином урядового інженера Гіларія Гротгера та Катерини Валічкувни. Брав участь у листопадовім повстанні, після чого осів спокійно в помісті свого батька, де 1836 р. одружився зі словачкою Кристиною Благао, дочкою Яна Непомуцена Благао і краків'янки Кунегунди Ляшкевичівни. В Отиневичах крім Артура народилося ще два його сини Ярослав (1840 – 1918), який став інспектором державної залізниці (помер у Кракові 27.01.1918 р.), а також Олександр. Тут народилась і дочка Марія. В селі Отиневичі сім'я Гротгерів мешкала до 1847 р., а потім помандрувала довколишніми селами, де батько знаходив роботу. Після Отиневич вони жили в Григорові під Букачівцями, потім в Грушатичах під Ходоровом, відтак у Загір'ячку, потім знову у Букачівцях, де й Ян Йозеф Гротгер 1853 р. помер. Батько залишив по собі багато малюнків з життя селян.

У 1865 р. Артур Гротгер повернувся у тутешні краї і на запрошення власника Снітинки, що біля Вацович коло Дрогобича, осів у його маєтку і залишив чимало полотен з життя українського селянина. 1866 р. він заручився з Вандою Мане і наприкінці 1866 р. виїхав до Парижа, де 13.12.1867 р. помер на сухоти в Amelies – les – Vains. Здавалося, що уся Польща спостерігала, як наречена перевозила у Львів його прах на Личаківський цвинтар...

В Отиневичах 8 квітня 1853 р. народилась дочка отця Миколи Коцовського Софія [4, метрична книга 1831 – 1854 рр.], 1872 р. вона вийшла заміж за випускника семінарії, а опісля пароха села Лисятичі Гіларіона Райтаровського і згідно зі збереженими парохіальними книгами 21 квітня 1873 р. на плебанії в батька народила дочку, яку назвали Альбіна, котру й охрестив дід Микола Коцовський.

21 квітня 1855 р. 1855 року [3, фонд 201, опис 4а, справа 1300, арк. 2] народилась дочка Марія, яку охрестив Йосиф Фацієвич, парох Дуліб разом із парохом з Молотова Миколою Васильківським. Марія Коцовська 14 червня 1873 р. [4, метрична книга шлюбів 1861 – 1943] в Отиневичах вийшла заміж у віці 18 р. за 34-річного Володимира Кочоровського, судового ад'юнкта Садагури коло Чернівців, сина отця Теодора Качоровського, пароха Підгірок, та Юлії Добрянської.

10 вересня 1860 р. [3, фонд 201, опис 4а, справа 1300 арк. 61] в Отиневичах народився наймолодший син і остання дитина отця Миколи Коцовського, Володимир. Згідно метрики його охрестив і миропомазав парох села Молотова Микола

Васильківський, а хрещеними батьками новонародженого були судовий ад'юнкт з м. Ходорова Микола Хоміцький та Гонората Ступницька, дружина пароха Ходорова Теодора Ступницького.

Хрестили Володимира Коцовського в старенькій дерев'яній церкві Воздвиження Чесного Хреста, збудованій 1737 р., яка не збереглась до наших днів, 3 липня 1867 р., коли Володимиру Коцовському йшов сьомий рік, вона згоріла. Від того часу о. Микола Коцовський доклав чимало зусиль для відбудови церкви. Саме село Отиневичі було невеликим, а до Отиневичівської парафії належали ще два також невеличкі села Городище королівське з церквою Покрови та Городище Центнарівське з церквою Миколи. Парафія нараховувала приблизно до 1500 мешканців, тому не можна було надіятись, що таку побудову можна здійснити найближчим часом. Невеликими були і прибутки самого отця в порівнянні з іншими священиками цього деканату. Він мав 107 моргів ерекційного (громадського) поля та 18 моргів сіножатей. Йому доплачували 80 золотих щорічно так званої конгруї. Тодішній Львівський митрополит, до котрого за благословенням на побудову церкви звернувся о. Микола Коцовський, усвідомлював труднощі парафіян, тому своєю грамотою від 12 липня 1869 р. дозволив збудувати на місці зруйнованої пожежею церкви тимчасову каплицю, яка могла б стояти 10 і більше літ, поки не будуть зібрані кошти на будівництво нової церкви. До речі, церковне майно було застраховане, але оригінали згоріли під час пожежі, тому треба було чекати на рішення суду щодо повернення парафії доволі великої суми грошей. Саме тоді й виявився весь організаторський хист отця Миколи, і вже 1 січня 1869 року, замість каплиці була освячена нова дерев'яна церква, яка стоїть і сьогодні. Правда замість гонти тепер на ній бляха, а зруби зашальовані дошками жовтого кольору.

Завдяки старанням о. Миколи Коцовського у церкві створено мистецький іконостас, над іконами працювали професійні художники. На жаль, згодом внаслідок втручання непрофесійних реставраторів ікони ці пошкоджено.

Проблема побудови церкви ускладнювалась ще й тим, що перед пожежею 24 лютого 1867 р. повітовий уряд зобов'язував три села, які створювали парафію, побудувати священикові плебанію на місці старої, що як і в подібних випадках стояла при церкві. Передусім будували церкву, хату ж вартістю 1500 золотих зведено тільки 1873 р. У ній пройшло дитинство Володимира Коцовського, у ній неодноразово бував Іван Франко.

Решта господарських будівель, зокрема шпихлір, стодола, возівня, стайні збудовані поступово і у 1883 році були вже готові.

У радянський час тут містилась школа, колгоспна їдальня. Будинок почав руйнуватися, і ніякий священик на поч. 90-х рр. ХХ ст. жити в ньому не хотів. Душпастирі доїжджали у село з міста. 18 жовтня 1998 р. будівля була освячена під житло молодому священикові о. Олегу Флінті, який і врятував цю історичну пам'ятку від руйнування.

Від 1850 р. о. Микола Коцовський займався питаннями побудови нової однокласної школи для села, бо приміщення попередньої не витримувало жодної критики. Нову школу заклали неподалік плебанії, і з часом її розбудували, збереглась до наших часів.

16 листопада 1888 р. о. Микола Коцовський відійшов у вічність. Новий священник о. Юстин Сахаровський, 1862 р. народження та 1887 р. висвячення. Отця Миколу Коцовського поховали на місцевому цвинтарі у гробниці, де вже спочивала його дружина та рідні. Час був також безжалісним і до усипальниці. Вона зруйнована, а, щоб прочитати написи на ній, потрібно тепер кваліфікованих реставраторів. У цій частині кладовища про поховання нагадують окремі фігури та хрести, іноді навіть годі дізнатись, хто тут спочив. Отець Микола Коцовський на парафії залишив солідний архів, до речі, значно більший від архіву його сина Володимира. У церкві, в захристії, зберігся портрет отця, намальований 1888 р. художником Р. Лясевицем.

1889 р. Крайова Шкільна рада задовольнила прохання Володимира Коцовського і скерувала його на посаду заступника учителя у Ряшівську гімназію, проте довго там він не затримується, і як свідчить “Sprawozdanie dyrektora s.k. gimnazium w Rzeszowie za rok szkolny 1890”, розпорядженням Крайової шкільної ради від 2 липня 1889 р. за № 11275 В. Коцовський переведений з Ряшівської гімназії у Львівську академічну гімназію також на посаду заступника учителя.

20 листопада 1889 р. в молодого подружжя Володимира та Валерії Коцовських, що мешкали на вулиці Кохановського, 12 у Львові народився син, який при хрещенні отримав ім'я Микола-Роман [3, фонд 201, опис 4а, справа 2281, арк. 212]. Про батька новонародженого в метриці зазначено, що він суплент професора царсько-королівської академічної гімназії у Львові, а мати – Валерія Шнайдер, дочка Юліана Шнайдер і Юлії Лопушанської. Хрещеними батьками дитини були професор гімназії Роман Цеглинський та Марія Більчак, дружина професора цієї гімназії.

Директор гімназії отець Василь Ільницький був письменником, належав до української інтелігенції, на людях говорив українською, тобто руською мовою, а вдома з дітьми та дружиною лише польською і, як твердив Іван Франко, це було типовим явищем між українською патріотичною інтелігенцією... Володимир Коцовський викладав у різних класах руську, німецьку та польську мови, географію, а також завідував бібліотекою для вчителів. У 1894 р. Володимир Коцовський видав книжку вправ з латинської мови (другу частину для учнів другого класу). Після апробації ця книжка була затверджена Крайовою Шкільною радою для навчання. Цього ж року разом з учителем Академічної гімназії Ілярієм Огоновським, братом Омеляна Огоновського, він накладом фонду для видавання шкільних підручників видав “Методичну граматику руської мови для IV класу п'яти- і шестикласних шкіл”, яка витримала багато видань і була в шкільному обігу до 1920 р.

Під час роботи в Академічній гімназії побачили світ і серйозні наукові видання Володимира Коцовського. 1893 р. опубліковано “Історично-літературні замітки до “Слова о полку Ігоревім”” окремим виданням. Вона ж була надрукована в звіті директора академічної гімназії у Львові за 1893 рік. У 1894 р. опубліковано працю “Література галицькоруська і М. Шашкевич”. У 1895 році Володимир Коцовський успішно захищає докторську дисертацію. “Зоря” у шостому номері за 1895 рік сповістила: “Наш письменник, учитель Володимир Коцовський зложив сими днями доктора філософії на університеті в Чернівцях. Яко дисертацію докторську предложив працю “Історично-критичні замітки до “Слова о полку Ігоревім””. Не став складати конкуренції Іванові Франку у Львівському університеті, а в Чер-

нівцях для загального добра уступився з дороги Олександрю Колесі. Декретом Крайової Шкільної ради від 12.03.1895 р. за № 40/11 р. Володимир Коцовський був іменований заступником учителя цісарсько-королівської учительської чоловічої семінарії у Львові, де працював професором натуральної історії та господарки ще один товариш Івана Франка Йосип Олеськів. У 1897 р., працюючи в чоловічій учительській семінарії, він став членом комісії для здачі екзаменів на звання вчителя народної школи і виконував свої обов'язки аж до розпаду Австро-Угорської імперії. У 1907 р. В. Коцовський перейшов в учительську жіночу семінарію, одночасно працював учителем V гімназії у Львові. Директором чоловічої учительської семінарії призначили В. Коцовського 1910 р.

З Франком бачились рідко. Шляхи їхні розійшлись. Обидва уникали зустрічі. У листі до М. Драгоманова від 14 січня 1893 р., а також від 28 січня Іван Франко скаржився, що саме через Володимира Коцовського його драма "Украдене щастя" отримала не першу премію, а тільки третю. Саме з 1891 р. Володимир Коцовський був у комісії для визначення репертуару руського театру. "Деякі народовці (Савчак, мабуть, Огоновський і Коцовський) гаряче промовляли проти преміювання моєї драми, та переважили поляки, котрі були за тим, щоб преміювати хоч одну галицьку річ" [1, т. 49, с. 380].

Непорозуміння все більше і більше. Постійні скарги на В. Коцовського, який то не допускає до друку статей М. Драгоманова, то реферує їх так у НТШ, щоб їх не друкувати. Зрештою, в листі до М. Павлика від 17 квітня 1894 р. Іван Франко називає манеру писання В. Коцовського скучною та бібліографічною: "...вчора стратив вечір, розбираючи нову працю Коцовського. Хотілось мені раз розтрясти його ученість" [1, т. 49, с. 495]. Йдеться про "Історико-літературні замітки до "Слова о полку Ігоревім", що вийшла у Львові 1893 р.

У наступні роки все менше згадок у листах Івана Франка про Володимира Коцовського. Ще декілька разів він скаржився в листах своїм добрим знайомим, що Володимир Коцовський, як і зрештою інші, роблять йому конкуренцію на зайняття посади приват-доцента у Львівський університет.

Після того як Іван Франко відійшов від активної політичної діяльності, стосунки його з Володимиром Коцовським поновились. Він знову гостював у домі Франків, його приходу чекають, а коли довго не приходять, починають тривожитися.

Завдяки старанням Олександра Барвінського у 1901 р. Володимир Коцовський узяв відпустку для славістичних студій, яку відразу використати не зміг. Першу половину цієї відпустки він використав на поїздку в Берлін. У листопаді 1901 р., а відтак, повернувшись у Львів, згодом поїхав у Петербург, де довгий час мусив перебувати за власний кошт. Виїжджаючи в Петербург, Володимир Коцовський заручився рекомендаційними листами Івана Франка до авторитетних вчених. "Позвольте рекомендовать, – пише І. Франко О. Веселовському в листі від 19 січня 1902 року, – Вам моего товарища и друга г. Владимира Николаевича Коцовского, который едет в Петербург для студий по языку и письменности древнерусской. Не откажите помощь ему кое-какими указаниями, нужными для работы в библиотеках и для пользования рукописями" [1, т. 50, с. 200]. Того ж 19 січня 1902 року Іван Франко пише рекомендаційного листа й до відомого вченого

І.О. Бодуена де Куртуне: “Дозвольте мені рекомендувати Вам, вельмишановний пане, мого друга і приятеля д-ра Володимира Коцовського, що їде до Петербурга на славістичні студії, зокрема в ділянці граматики. Прошу ласкаво не відмовити йому у своїх світлих порадах і рекомендаціях та допомогти йому зорієнтуватися в петербурзькому вченому світі” [1, т. 50, с. 199].

Остання згадка про Володимира Коцовського в епістолярії Івана Франка, датована початком серпня 1905 р. Ольга Франко була на відпочинку в Криворівні з дітьми. Франко залишився сам на господарстві новозбудованої хати по вулиці Понінського. “Я, – пише він, – тепер цілими днями пораюся коло сушення грушок, що достигли і падуть, і я не можу собі дати з ними ради. Та й сушення на бляхах іде зовсім не найліпше – тяжко допильнувати, щоб не пригоріли. Кроликів є вже третя генерація. Двох песиків узяв сусід, лишилися лиш дві сучки. Курка одна квочас, інші несуться. Я вікт увесь дістаю від Груш[евських], снідання приносять, а обідаю і вечеряю у них. Живу сам самісінький, від кількох днів уже й Коцовський не приходить” [1, т. 50, с. 271].

Лише тепер прийшло примирення. Вони мали про що говорити. Зникла ворожнеча, зумовлена міжпартійними незгодами. Все поволі ставало на свої місця. Дружина Володимира Коцовського стала хрещеною матір’ю Петра Франка, наймолодшого сина письменника. “Їхній син Микольцьо, – писала у своїх спогадах про батька Анна Франко – Ключко, – часом заходив до нас, за дозволом батька, бавитися. Батько, сам педагог, виховував свого сина педантно, в “залізних рукавицях”. Дома дуже тихенький і слухняний, він у нашім товаристві набирився сміливості і разом з нами уживав повної свободи – міг так само, як ми, галасувати, бігати, підскакувати, голосно сміятися й “доказувати”, словом, оживав і ставав справжньою дитиною. Пізніше Микола Коцовський скінчив медицину і як військовий лікар загинув геройською смертю і “чотирикутнику смерті” – в надлюдському зусиллі рятуючи стрільців від сипного тифу, заразився сам і помер на полі нерівного бою” [5, с. 476].

“До нашого товариства, – писала у своїх спогадах дочка Осипа Олеськова Софія Федорчак, згадуючи молоді роки, – прилучалася ще Валерія Коцовська, котра живе до цих пір у Винниках (спогад написано 1940 р. – Р. Г.), дружина професора Володимира Коцовського, що також був другом Івана Франка. Наш новий товариш Микола, син Коцовських, цікавився хімією, робив досліди, позичав нам книжки” [5, с. 434]. Вони також спільно мріяли. “Коли б енергію і кошти, потрібні на знищення людини, – писала у тих спогадах Софія Федорчак, – нації нацією, держави державою, використати на створення машин і апаратів для скроплювання степів та пустинь, апаратів до стоплювання льодів Арктики, тоді б життя було набагато кращим” [5, с. 436]. Наївним дітям здавалось, що всі біди на землі від того, що людям загісно на землі і немає добрих місць для життя. “Ці думки припали нам до серця. Ми начиталися, скільки людей упало, будуючи на багнах Петроград, і постановили створити машини, які б виконували працю на місці людини. Довго ми думали з Андрієм та Миколою Коцовським над апаратом із лінзами, що збирали б сонячне проміння і спрямовували б його на простори, покриті льодами. Складали гроші на експерименти, збиралися відкрити незалюднений острів, здобути золото на наші наукові досліди. Хлопці зачитувалися книжками з фізики, меха-

ніки, я читала географічні повісті, цікавилася, де ще можуть бути золотоносні ріки та безлюдні острови, але нічого ми не видумали нашими дванадцятилітніми головами. Андрій помер у молодих роках, вмер Микола Коцовський як лікар, рятуючи людей, хворих тифом. Апарату і машин, що стоплювали б пустині, до сьогодні немає” [5, с. 436].

Володимир Коцовський турбувався про здоров'я Івана Франка, однак хвороба перемогла.

Володимир Коцовський тяжко пережив смерть Івана Франка.

У Сокалі Володимир Коцовський працював до самої смерті. Помер він 11 лютого 1921 р. На жаль, не надрукувала жодна газета некролога, а тому часто й досі замість дати смерті ставлять знак запитання – знак невідомого. Повідомила про його відхід тільки “Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у 65–66 випуску на 34 сторінці: “Володимир Коцовський, доктор філософії, директор учительської семінарії в Сокалі. Урод. 1860 р., вибраний дійсним членом НТШ 1/6 1899 р., помер 11/2 1921 р. в Сокалі”. Тільки й всього.

Могила Володимира Коцовського не збереглась. Пам'ять про нього не вшанована ні в Сокалі, ні в Отиневичах, ні у Львові.

Останні роки свого життя дружина Володимира Коцовського проживала під Рудками в селі Бенькова Вишня. Всіма покинута і забута. Померла в перші роки війни. Тільки “Львівські вісті” повідомили, що 5 вересня 1943 р. в річницю її смерті відбудеться панахида. Записів про точну дату її смерті відшукати не вдалось. Ні в Рудках, ні в Беньковій Вишні її могили не знайдено.

Тільки й пам'яті по Володимирі Коцовському, що згадки І. Франка, порозкидувані і, поки ніким не зібрані його твори у періодиці, короткі і часто суперечливі дані про нього у довідниках та 26 листів до Івана Франка, які зберігаються в рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

1. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1976 – 1986.
2. Державний архів Львівської області. Фонд 26, опис 15.
3. Центральний державний історичний архів України у м. Львові.
4. Церковний архів с. Отиневичі Львівської області.
5. Спогади про Івана Франка. Львів: Каменярь, 1997.

Листи Володимира Коцовського до Івана Франка

26 листів Володимира Коцовського до Івана Франка, котрих ніколи не торкалась рука дослідника і які зберігалися у фонді Івана Франка, що у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ІЛ), безумовно, могли б стати тим самодостатнім матеріалом, який би допоміг з'ясувати, що ж насправді відбулось між колишніми нерозлучними друзями, які опісля різко порвали між собою, подібно до того, як це сталося майже зі всіма друзями юності Івана Франка: Ярославом Рошкевичем, Іполитом Сас-Погорецьким, Михайлом Павликом, Іваном Белеєм та іншими. До речі, опісля Іван Франко у передньому слові до збірки "Рутенці", що вийшла 1913 р., гірко зітхнув і пошкодував, що обставини склалися так, що вони, колишні його однодумці і приятелі, покинули його і розвіялись вітром по світі. В більшості випадків листи Івана Франка до них не збереглися. Маємо змогу читати сьогодні ті листи, які Франко акуратно складав, а незадовго до смерті впорядкував та підшив їх у конволюти.

У процесі публікації жодного втручання в листи не було. Вони повністю відтворюють оригінал. Правопис та розділові знаки збережено повністю.

№ 1

[Отиневичі, 12.09. 1884 р.]

Дорогий Друже!

Заїхавши щчасливо до Біберки¹, заїшов я сам не знаючи як, до пп. Шнајдрів². Не буду багато писати об сім, як мене прийняли, скажу лише, шчо сли так хто упер сьа умерти јако мизантроп та песиміст, сему не радив би ја знакомитись с панною Јуліјеју³ і їздити до Біберки. Будьте ласкаві вислати на мій рахунок дльа п. Јулії один примірник брошури Устіјановича⁴; Ја обіцяв се јії. Брошура У-а дуже мені сподобалась.

Посилају другу часть својејі рецензіи⁵. Звольте ласкаво передати п. Партицькому⁶. Ш-у ч. надішльу сими дньами. Сли Ви будете так задоволені читајучи, як ја був пишучи, то буде добре. Над моје сподіванье написав ја тепер П-у ч. далеко скорше и легше, як попередно.

У мене все јако-тако. До здоровльа вернувсь, груди не бољат, починају добре вигльадати. Пальу сьа від цікавості на најнівшу "сучасну літопись"⁷. А не забудьте вислати п-і Ш[најдер] згадану брошурку!

Цілују Вас сердечно.

В. Коцовскиј

Отинев[ичі], 12/сент. 884 р.

[P.S.] Сли б було шчо цікавого, то донесіть ласкаво бодај кореспонденткоју – почта: Ходорів.

ІЛ., фонд 3, № 1618, арк. 643 – 646. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Отиневичі, 24.09. 1884 р.]

Дорогіј Друзе!

Лист Ваш з 16/IX 1884 ја отримав – збиравсь ја збиравсь з відписом, думав, шчо упораюсь з Верешчинским⁸ та разом пішльу, але не упоравсь і маб[уть] вже такој сам привезу ок[оло] 1 сл[ідуючого] м[ісяця].

За відданье книжки до Оссол[інеуму] і за висланье брош[ури] У[стиянови-ча] п. Ш[најдерові] ја Вам дуже дякују. П[анна] Ју[лі]а писала міні, шчо книжку дістала. Що до епохального дн[я], то здаєсь ми, шчо в сатиричнім стиху можна говорити про систему і там, де је простиј рахунок, не geschäft, а впрочім шчо се зајде, і на се ја натякнув – чорт з ними. “Суч[асна] літопись” про Н[аумович]а міні јак би з душі виньата. Ја дуже цікав, шчо на все те кажут, а може і пишут кацапи?

В прилученьу посилају ја листок, котриј становив зразу половину листу до ред[акції] “Зорі”, ја віддер і посилају Вам, а Ви будете ласкаві пришпилити сеј “додаток” до III-ої ч[астини] мојејі рецензії, або се може зробіт Партицькиј, сли б Ви не могли. По розвазі переконавсь ја о ді[і]сній правді сего, чому зразу не хотілось вірити. Најшов бись шче у мене кепський ескіз 1 ½ писаного л[иста] і не ліпшиј стишок, – се вже сам привезу, а може поправльу. Јешче одно: Масльак⁹ добре зробив, шчо не писав стишка “Мусиш любити”.

З Верешчинским біда; годі шчо небудь довідатись з його житья. Ту би треба Головацького¹⁰, – а дуже легко похибити в характеристиці – Оле...¹¹ дешчо сказати може, хоть би навздогад, а вже там других річ, сли зможут та схочут доповнити або поправити.

Мајтесь гаразд. Цілују Вас сердечно.

В. Коцовскиј

От[иневичі], 24/IX 884.

[P.S.] З Кіјевом ледви чи буде шчо. І грошеј дасть Біг, і не пора міні шче тепер јіхати, – до того на так короткиј час¹²

ЛЛ, фонд 3, № 1603, арк. 271 – 272. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[22.10. 1884 р.]

Дорогіј Друзе!

Телеграму Вашу передали мені шчојно вчора по 3-іј в від[енській] кавьяр-ни¹³; передтим не могли мене најти, бо мешканья не знали. Якраз у мене був брат і мав кључ до мојеї хати при собі, а зїтись ми мали аж вечером в театрі. З того вијшло, шчо працьу Остапа¹⁴ висилају аж нині, і то цілу. Остап лишив мені таку адресу: парох Александер Билінкевич¹⁵ в Корничи, почта Коломија (Kornicz – Kolumija), тож вишлете јему під сеју адресоју чи то цілу працьу, чи часть, јак Вам буде догідно, адресујучи до Бил[інкевича] (а в середині – Терлец-ј).

Здаєсь ми, шчо в сїј праці замного анализи, а мало фактів, а з того виходит нестиглість та нерозмірність, а декуди “појясненье”, шчо так скажу: quard teme; тож здаєсь ми, шчо добре б було много дечого в нїј скоротити, а розумієсь шчо і доповнити по зможі. Дальше: автор не доволі стисло бере свїј темат: раз виходит з

него апологія мужицтва (шчо оно було так, а не інакше), то знов односторонне увзглядненє всего того, шчо підходить під поньатє “народовства”; шчо властиво тематом автора? Розумієсь, шчо при тім лучає сьа і відступленя від річи, і (подекуди) апіористичний суд без достаточного умотивованя. Аж по IX-ій розділ о зносінах з Россійскою, Українскою, Словјанскою – о цїй поганїй “панській” польській літературі і жеї впливі (на основі цитатів, шчоб доставити докази), о рускій публіцистиці 1848 – 1860 маїже нічого! Поминена і всьа польаковствујуча Русь, котра то до повстаня (1863) ходила, а котрої праці у нас все було доволі, – ба, котра нераз з табору до табору переходила. О кацапах одна аналіза – маїже без фактів. Впрочім ја много уваг подописував. Розумієсь, шчо годі мені було в так короткім часі основно над цілою працею подумати, тож і примітки мої (дешчо трохи ја говорив і з самим Остапом) не мајут претенсії на велику увагу; мені ішло більше о се, шчоб запримітити ріжні враженя та сумніви, шчо набирались при читаню. На кожний раз праця Остапа річ дуже цікава і важна та дај јїј Боже, як најборше побачити світ. Шчо до скорочень, то відноситься моја примітка тільки до перших вісім розділів. Почавши від IX-ої, де автор починає јако очевидець писати, радше б можна дешчо додати. Ту кожде слово, кожда думка важна, јако історичний матеріал, вже запрооригінальний колорит цілого представленя. Ту бачим, як случаїність відбивалась в души живого чоловіка, та як тепер шче в сії души відбиваєсь минувшина.

Мимо всеї односторонності “мужицкої” (адже цілею громадської праці не може бути ніякій стан, а всьа суспільність), все було там дльа мене цікаве і важне.

Цїлујучи Вас сердечно, прошу о дрібку памјати на мене. Адже Ви шчось о своїї слабости писали, а ја об сім аж десьатого днја дізнавсь.

Ваш

В. Коцовскїј

22/X 884.

ЛЛ, фонд 3, № 1618, арк. 693 – 696. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[Львів, 28. 10. 1884 р.]

Дорогіј Друзе!

Власне скінчив ја був коректу III-ої ч[астини] мојеї рецензїї на Наумовича¹⁶ (дуже мило, шчо відпало може з 20 стрічок, зато дописав ја вдвоје тільки, і дужем задоволенїј з Партицкого і з себе) і распочав вроджене кождому Русинови довше думаня над тим, шчоби дальше робити (уважају за потрібне додати на сім місци, шчо Ви не је цілком справедливїј Русин), коли дістав ја Ваш лист. Мої тьажкі сумніви були в мить порішені, ја став лист читати, – а при читаню пријшло мені тільки всьачини на думку, шчо ја винотувавши жеї поперед всего оловцем на порожнім місци в Вашім листі, сідају зараз відписувати. До п. Јулїї напишу аж пополудни, бо не мају більше листового паперу, хоть признаєсь, шчо серце краєсь мені, коли зважу, шчо скінчивши лист до Вас, буду мусів знов распочати своје важке думаня (тепер 1/4 на 10 рано), а не видумавши ні раз нічого братись за Опольчика¹⁷...

Вперед пересварімсья за Остапа. Наперед мушу сказати, шчо О[стап] мусів нагло виїхати, тож був потрохи розсіяний та уваг моїх тільки слухав, нічо не відповідаючи. Тепер, рго ргіто, конечно стисліше означенє і придержуваньєсья річи, означенє докладне, шчо автор під інтелигенциєју розуміє, о котру інтелигенцију јему весь час буде ходити, з такого боку хоче і буде на неї дивитись, чи хоче передовсім подати јејі генезу, чи історју, чи шчо... Дальше, мусит автор (означивши стисло предмет) і стисліше јего придержуватись, шчоб виходила міс-тами трохи дивна апологїј мужицтва: чом оно було таке а не інше, і то в противо-ставленю до не менше грішного раз у разного мајже сіпань всејі маси нашої інтелигенциї за се, шчо она була така, јака була. Нерозмірність і нестиглість запри-мічају јешче і в сім, шче зразу виходит праць більше всесторонна, зачіпаје і полі-тичні реформи (о Јосифі II доволі много) і загальні соціјальні обставини, – а опіс-льа ограничаєсь дуже, бо виходит мајже лише на історїју громад, а ні, то подаје розволочену анализу мајже зовсім не поданих фактів. Сли вже бесїда о одній части нашої інтелигенциї, то треба в тіј цілості праці кристально в неї дивитись, јејі шукати, о ніј думати, рівніајучи признаки јејі на всякім степені розвоју. Тло, обставини, історїју тра кажучи наперед, а најшовши вже раз за помочоју 500 раз побільшајучого шкла зародок народовців в Галичині в XVIII століттју, слїдити дальше за јего розвојем та по змосі супоставити причини такого, а не іншого розвоју, вистерїгајучись при тім с всеју старанностеју анализ та пояснень quand teme за кожду ціну. Ја пересвідчениј, шчо сам автор јак докладно уладит з самим собору о чім, шчо і јак маје писати, то тогди мајже без трудности вилучит всьо злишне, – скоротит, чого забагато, – і перспектива вијде добра і ціла працья ліп-ша. Pro secundo, шчо до нових фактів, доповненъа. А нај же він дивит сьа на них с котрого боку јему вгода! А јде о се, шчоб грјадущчому писателеви подати јак најбільше важних длъа річи фактів, а шчо до менше вартних – подати бодај всю звістну авторови літературу предмета. Таже не один новиј факт міг би може ту і там джигнути в бік автора... А вже об тім боці, то поговоримо опісльа, јак випаде. І від аристократа, і від демократа домагајмось поперед всего методи, системи, шчоб передовсім вмів другим коротко, виразно висказати чого хоче та чому... От чому ја уважају переробленє та доповненє потрібним; чи тепер, чи в четвер – все ж переробити здастьсья, а ліпше јак се зробит сам автор за свіжої памјати. ... і річи, і јему вијде на добре, то огневу пробу праці над методоју, треба конче раз перејти, а тим більше треба на се дивитись, бо інакше будут у нас раз в раз виходити Шараневич¹⁸ та Петрушевичі¹⁹, безформні наукові іхтіозаври. Шчо ж до скорочень, то вже ж сам О[стап] дешчо сам повимазував, најліпшиј доказ, шчо і јему дечого було за богато. Мајете за Остапа! ціле посланїє. Добре Вам так, не зачіпајтесь.

Тепер до різанъа в животі: конче ходїт, а сли можна то јїдьте верхом на про-хїд, а на нестравність мені дуже добре робит вино, червоне, але і біле добре: ви-пивши скльанку, добре проспатись. Ја так за одним замахом вилїчив був двотиж-неву нестравність у мого батька, а надїјусь, шчо в Вікні²⁰ буде у Вас трохи вина. Безсонницї не уживајте на працьу, бо безмірна працьа буде раз враз нову безсон-ницју викликувати, а опісльа горјачки, льагајте ок[оло] ½ 10 або најдальше ½ 11 в ліжка і читајте шчось, але шчось не належачого до річи теж і до вашої тепе-

рішної літературної роботи, і попиваєте легку гербату з червоним вином або з крихтою сметанки і, розумієтесь, шчо перед тим не вадит дечого доброго м'яса попоїсти, з морков'ю, бур'ячками, і каша добра, – рано на сніданьє добре з молоком жеї зїсти. Уважаєте, шчо сли клапнете, то всьа ваша працьа під час безсонниць пропаде. Перед поворотом до Львова радив би ја Вам поїхати хоть на 11/2 тижня до Нагуевич або до Гузарів²¹ – і через сеї час скорше господарити, хоть би і молотити, ніж писати.

Кацапи вельми лајут за бібліогр[афічну] вістку в “Зеркалі”. Передрукував жеї “Кур. Льв.” і Льям²² згадав про нове виданьє страдальців. Шчо до банку, то здаєсь, шчо буде ликвидација. Подляшецкиј, котриј належит і до стислішого і до обширнішого санацінного комітету, добре держит банкову кацапню в руці. Кажут, шчо дешчо привезе Пл. з Росії: слава Богу, відберут наші льуде дешчо грошеї з банку. На случай конкурсу слідує, про факто, кримінал, а шчојно сли викажусь безвинність замкненої братії, дає її прокураторія льапас.

Стоцкиј²³ розпочав викладати. “Буковина”²⁴ приїшла на І-ї виклад in gre-tію, з Січи лиш Яросевич²⁵ і то не записавшись. Записалось также кілька теологів. Не виключена можливість, шчо Стоцкиј зістане в Відни на місци Миклошича²⁶, котриј має вже більше літ, як дозволяјут якісь там університетські приписи. Стоцкиј пише, шчо кождому Русини, котриј би записавсь на його виклади, звернув би радо таксу, – але Січовики би хотіли, шчоб він їм згори на таксу давав, – а в него тільки готівки нема.

Партицкиј віддає “Зор'ю” рішучо Вам. Тільки ж ја дуже бојусь, шчоб Вам “Зор'я” не стала тепер шче іно лишнім тьагарем. Она, впрочім, замала на такиј орган лит[ературно]-наук[овий] якого нам треба, а вже досить велика, шчоб зрујнувати Вам досить часу, але попробувати мож.

Читајут тепер дешчо трохи Шекспіра, але якось він не јмає сьа мене. Дешчо часом дуже мудро скаже, пізнати в нім знаньє світа і льудеј, пізнати чоловіка образованого, розумного, чоловіка свого часу (з досить подекуди дивними поглядами і осібноју тенденціјеју суспільноју), пізнати также актора, але в цілості годі в нім (шче і тепер!) бачити якесь таке јевангеліје премудрості і верх драматичної штуки, jakim він сливе. Техничоју жео керує декуди вкрита, хоть не надто глибока тенденціја помимо жео характеристики, повторјајутсьа у него свої теми, видно шаблон, а при ріжнородности жео тем, виходьат у него звичајно льуде непривязані до ніякого часу ані місць. Може дльа Англиків, дльа свого часу він справді велит, – ја сего не чују. Цілују Вас сердечно.

Льв[ів], 28/10 884. В. Коцовскиј.

ЛЛ, фонд 3, № 1603, арк. 337 – 340. Рукопис. Оригінал.

№ 5

[31/10 1884]

Дорогиј Друзе!

Письмо Ваше дістав і вже відписав. Не знају чи Ви мїј лист дістали. Сими дньами писав Остап до Д-ра Озарк[евича]²⁷, шчоб јему переслати рукопис. Ја О[стап]ови відписав, шчо рук. у Вас. Був ту сими дньами Гузар (junior). Дуже Вас жалував, шчо Ви при тьажкиј роботі та шче ј на добре розхорувались, – казав,

щчо Вас би радо приняли хоть би і на довший час в Болехові, лиш напишіть до него. Він казав, щчо до Вас напише.

N[ota] B[ene]. Щчо не ја об тим розпочав бесіду. А не працьуйте надто і уживайте трохи руху (хоть би по кімнаті 1000 рази на день переїтись – так мій старий робит, або верхом).

Цілују Вас сердечно.

Л[ьвів], 31/10 884.

В. Коцовский.

ЛЛ, фонд 3, № 1618. Рукопис. Оригінал. Поштова картка, заадресована Іванові Франку у Вікно (Грималів).

№ 6

[1/11 884]

Дорогіј Друже!

Мій лист, пишете, утішив вас, а Ваш дуже мене засумував. Годі ж, преці, братись до більшої роботи, як на сили. Досить з вас буде сих листів 1850 – 1870, а решту лишіть трохи на опіслъа, на ліпше здоровльа. Лідьте чим мога борше до Львова, ту порадьтєсь у Д-ра Сельского²⁸, а зі Львова јідьте чи то до Завалова, чи до Болехова (напишіть до Гузара або до Лукичів²⁹ в Болехові, де є ліпше), або појідьте до Нагујевич. Гузар був ту сими дньами і дуже бідкавсь за Вами, і казав, щчо у него радо б Вас приняли. Појідьте ж хоть на 2-3 тижні. Писала до Вас п. Ј-уа? Попитује за Вами, за Вашим здоровлєм, коли пријдете, коли схочете “Зорју” підписувати, п. Партицкиј.

У “Ділі” таке, щчо властиво не знати хто пан. Гладилевич³⁰ сими дньами нагнав був зовсім нагло (о 9-їј рано одного гарного дньа) Павлика словами: “Ја вже дав кому іншому дальше перепровожденье...” Ја о тим довідавсь в віденській кавјарні. Дєсь потім надіјшов Белеј³¹ і я до него поставив запитанье (N.B. Белеј все успокојував Павлика, щчо нема бесіди о јего нагнању): чи він, јако редактор, је щчось більше як солома та правописник чи ні? і пощчо властиво він зовєсь редактором? Белеј скрутивсь, сказав, щчо він нічим не знаје і щчо звідаје у Гладилевича. І справді, представив того самого дньа Гладилевичу цілу річ, зајавив, щчо всъа (котра у віденській одна зібрана) молода громада страшно на него обурена – і другого дньа дістав Павличиско своју роботу назад. І за Вас ја дешчо балакав з Г[ладилевич]ом: о належній Вам емеритурі, щчо світлу администраціју “Діла” досить обурило. Здајєсь, щчо на кождиј спосіб будете мали при “Ділі” і на-дальше обезпечене місце- коб іно Вам здоровльє дописало. Дешчо помагаје Мас-льак (пише рецензіи з театру), Вахньанин³² розпочав “унификаціју” і були і все щче најдутсьа де бесіди послів. Ја написав дві статєјки за обліг[аціи] комунальні (одну контра, а опіслъа потрохи за, бо Січиньскиј³³ товк своје, щчо оно з тими облигаціями не так зле), а тепер написав ја статєјку “Memento” (навјазујучи до слів маршалка при замкненъу сојму; зганьбив јего страшно, щчо смів пјатнувати попередних послів, загалом јако зрадників стану), котројі статєјки сенс, щчо ми (Русини) радше будем лојальними Австріјаками і Россіјанами (в Россіји), ніж станем будувати Польщу шляхетску. Все, щчо доси ми, наш народ і наша народність, дістали, все се дістали ми від Німця і Москальа (хотьби знесенъа панцини), а

велике то питанье, як би нам велось, сли б нині над сими нашими земляками, шчо під Росіјеју, панувала Польшча. Коли ја Гневошови³⁴ в сім сенсі сказав, шчо ми будемо лојальними дльа Росіји, Гневош виповів мені був на цілиј один день рішучо пријазнь. Ја тим був вже урадувавсь, але другого днја Г. пријшов знов до мене і став мене переконувати.

Шчо з Остапом трохи біда, о сім ја вже з того знају, шчо він не витримав під Liske-м³⁵; але ж він же сам збираје матеріяли до доповненья, а скоротити чеј же не буде му так тьажко. Впрочем, Ви јему можете дешчо об сім сказати, а рукописи не давајте з рук. А буде кривитись та микитити, то видрукујте так, як је. А може б так зробити, шчоб відразу печатати від IX розділу, а решту (початок – аж по IX-иј розділ) лишити му до перерібки? Перша часть і так, в својј теперішній формі, слаба (потрохи мене розчарувала; окрім 4 – 5 нових, незвісних мені цитатів, все в ній стара бајка, а аналіза мајже без ціни, бо нерозмірна і нестисла) – тра дуже вважне відріжньати в ній, шчо автор каже опирајучись на достаточних мотивах, а шчо ні, – але так мучит, шчо радше самому від початку аналізувати. Много аналізи – не је шче нічо, не то, шчоб за всьо стало. Розумієсь, шчо годі в сеј спосіб з О[стапо]м балакати, але ја думају, шчо він при розвазі сам дешчо запримітит. На написаніј до Вас сими дньами картці корр[еспонденціјніј] доніс ја Вам, шчо О[стап] домагаєсь за рукописеју, жаль чоловіка – нарікаје, шчо му скучно самому, тоскно дуже, нема с ким розмовитись та і гаразду небогато.

Цілују Вас сердечно.

Л[ьвів], 1/11 884. В. Коцовскиј

ЛЛ, фонд 3, № 1618, арк. 723 – 726. Рукопис. Оригінал.

№ 7

[6/11 1884]

Дорогий Друже!

1) в прирученију % мајете (на тіј саміј карточці) відпис фундаціјного док[ументу] “Нар. Дому” і

2) витьаг з манифесту Фр[анца] І[осиф]а,

3) котриј вступив д[ня] 2 груд. 1848 на трон (манифест досить незручно, здаєсь, переведеніј, – німецк[ого] ориг[іналу] ја не міг добути.

4) Прилучују і брош[уру] Шчербака (по ужитью будьте ласкаві віддати мені).

5) Вконець подају і відповідь цісарја Ф[ранца] І[осиф]а рускіј депутаціји, зложеніј з 32 (32) депутатів дн्या 16 (26 лат.) січня 1849 (ч. 11 “Зорі” за 1849 р.). На чолі деп. стојали М. Куземскіј³⁶ і Гр. Јахимович³⁷: “С радостіју пријмају вирази привязаности і вдіачности, котрими моју вољу узнајете: кождому народови, кождіј народности рівне, неперешкоджене розвитье призволити і тоје спирати”.

6) “Також Русини вслідство того зајмут ім приналежашче сьа місце межи народами мојіх держав (!). Ја цілком завірују (vertraue) также ствердившому сьа способу мисленья, і сим приказују Вам, іх о мојеј цісарскіј милости і прихильности³⁸”.

7) Белејеви сказав јем.

Цілују Вас сердечно. Коли пријдете? Мајтесь гаразд.

Л[ьвів], 6/11 884.

В. Коцовскіј

P.S. і міј відпис %, сли мож, привезіт мені назад.

Коцовскіј.

ЛЛ, фонд 3, № 1618, арк. 729 – 730 . Рукопис. Оригінал.

№ 8

[21/VI 1884]

Дорогіј Товаришу!

Від часу Вашого відїзду не дали Ви мені ніякої вістки, тож і ја тепер зневоленіј написати до Вас кілька слів, пишу маїже навздогад, післѣ поданої мені панноїу К. П³⁹ і Косом⁴⁰ адреси, не знаїючи, чи лист міј Вас јесшче під сеїу адресоїу застане.

Позавчера звїдав мене на “Бесїді” проф. Гладілович за Вами: де Ви і коли вертаїете. Ја відказав, шчо ні одного, ні другого докладно не знаїу. Опїслѣ сказав мені Г[ладілович], шчо буде ту 25 лат. ст. с[ього] м[їсяця] Конісьскіј, та шчо при спосїбности јего побуту у Львовї, і за јего причиненїем радї б Вас (старї народоци, чи хто там) ангаїувати до Зорї. При сїј спосїбности сказали ми такїже кілька слів о цілії справї “Зорї”, о зломанїу обїцїанки Партицьким, о “Kurjer-i” і Г[ладілович] зовсїм заявив виразно, шчо “там на початку було справді трохи свїнства” та шчо тепер би раз тра вже цілу справу полагодити. Отїже поручив мені Г[ладілович] Вас о побутї К[онісь]кого⁴¹ і о евентуальнїї пробї ангаїованїа Вас до “Зорї” повїдомити. Ја на разї ні обїцїав, ні відказав, але на другїј день, т[о] ј[ест] вчора, сказав Г[ладілович]ови виразно, шчо не почуваїуся ані до права, ані до обовїязку в цілії сїї справї до Вас писати, або јак небудь посередничити; хто маїе јакє до Вас діло, нехаї пише під тим а тим адресом, – нехаї пише Белеї, або Кахнікевич⁴², або хто небудь. На те Г[ладілович]: то і ја писати не буду. А ја: јак схочете. На коїждїј випадок однакоїж подаїу Вам се до вїдомости.

Тепер шче маленькїј коментар. “Народоци” рїшили сими днями завїязати нове политичне товариство. На нарадї над тим завїязанїем забрав Кос гоголос (се лиш дїла Вас) шчо би передоцим докладно означити програму і цілї такого товариства, пощо оно і нащо, але предс[їдник] Ром[анчук]⁴³ перервав, коли він почав говорити о становиску народоцив до 1) кацапїв, 2) лїахїв, 3) правит[ельства], “бо тепер говоримо о тїм (і маїем рїшити): чи взагалї треба нового товариства, чи нї, чи завїязувати, чи нї”, “а програма опїслѣ може на загалїних зборах нового товариства, а впрочїм програма звїстна, ми всї годимося на нашу програму”, – зацїткали другї. Опїслѣ вже не кликали Коса на дальшї наради. Але рїшено завїязати товариство политичне, а “Дїло” маїе приготувити вступними статїями терен (див. послїднї чч. “Дїла”). Рїшено дальше, шчо позаїак послїдуїе в повнїї мїрї зїрванїе з кацапами, а властиво рїшучїј роздїл на табори осїбнї, то “налеїжит збирати всї наші(себто народовецькї) сили до купи”. Ніс јасет comis depultus, а впрочїм пригадаїете собі, шчо вже по случаїу звїсного конфлікта редакції “Зорї” з Цеглінским⁴⁴ о гонорар за новельу (40 чи 45 зр) заговорено о Вас (менї говорив Калїтовскїј⁴⁵, Вам говорив Романчук) і Р[оманчук] же такїже признав, шчо “на часї је свїнство, і свїнства тї от народоцив, і народоци то суть свїнство”.

Позволив їм собі підписати Вас на телеграмі до Стоцького. Стоцькиї сердечно Вас здоровит і дјакує, допитујучись раз в раз за новоју газетоју.

Ја би мислив, шчоб до “Зорі” вступити, вимовивши собі цілковиту свободу редакційну і підпис, а Ви як схочете. Gaz[eta] Nar[odowa]⁴⁶ крепко скатала боки Белејеви за оборону Барв[інського]⁴⁷ (јде о звістниї лист Б[арвінськ]ого до Ч-го), шкода, шчо трохи пересолила. (Теж і “Д[невник] Варшавскиї” питає “что же хочет Дело?”). Далі не стане чоловіка на всії Руси, котрому б не доїла крутарство Діла.

Мајтесь гаразд. Цілују Вас сердечно. Ј[лія] Ш[најдер] здоровит (дуже розумна дівка) Вас.

Нед[іля], 2/ VI 885, Льв[ів]

В.Коцовскиї

ЛЛ, фонд 3, № 1603, арк. 611 – 614. Рукопис. Оригінал.

№ 9

[VIII 1886]

Чорт знає, шчо зо мноју тепер коїть сѧ. Недавно памјать ціле житѧ перебігала, а тепер ледви слово від слова відріжнити уміју, і нараз відкрив ја наче нового шчось, шчо в мисленју повинна бути причиновість – мисльу, так – але дльа чого? Коли б не революція болгарска, може б ја був і сего не догадавсь.

Моја памјать відбула наче генеральну сповідь мого житѧ – страшно, як добре чоловік все те тѧмить, шчо коли злого зробив. Тільки ж все таки не је ја може такиї злиї, за јакого мене може хто маје. Ја з математичноју певностъю обчисливсь по 1) шчо до Р[ускої] Библиотеки (Стоцькиї маб[уть] і не думає о сім, і ја в бреду шчось трохи помиливсь). Ја переглянув мій Ш⁴⁸ том стрічка за стрічкоју, і најшов тільки одно місце, в нотці, де належало би було виразно згадати виклади О[нишкевич]а⁴⁹. Погано се “введенє” зроблене, то правда, але моја се робота, хотѧ і О[нишкевич]а поміч придалась. Треба було згадати кількома словами, шчо ја “читав виклади О[нишкевич]а”, на похиле дерево і кози скачуть в “Шк[ольнії] часоп[исі]”⁵⁰ најшов ја “новинку” про хинського студента, шчо приступив до докторату в 106-ім р. житѧ, а молодих студентів називав “товаришами” – може і се – ја.

Коцовскиї

ЛЛ, фонд 3, № 547 – 548. Рукопис. Оригінал.

№ 10

[1886]

Високоповажаниї Др. Калитовскиї зволить ласкаво переглянути з увагоју долучену тут історичну рецензіју, бо бојусь, шчоби пишучи на селі з памјати, не зробив ја в ній јакої більшої ошибки.

Здоровльу сердечно всіх знакомих.

В.Коцовскиї

ЛЛ, фонд 3, № 1615, арк. 605 – 606. Рукопис. Оригінал.

№ 11

[1886]

Дорогиї Добродії!

Посилају Вам всі потрібні і непотрібні папери, а в пролозі % долучају Вам перед смертъю (Вашоју) јешче і “последноје цілованіє”. Не женив бим сѧ, хотѧби-

сьте мені миліони платили! Прийміть же при случаю Вашого auto da fe најсердечнішу кондоленцію від шчиро Вашіј недоли сочувствујушчого друга – не пишу більше об сім, бо слёзи не дають⁵¹ ...

Поздоровіть сердечно всіх своїх, В[олодимира] П[авловича]⁵² и В[олодимира] Б[оніфатієвича]⁵³, пп. Мель[ник]⁵⁴ і Ол[ену]⁵⁵ і всіх прочих. Дістала п. Ол[ена] від мене один лист в передачу, а один з поезіями Руданского? Коли најдете час, напишіть ми два-три слова. Просіть также п. О[лену] о скоріј відпис і звольте ласкаво пријматись перевозженъа яких небудь листів до мене (зрештоју і почтоју можна, і привести можна).

Как там погода в Кієві? Коли б не те, шчо дуже далеко, ја би сам скочив подивитись. А Дніпро дуже вилив? Ух, мабуть студена тепер вода у Дніпрі. Дністер не знају как де, але у нас дуже каламутніј. До В[олодимира] П[авловича] нині вишльу лист. А ргорос: надіјусь, шчо Ви і Г[ладилевич]⁵⁶ шчасливо доїхали?! Від Пел[еха]⁵⁷ дістав ја тільки мої книжки без листів в них.

Мајтесь гаразд і умирајте здорові. Дај Боже побачитись на тім світі. А київских дівчат просіть, шчоб сьа шанували, бо гарні, то шкода. Про сих, впрочім, шчо вибирајуть сьа в “бабів” – не надто дбају, але о решту.

В. Коцовскіј

[P.S.] В передачу г-ну Ів. Франку.

ЛЛ, фонд 3, № 1608, арк. 323 – 324. Рукопис. Оригінал.

№ 12

[1886]

Лишају Вам замітку “Домоболію”⁵⁸ і кінець М. Шашкевича⁵⁹ пришльу поштоју. Окрім того лишају Вам јако редакціјів “Зорі” 22 прим[ірники] Лисенка “До Хортиці”⁶⁰. Зволите ласкаво подати о тім звістку в “Зорі”, а заразом просити експедиції, шчоби бажајучим через “Зорју” отсьу пісню дістати, і вислала жејі. Дуже Вам подьакују, коли таку оповістку помістите в “Зорі”. У зецера лишив ја јешче один прим. Сејі пісні, назначені дльа самојі Хв[альної] редакціјі “Зорі”. Ціна 60 кр[ејцарів], а на рекомандовану пересилку хиба – 20 кр., разом 80 кр.

Цілују Вас.

В. Коцовскіј.

ЛЛ, фонд 3, № 1638, арк. 281 – 282. Рукопис. Оригінал.

№ 13

[1886]⁶¹

Прислав мені В. П. по 8 прим[ірників] 1) “Рем[есла] і Фабр[ики]”, 2) “Життя і здор.”, але шчо ја збирајусь на село, то лишају по 7 прим. сих книг Вам. Може Ви їх де притулите, а ні то потім мені оддајте. Также прислав мені Подор. І, але свою мају. А Хал[анський]⁶² і Зарудніј⁶³ таки вже цілком Ваші. У зецера лишају 29 сторон рукописи А. Борк[овськ]ого⁶⁴.

Цілују Вас

В. Коцовскіј

ЛЛ, фонд 3, № 1838, арк. 279 – 280. Рукопис. Оригінал.

№ 14

2/VIII 87.

Дорогі Друзе!

Нині дістав я Ваш лист і дуже Вам за него дякую.

Даж Боже, щоби син⁶⁵ Ваш здоровий ховавсьа і щоби в нім зішлись талант батька і розумна і шчира вдача матері (des lebenführen)⁶⁶. Сердечно поздоровляю Вашу Паньу.

Я догадувавсь, шчо Ви дешчо з того, о чім я Вам (про Мир) писав, мусіли уже від других чути. Тільки ж сумніваюсь, чи міг Лев. знати шчо-небудь про слова Зал-ого до Сел-а о фонетиці. Лев. говорив про “Мир”⁶⁷ моїй братові (они якісь своїаки), але про фон[етику] довідавсь я з іншого доброго жерела.

Про мій відчит пишете трохи недокладно: чи забракано його з огляду на цензуру староства, чи з огляду на цензуру “Братства”? Чи читано його в якім ширшім кружку в “Братстві”, чи en famille? Зрештою, окрім поодиноких “уступів”, можна б сему “відчитові”, шчо до форми взагалі дешчо много закинути. Я хотів би ужити його до обширнішої і основнішої перерібки јако brouillon і рад би проте знати і Ваших кілька слів про него. Коли можна відберіть, прочитајте і перешліть (неоплачено, рекомендовано) мені, а ні, то будьте ласкаві при случају кому потому переказати, шчо я прошу о пересланье.

Статі в “Prawd-i” про Ж[іночі] Альм[анак]⁶⁸ ја не читав, то не знају нічого сказати, але в альм. Л[укич]а⁶⁹ все таки ніяк не можу довідатись нічого як небудь “поступового” (ані видавничого, ані “провінціонального”), ані впливу, ані припливу сил літературних, ані т. др., і з сего огляду најшов ја в відповіді “Діла” (не знају, хто жеї писав, та се ј не належить до річи, бо “Ділу” брак ширшого круга пишучих і читајучих) дешчо ј правдивого. О сім можна би річево много побалакати, навіть треба б, а то у нас справді часом приходить сьа збожеволіти від суб’єктивних перекручень, інвектив в роді Fiat lux, libertas erit⁷⁰. Відповіджте “Ділу” в “Kurjer-i”, точка по точці викажіть його евентуальні брехні, а при тім најдеть сьа дльа Вас дуже добра нагода здефіньувати докладно, конкретно, Ваші власні провідні думки, погляди і переконанья дотично нелегкої публичної роботи серед нашої шчоденної галицької мізерії, а также і помилки чи погляди народовців (львівських, і їх адсерендів на провінції). Sina ira et studio, mathematic⁷¹, але і генетично, доходьачи до корінья. Тільки як можна діјти до твердого річевого ґрунту для дальшої дискусії чи полеміки. А може Ви уже шчо і відповіли? (Тут “Kurjera” нігде не бачу, будьте ласкаві переслати мені дотичне число). При сій нагоді можна б дешчо відповісти і на рец[ензію] Ц[еглинськ]ого в “Зорі” (о Ваших віршах)⁷². А прогос “Панских жартів” замітив ја, шчо рисунок деколи монотонній, нема тіней в характеристиці, і через те виходить образ або надто im vershwomenen rosa, oder wieder zu viel ins graue oder – orange schimmernd⁷³. В житьу је більше тіней і пластики. Зрештою вірш прехороший, рівній і повній, чи як би сказати – і форма і мова – bisunf den imstr. auf “oj” (одной...)

(Отсе Вам јако завдаток, аби і Ви мені о моїм відчиті дешчо написали).

Як там галицька вандрівка? Сасів⁷⁴, мабуть, саме не в пору погорів?

Ја беру потрохи участь в сегорічній буковинській вандрівці. Прегарні льуде сі буковинці – іно в товаристві трохи јещче заботато по німецьки говорјать (мужчини

і дами). Вчора був ја в Садагурі враз з сов[ітником] Вінніцким, молодіжи було над сподіване много, старших менше, дам вистарчало. Точки – співи і танці. Найкрасше доси, а радше зараз від початку (бо се ж шчојно другий день вандрівки), принимали вандрівників сельане, в Раранчи і в Топорівцях в читальнях: “Ви наші братя, не хочемо до Вас говорити “панове”, бо і жидови говоримо “пан” – і угостили вандрівників за то справді по пански. В Садагурі брала јешче трохи участь (в приньатю) і інтелигенція (руска і неруска), але в Р[аранчу] і Т[опорівцях] ніхто не бачив інтелигентів. Попи зовсім не мішались (в Р[аранчу] було їх кілька). Іно в Вижниці і в Кіцм[ані] трохи готувить і інтелигенція (Јасеницки) велике приньатје (В[ижницю] називають ту буковинскоју Січеју). В Кіцмани мајуть прилучитись до буков. вандрівки дејакі гал[ицькі] студенти враз з Ар. і Сам. – та се Ви вже мабуть ліпше знати будете.

Здоровју і цілују Вас сердечно. Як там Кос?

В. Коцовскиј

[P.S.] Де тепер Драг[оманов]? (адрес).

ЛЛ, фонд 3, № 1602, арк. 183 – 186. Рукопис. Оригінал.

№ 15

[1887]

Дорогий Друже!

Був ја у Вас кілька рази перед виїздом, та не міг застати, а в кінци сказали мені, шчо Ви поїхали на село (мабуть до Ржегоржа)⁷⁵.

Кључ до својеј хати лишив ја у Коса (він може буде навіть мешкати у мене в серпнью). Коли б Вам були потрібні які книжки, то зајдіть до мојеј хати і возьміть. Тільки будьте ласкаві усе списувати, котрі берете, шчоби була евіденція. Зрештоју ја за 4-5 неділь поверну. Коли б Кос у мене не мешкав, то легко најдете јего в канцелярії Горецкого (ул. Косцьушки, ч. 5, 1 пов.)

Вчора написав ја до Коса картку, коли він јејі не дістав, то поздоровить јего при случају від мене. І Остапа поцілујте від мене.

Читав Терлецкиј мій відчит, назначениј на сегорічну “вандрівку” (пожалъ сѧа Боже такојі вандрівки), а може і Ви читали? Як же Вам, а взгядно Остапови подобав сѧа? Напишіть коротко о тім і о всім потрохи. До мене адресујте на руки Стоцкого, а в середині додајте вгорі: В. К[оцовск]ому. Адрес: Landhausgasse, 2, Zotta's Haus.

Шчо з “Ділом”? Мабуть таки не вступили Ви до него, і ја надармо через пів місяца “заступав”? А ргорос альманахів, то шче жіночиј як жіночиј, але Лукича зробили Ви таки рішучо непотрібно фільаром галицко-русского поступовства, на сіј одній підставі, шчо він видрукував (зовсім без пропусків?) Вашу “Місіју” і “Лови” Мирного. Поминајуче все друге – все ж таки треба признати, шчо “Зорја” то не альманах. Як розходьяться А[льмана]хи?

Чи М[ихајло] Петрович⁷⁶ тепер в Ж[еневі], чи може виїхав куди на сьвіжиј воздух, як м[инулого] року? Хотів бим відповісти јему на јего лист, то бојусь, шщоб мій лист не пропав, так як торік. Напишіть ласкаво, коли знајете.

Щчо там говорять про б[лаженої] п[ам'яті] “Мир”? Дожидаючи вістеї від Вас дам Вам на задаток одну від себе [вістку] (хоть може Ви жеї вже від кого другого чули): в Сн[ятині] при прощаньї архик[нязя] виразивсь Залескії дуже неласкаво о “Мирі”. Сказав, шчо завів сьа, шчо М[ир] не ріжнить сьа від “Діла” і “Пролома”, шчо попусував јему јего пльани дотично фонетики і внаслідок сего застановив Сембр[атович] сејчас телеграфічно дальше видаванье “Мира”. Чувјем также, шчо сотрудники заскаржили Сем[братович]а⁷⁷ о рештујучу пенсіју, а з другого боку чувјем, шчо “Діло” маје почати виходити шчоденно. Може сі вісти приладуть сьа Вам до “Крају”⁷⁸, ја мају іх з досить доброго жерела.

Правда се, шчо Ви вступили до “Курјера”⁷⁹ јако постіјний сотрудник? І о тім і о шче дечім хотівбим побалакати з Вами, як побачимось. Не знају як там було і је, але жаль мені, шчо Ви не в “Ділі”.

Відпишіть, сердечно Вас о се прошу, а ја Вам јешче дешчо цікавого з Черновець напишу. Мені дієсь тут несогірше, а як так дальше піде, то поверну звідти здоров як горіх і ціло як plug et gerchoche (вже б пора, чи як кажете?). Чого а чого, але філології мају по уха.

Цілују вас сердечно і здоровљу Вашу Панью.

Ваш В. Коцовскіј

ЛЛ, фонд 3, № 1602, арк. 175 – 178. Рукопис. Оригінал.

№ 16

[1887]

Дорогіј Добродіју!

Ој як ми сьа тај лубили,

Сухі дуби цвіли,

А як ми сьа перестали,

Зелені повјали.

Перед кількома дньами написав ја до вас лист (рекоменд.!) (в відповіді на Ваш), та потім роздумавши додумавсь, шчо написав може дешчо не зовсім так, як треба і як хотів. Оно у мене тепер in partem: чого іншого виходить на верх, коли ж бо це “інше”, це перше, лежить десь глубоко закутане на дні, повязане, так шчо ја не раз сам своїм умом розібрати правдивих фактів, суть вражінь, а знов не хотів і не міг здаватись на нічију ласку – неласку, то ј поки шчо де в чім ја ј фальшивив, а то і не диво, шчо јешче мені тјажче стаје шчо небудь розібрати, навіть вже надіју трачу. Не досить сказати кому: неправда! Треба сказати јему за помічју јего власного розуму (у мене ж очи і уха людскі не якісь відмінні як у других льудеј), в чім і чому неправда – ніхто на сьліпо, на чуже “слово” не повірить і не повинен вірити (на шчо тоді власніј розум?), а вже б мабуть зовсім не треба би то злодіја шчо сам у руки лізе, тоді, коли 2 – 3 шчирі розумні слова вистарчили б, шчоби довести до ладу јего мисли і чутья. Ја доси не можу порозуміти сего, шчо Ви раз мені сказали: ја не сьміју (!!)

Вам (себто мені) сего або другого сказати... Мені здајеть сьа, шчо повинно б бути далеко легче честному чоловікови сміти сказати шчо – небудь другому прјамо, як непрјамо. Шчирости! mehr licht, licht і јешче раз licht без того льудске житье неможливе.

Зрештою, ја Вас (в розуміню способу життя) ніколи добре не розумів і не розумію, і не маю права силоміць допитуватись. Моја метода трохи відмінна. По мојому може всякі рани, болі і невзгоди життя погоїти і злагодити тільки одна чиста правда об'єктивне, річеве супоставлене фактів. Проте ја всюда там, де мені щиро ішло о розумне життє, усе “сьмів” і сьмію говорити те, шчо бачу і знаю. А зважте ласкаво, шчо чиста, річева правда је відразу і најрадикальнішчим средством проти всего зла, она безошчадно обезоружује его, хоть і повинна при тім нівечити усе тільки зло само по собі, а не разом і льудеј. *Oder Mensch kann sich bessern*⁸⁰, а коли сьа послідна теза хибна, коли мене хто јіјі хибности переконаје, тоді ја ні хвилі не завагујусь кинути за пліт усьаку “поезіју”, “льубов”, усьакі мріјі і, надіјусь шчо дав би ја собі јешче јакось мојім розумом (хоть і јак він підорваниј) раду на сім сьвіті. Кождиј чоловік маје право бути самостіјно добрим і честним, *und jeder der ihn daran verkürzt, begeht das Verbrechen des Lebensmordes*⁸¹.

От ја розписавсь, а властиво не о те мені ходить. Ја починају бачити (і з того і взьалось і висше наведене motto), шчо наша галицка жизнь починаје шчораз більше тратити на сьвідомости. Ми пливем, а радше нас несе вода часу, а хоть ми і кричимо, і стогнем, і сїпајемось, а усе таки незамітно терјајесь у нас воля самостіјности. Ніхто і не пробује здержати трохи або і змінити напрјам филь. Добре шче, шчо чујемо, шчо пливемо. Чи Вам јак здајесь?

Ја вправді не пријшов јешче зовсім з собою *ins klare*, а може і не пријду, та зате шчось, ніби ініціатива до јакіјі небудь дальшојі роботи усе кріпче починаје в мені ворухитись. Ја јіј покажу, кого она не схотіла!! І думају ја собі, куди чоловіче не говори, а вже јака призначена тобі доля, силоју фактів, іти з ним (себто з Вами) разом. Коли ж бо тој він часом такиј јакіјсь (вибачте) нерозумніј, дитиньачиј, нетерпеливиј, упертиј, а злобниј – злобниј, коли тільки, боронь Боже, думаје, шчо јего правда у чім там... Але все таки добриј чоловік, можна на него спуститись (хоть не все на јего розум і “погляди”), можна з ним говорити (він послухаје і дасть сьа переконати), тільки ја дурниј јак раз не в пору заліз у нетри, – і не було кому мені руки подати, хоть ја умів і уміју бути вибачниј.

Ну, чорт бери. Дешчо ја Вам написав в мојіх листах, дешчо Ви најшли може в мојім відчиті, коли читали. Будьте ж ласкаві відпишіть мені на те все дешчо, а скоро напишіть, шчо там чувати, јак Ви думајете, шчо робите, јак там народовці, јак поступовці і прочіјі твари? Шчо з України чути, шчо Драг[оманов]? Јак “Наук. библиотека”⁸²?

Ја поки шчо учусь, але мене тьагне до життя, і ја хотів би жити в згоді і тіснім порозуміню з Вами.

Здоровљу сердечно Вас і цілују Вашу Панью і сина.

В. Коцовскиј

ЛЛ, фонд 3, № 1602, арк. 179 – 182. Рукопис. Оригінал.

№ 17

[30/ III 1889]

Дорогиј Добродіју!

Ви самі бачили, шчо небогато у мене часу було, тож не дивујтесь і простіть ласкаво, шчо ја не мав часу висортувати і відложити для Вас книжок, тим біль-

ше, шчо мені треба б було дещо все таки з собою взяти. Може під час свѣат буду у Львові, то Вам привезу. В кождім разі буду у Львові з початком липця (ту конець курсу в Чернівці, задля того, шчо не обходять сѣа руські сѣвѣята). Доси ведесь мені тут јако тако, нині, нині наконець, дасть Біг, перепроваджусь з готельу, до своєї обитациї. Зрештоју напишу Вам трохи згодом дешчо подрібнїше, а Ви не зважајте, не ждїть, а напишїть до мене дешчо нового. Як гомін з далекої сторони доносять сѣа до нас вїсти зі Львова про студ. віче, јувїлеј театру і т.д. *Beatus ille qui procul negotiis grammaticas exercet, polonam et latinam*⁸³ (в кльасі Іа і Ів). Сьмішні ті малі мазури.

Здоровимо (обоје ја і жінка) Вас обоје сердечно, і Вас, і Ваших синів⁸⁴.

30/III 1889. В. Коцовскїј.

[P.S.] “Pentatebque” вжем трохи зачав. Адресујте до гімназїї.

ЛЛ, фонд 3, № 1607, арк. 249 – 250. Кореспонденційна картка з поштовим штемпелем відправки з Ряшева. Лист заадресовано Івану Франку на редакцію “Kurjera Lwowskiego”.

№ 18

[24.04. 1889]

Дорогіј Добродїју!

Ваш ласкавіј лист ја дістав і утішила мене як Ваша, так і вашої Вп. жінки памјать о нас, як і надїја на веселїј час вакацїј.

Зараз по одержаньу Вашого листу стануло у мене з жінкоју післѣ наради, відразу на тім, шчо головну частину вакацїј проведемо в Дидьовїј – у мене тим паче, шчо у мене је уже спомини наших спїльних екскурсіј до Борислава, Нагујевич, Долини *cum attinentris*, поминувши уже Біберку і Жовтанці. Моя Вальусь (*Hanuś, Maryś, Haluś etc,etc*) дуже тішить сѣа на спїльне ловленье риб, тїлько на збиранье грибів (мимо моїх запевнень і вговорувань) не покладаје великих надїј: “Влодзуньу, то все кінчить сѣа на 3 – 4 маслаках, кількох мухоморах і 1-ім – однісїньким грибі, а то і то ні!” Ну, шчо до мухоморів (*N.V.* одинока *species*, на котріј ја потрохи розумїјусь, і то одиноко з цілого обсьагу ботанїки) – то ја по правді сказавши можу з власного мого досвїду потрохи потвердїти слова мојеї Вальусь.

В кождім разі будьте ласкаві написати нам, коли і на як довго вибирајетесь до Дидьови, а также, як там нам буде треба розпорјадитись шчо до хати і прожитку. Тут в Решові кінчить сѣа курс вже 1-ого липнѣа, отже ми могли б вибратись вже в перших днѣах липнѣа, т.ј. ја, Вальусь... ну і на разі ніхто бїльше (бо слугу думајемо лишити в Решові, тим паче, шчо хотїли б ми з Дидьови заглянути шче трохи до Сїльця і до Урича (о. Калинскїј в Уричи рїднїј вујко мојеї жінки), а може і до Отиневич, тож годї ж нам з слугоју трагатись і платити дорогу, тим паче, шчо і в Решові добре лишити кого з рїчами. І јеще ј се будьте ласкаві напишїть: куди, јакој жезницеју і до јакої станції јїхати нам до Дидьови і як від јакої станції дальше дістатись, і які луде (знакомї або незнакомї) је в Дидьовїј самїј і в околици, ну і де ми зідемось. Про Кліму, фавну, флору уже можете також дешчо додати і про іхтіологічні відносини Дидьової і околиці, але зрештоју о тім можна вже і на місци докладно порозумїтись. Ја думав би (мабуть і Ви

не інакше думаєте), шчо нам би најліпше було разом зїхатись у Львові, а відтам разом дальше. Будьте ласкаві, дуже Вас прошу, подайте нам ближші інформациї.

Отже про вакації:

Я властиво повинен би Вас переписати, шчо нічого доси до Вас не писав і ледви на кореспондентку здобув сьа. Але ту у мене на разі тільки најшлось всьакої роботи, а ј листів тільки треба було писати, шчо годі було дати собі раду. Була і робітка дльа Стоцкого. Він кинув “про пророкуванье” і вибрав з Луки “о блуднім (а властиво по моєму: о розпустнім, а то після моєї приватної фільзофії: дурнім) сині”. Ја два тижні збирав сьа до сеї робітки, і наконець, нині јему відписав.

Був у Вас може Кос? Чи Просьвіта дістала вже “Кј. Старину”⁸⁵? А дльа мене з Дашкевичом⁸⁶ нічого таки не буде? Дуже б мені жаль було, коли б ја Дашкевича не дістав. Та се вчасти моја власна вина.

Сердечно дякују за бажанья дльа мене на новіј посаді і оселі “усего најкрасшого”. Правду сказавши не мав ја јеще доси ніколи такої доброї платні за таку розмірно легку, а навіть приємну працьу. Ја робльу 17 годин тижнево обовязково, а 2 год. за осібноју ренумерацією, і нераз з вдоволеньем приглядајусь у розвојеві і пројавам сил і стремлінь серед мазурского мікрокосму 1 гімн[азіальної] кльаси. А ја в “Ділі” робив гірко et, рано і вечером, по 3 – 4 години денно, коли не більше, а плоди пожинали другі, і в кулак сьміялись. Ја ту недавно читав в “Ділі” відповідь Меруновичеві⁸⁷, і не те мені дивно було, шчо автор так пише, а те, шчо автор так пише і думаје, шчо він гарно і талановито пише. Та се мимоходом. Мимоходом шче скажу, шчо читав ја Шевченківске число “Зорі” (“Правди”, мимо јакоїсь обіцьанки Барвінского, не дістају), і дуже оно мене прикро вразило. От де наша слава, слава Галичини: самі передруки з “Кј. Старини”, – аж млосьно робить сьа. Се хиба таки не честь, а нечесть дльа Шевченка, коли јего горјаче слово не викликало ні сьліду јакого самостатного відгомону, нехај би вже хоть в роді відповіді Меруновичеві, бо і Шевченківске ч[исло] “Правди” не далеко втекло від “Зорі”. А коли б так хто другіј був попрацьував, то знов читали б ми в засіданьах Виділу Товариства імени Шевченка, шчо “Виділ складаје подьяку редакторови за јувілејне число Зорі в 50 роковини “Русалки Дністрової”, або в справозданьу заг[альних] зборів: в “Зорі” брали участь окрім редактора і інші “члени Виділу”.

Шчо там нового чути про вибори у Львові і на провінції? Viribus unitis⁸⁸ з митрополитом?

На јакій підставі заповіло “Діло”, шчо подаст ib extenso Ваш Станіславівский відчит?⁸⁹

Може там је шчо нового а цікавого, а то важного в “Кј. Старині” або в “Правді”? Не бачились Ви з Паньковским⁹⁰, і не казав він шчо нового (про “Просьвіту”), шчо чути в “Братстві”, etc, etc.

За всі такі, нехај і најкоротші вїсти, буду Вам дуже вдячний і дуже о них прошу, а разом дякују за подані доси, і за обіцьанку присилки Вишенского⁹¹, библиотеки, а може і відчиту, і роботи про німців – колоністів, коли буде надрукована.

За вдовою Навроцкою⁹² ја уже трохи розпитував і десь сими днями може побачусь з нею, а коли тільки шчо небудь позитивного довідујусь, зараз Вам бодај карткою напишу. Був бим вже може і бачивсь з нею, коли б не маса всьакої роботи, не надто тьажкої, але забираючої час. От напр. нині дістав ја битиј печатаниј аркуш нових філологічних інструкціј (з Ради шкіль[ної]) з порученьем сејчасного (від завтра) застосованья.

Огоновскіј (хоть зрештоју ја далекиј яго винити) замісь дивуватись, красше був зробив, коли б якось по людски був зајмивсь мноју і потім мені до якого способу разумної постіјної праці між людьми в користь собі і другим. Зрештоју, чорт знаје, він може і помагав та дурному і поміч – шкода.

Јака се “Русь”⁹³ в Станіславові недобра була на мене? Та шче за вославление Ц[еглинськ]ого?! І де она вичитала таке восхваленье? А може і не читавши нічого? Ја ж признав Цеглинскому заледво механичну зручність, без праці, без студіј, без думки і ціли. А в Перешивицю ја знајшов дрібку житья, реального житья, може і в неукладній формі.

Цікаво мені було побачити хоть на показ “Przyjacela Ludu”⁹⁴ та і з Женевы дешчо (Свобод. Росс.)⁹⁵. Ја з подьякою звернув би Вам, разом зі всіма Вашими книгами і з коштами, 1-го липня. Але шліть в коверті або опаковано в папер, бо готові мене решівські консерватисти непорозуміти. Здоровльу Вас і цілују сердечно, і Ваших синків, і здоровльу Вашу Вп. Жінку.

Реш[ів], 24/4 89 В. Коцовскіј.

ЛЛ, фонд 3, № 1607, арк. 13 – 16. Рукопис. Оригінал.

№ 19

[17.05.1889]

Дорогіј Добродіју!

Карајусь ја уже від довшого часу з листом до Вас, і матерјалу призбиралось, і жінка приганьяје, – та раз дья того, шчо у мене взагалі много писанини і листів, і іншојі, то знов дья того, шчо треба було здержатись з остаточним уложеньем пльану феріј аж до полученья відповідеј з ріжних сторін, то знов одтепер – бо шчојно завтра мају дістати до рук якись папери по Навроцкім, – так протьяглось, шчо аж нині наконець, упоравшись з тижневими школьними завданьями, берусь писати.

Поперед всего дјакују Вам за Вашу “Літ[ературну] наук[ову] бібліотеку (ја жејі нині дістав) (2 прим. Книжечки 4-ојі). Так за те, як і евентуально за “Prz. Lud.” обрахујемось пізніјш, у Львові, або і листовно, коли небудь. Мусите знати, шчо моја жінка почала збирати вже бібліотечку в својім столику дья својејі будучојі доні, чи так сина, коли Бог дасть діждати, а першиј засновок (сејі бібліотеки не сполна – се 4 томики Вашојі бібліотеки і сегорічна “Зорја”.

Переходьачи до најважнішојі теми – вакаціј, зачати мушу від повідомленья Вас, шчо у мене зајшла річ непередвиджена: војскова служба в Кракові від 1 до 13 липня, отже тим способом вже мојі вакаціјі о цілих два тижні, і то о два најважніјші дья мене тижні, вкорочені. Конець кінців, не надто ја угриз сья тоју војсковою службою, бо виберусь до Кракова з жінкою, а преці і Краків побачити

варто. Шчо правда, кажуть, шчо і там біда однакова, а моја жінка і без того вибиралась сего року до Кракова.

19/V. З Кракова треба нам вернутись на день-два до Решева, а звідти мож би вже вибиратись дальше в сьвіт, тільки треба (мені самому) скочити шче хоть на 1 день, може по дорозі, з Дрогобича на Стриј, до Львова. Потім остаєсь до вибору: Сілець⁹⁶, Дидьова, Урич, Рожнів, Отиневичі⁹⁷, Львів (треба б конче заглянути з поворотом), ну і назад Решів (чи стало, чи хоть шчо перебратись до Львова, коли вдасть сьа). Всюда б і хотілось, і треба би трохи побути. Шчо до Дидьови, то ја собі виображував жеї трохи інакше, і трохи користніјше дльа мене. Виходить, шчо она страшно далеко, і взагалі, і особливо від желізници, а то шче ј від гостинцьа. Отжеж коли б вибиратись, то на довший час, бо інакше шкода би того часу, гроша, і здоровльа на одну дорогу там і назад. До того мојї жінці не конче порадно тепер товчись довгоју, а до того гірскоју дорогоју возом. Дуже б мені шкода Дидьови та шче в Вашім товаристві. Ви один були б дльа мене доброју пароју і провідником дльа спокіјного і (шчо так скажу) вичерпујучого уживаньа літнојї, сельскојї, а при тім підгірскојї природи, дльа уживаньа і запізнаньа з неју. Мені з Вами хотілось ходити нераз годинами по каменьастім Львові і яго немногих зелених оазах, і попри Вас најшли би сьа дльа мене і на селі, тим паче, рух, заньатье, відміна і відсвіженье думок. Бо ја зрештоју ні сам, ні в товаристві, ні собі, ні другим не вміју приспорити заньатья і приємности на селі. Се все ја пишу дльа того, бо раз – хотів бим конечно вимудрувати якийсь *modus vivendi* між Нагујевичами а Сільцем хоть на кілька днів, а по друге – може вже слід[уючого] року вијде так, шчо не буде куди богато вибиратись і перебирати, і тогди ми таки проведемо (коли б ваша воля) наші літні феріјї разом, тим приємніјше, шчо і з Нагујевич до Сільцьа (а навіть зі Львова до Сільцьа) зовсім недалеко. Власне в посліднім листі пише до нас Јуліја, шчо “ја дотепер зовсім віддалена від мого давнішого льубого кружка. З Франком хотіла бимсьа видіти. Як вибирајуть сьа в ті сторони, то може враз з Вами побачимось”.

Ви, як пишете, висилајете Вашу жінку в мају до Нагујевич, коли в мају – ближче не пишете. Самі вибирајетесь, післьа свого урльопу, также туди і не думајете перед 15-им л[ипнем] јїхати дальше. Шчо до дороги з Нагујевич до Дидьови: ах, то она, особливо на Підбуж, шче менше заохочујуча, јак з Устрик до Дидьови: треба зовсім обіјтись без јакого небудь гостинцьа. Мож јїхати на Борислав гостинцем до Турки, – та се знов вијшло б дуже великим колесом. Чи сьак, чи јак, виходить, шчо до Дидьови страшно далеко, і нема шчо думати про дорогу до неї на коротше, јак 4 – 5 тижнів, а ми тільки відложити не можем – поминувши вже інші причини. Најбільше шкода мені того Сьану. Але все таки можна зробити хоть от так: коли б Ви схотіли задержатись у Львові хоть до 16 – 17 (напишіть мені, коли вибирајетесь зі Львова), то ми б могли поперед всего побачитись у Львові. Ја віддав би Вам Ваші книжки і випозичив би зовсім на ново дејакі хйба на час феріј (а ні, коли б ми не могли побачитись, то лишу книжки, належито приготовані, у Коса, добре?).

Дальше, коли б Ви могли задержатись в Нагујевичох хоть до 20 л[ипня] (без огльаду на те, коли вијїдете зі Львова), то можна б хоть 5 – 6 днів бути нам в близькім сусідстві: ја би відвідав Вас всіх в Нагујевичох, Ви (бодај самі) могли б

заглянути до Сільця і побачитись з нами і з Джулією. Будьте ласкаві повідомити мене о подрібнім пльані Ваших ферій. Дуже би ја хотів побути з Вами часок бодај в сусідстві, тим паче, шчо давно ми вже не бачились.

Шчо дієсь з Вашим Вишеньским? З Вашим Станіславівским відчитом? Чи Попов[ич]⁹⁸ з Вашого уповажненя дав справозданье до “Діла”? Шчо з Вашою роботою про Німців-Кольумбів (ја зразу хибно прочитав “колоністів”)? Ваша відповідь рецензентови “Правди” докладна і вичерпујуча, то ј не диво, шчо “рецензент” не најшов ані одного слівця репліки. В тім лежить і знамја доброї літературної чи наукової роботи, шчо јејі треба або річево “рецензувати”, або зовсім дати спокій, і коли б більше таких росправ і таких відповідеј, то був би раз конець у нас пустим балаканинам і передиркам, і робота думок і з неју і житье у нас зішло б поволи на нормальну річеву дорогу. Nec Hercules contra facta et contra veritatem⁹⁹. Була у мене одна замітка против Вашого “Перебенді”¹⁰⁰, ја думају, шчо Ви зовсім невірнo дефініціюєте і оцінюєте “об’єктивізм”. Та і без причини виступаєте против нему, але сьа моја замітка в нічим не дотикає позитивних добутків Вашої роботи про Перебендью, але відносить сьа більше до Ваших власних філософічних поглядів. Може коли небудь лучить сьа нагода про се подрібніше побалакати, тим більше, шчо мені поперед всего треба б мати до того під руками і Пушкина, і Міцкевича, і Шевченка, і Байрона, і хоть јаку небудь путнью історію європейских літератур, а тут того всього у мене нема.

Јак Вам подобав сьа “Новобранчик”¹⁰¹ Федьковича? Мені так з него, јак і з доданого до него листу Ф[едькович]а, виходить, шчо знанье Шевченка не то не причинилось у Федьковича до піддержанья і розвитку јего таланту, але противно – в таких обставинах личних і літературних – зовсім јего скривило. Ја дуже цікавиј на Вашу про се думку.

Коли ласка, не забудьте подати мені близше, јака властиво Станіславска “Русь” добачила в мојіх словах хваленье Цеглінського? Ја говорив раз јакось про те з молодим Мандичевским¹⁰², але він јак раз висказував своје вдоволення, шчо ја поскоботав Цеглинського, бо, сказав, “Ц[еглинський] в Станіславові не маје великого миру”. Тим більше здивувала мене Ваша вістка.

Шчо до “Pugasiela Ludu”, то ја властиво хотів лише мати 2-3 числа до перегляду. Шчо правда, 4-ого числа доси не мају, хоть вже би пора, – може W¹⁰³. не буде дальше посилати. Ја јему (W-ови) можу або повернути ті три числа, шчо доси мені вислав, або ј заплатити за час до 1 липня (exclusive) 1-ого липня піду з Решова, а властиво вже 30 чер. Мушу бути в Кракові, тож на 1-ого л[ипня] нехај вже не шле. Дальші числа буду може брати аж по вакаціях. Шчо мені не зовсім припадає до смаку в сій газеті, то се, шчо трохи она заносить польским демократизмом в роді “Now. Reform-a”¹⁰⁴. Дивна річ! Брав ја не раз до рук сьу “Нову Р.”, але ніколи не переодолів себе, не то шчоб цілу, але хоть 3–4 стрічки прочитати. Нехај буде, шчо напр. “Czas”¹⁰⁵ – сукин син!, – але ж з “Czas”-у јакимсь живим духом віје: ті, шчо в нім пишуть – добре знајуть, јак би можна і јак би треба жити, стојуть јакось на живих підставах житья, і на тих же підставах беруться жити дальше. Інше діло, чи хотять они жити јак раз так в тім напрямі, в јакім би ім казали жити розум і серце, чи може перемагає в них “die uns allen angeborne Niederträchtigkeit”¹⁰⁶. З “Реформи” за то віје јакимсь дивним деревјаним холодом,

так аж напрошуєсь думка, шчо в тії “Реформі” кожде слово, кожда думка стремить поперед всего до того, шчоб усунути других, а випхати себе, та шче, шчо најгірше, поза тим “тим” не чутній ніякий дух живого життя, живого стремління. Навіть просту інформацію вістеї з “Реформи” дочитати годі, хиба часом пристругана форма задержить трохи холодну увагу (як напр. дописи про кандидатуру молодого Дунаєвського на посла). Правду сказавши, не мав ја јешче часу і можности подумати близше над “Pr. Ludu”, але метафорично замічу напр. от шчо: “Pr. Ludu” славословит боротьбу Ляхів з Москальями, особливо ж підносить участь в сїї боротьбі простого народа, тимчасом остаєсь зовсім не јасним, як се, о шчо властиво јшло в тії боротьбі, і о шчо властиво мало б іти в јакїј будучїї боротьбі. Виходить теоретично – боротьба *quand tete*, а практично – боротьба за давні, “історичні” панські ідеали, боротьба в імја польско – рускої приказки: обіщав пан кожух, – тепле, паноньку, ваше слово. О скілько мені здаєсь показуєсь в сїм однім прикладі і ахилесова пјата “Pr. Ludu” взагалі в јего відношеню до *ludu*. Може б, коли б добре піддивитись, најшлось би дешчось такого і в тім “самостїїнім” руху мазурських сельан. Хто знає, јакі там јего властиві мотиви. Цїла та акція польских і руских народовців (“Реформи” і “Дїла”) при сегорічних виборах може і доведе до јакїї зміни осів і інтересів, але ледви чи до лїпшого. Не в самїї роботі і не в самих льудях річ, але в основних философичних поглядах. Не знају, може і не надто зручно ја виражајусь, то і зовсім ја не берусь твердити, шчо моја правда.

Будьте ласкаві памјатати про Дашкевича для мене. Ја дуже Вам за се буду вдячний. Чи може теж Вам мају подякувати, шчо дістав ја раптом всю “Правду”? Шчо до Вашого протесту, то ја переглянув Шевченківске число, але не најшов дотичного місцьа политичного огляду, хиба се перша частинка “вступної статї”, шчо Ви јеї мајете на думці. Ја цікавіј се знати, тож звольте ласкаво назвати мені сторону “Правди”, а може б ја міг і протест прочитати? У мене је также одна замітка шчо до “Правди”. Замісьць придиратись, волїла б “Правда” сама вступити з всенациональноју програмоју, такоју, шчоб народовців змусити висказати своје слово за чи против, чи јак там, а также, шчоб сја програма помогла народовцьам добре розрахуватись з кацапами в спільнім виборчїм комітеті. Замісьць того зовсім не штука домагатись від других того, чоґо сам не втнеш, а ні – то накликувати: “ділім сја, јїдім осїбно”.

Зовсім гожуь з Вашоју заміткою шчо до реферату Олесницького. Шчо до “Батьківщини”¹⁰⁷ та Нагірного¹⁰⁸, то ја б згодивсь з усьаким можливим і неможливим писаньєм, коли б поза ним бачив јакусь провідну думку. А то на лихо в теперїшній политиці народовців (хоть “Дїло” під Ром[анчуком] таки трохи поправилося) надто мало видно думки, а за то досить виразно вилазьать наверх ріжні личні амбіції, пльани та злоби, ледви трохи окриті дробинами думок. Коли б народовцьам перепхатись в більшім числі до сојму і стати политичним фактором, то могли б легко і ті дробини відлетїти, і ми готові б дождатись воскресенїја рутенїзму давних свјатојурців (в неорутенській, народовській подобі). Та шче в мені всі жилки дрожать, коли бачу, з јаким холодним (белејівским) формалїзмом трактује “Дїло” справу виборів.

Говор'ячи за "Правду" забув я додати, шчо так з деяких статей "Правди", як із статі в "Ділі" про "Своб. Россію", бачу, шчо там в тій Кі́ївській громаді проза Кониським, је таки мабуть якісь справді інтересні льуде, льуде з глибшим і ясним переконаньем, хоть і затемнованим трохи Конисьчиною і, не зовсім дльа мене ясною і зрозумілою, злобою (спец. против Драгоманова, котрого силоміць ідентифікують з нігілістами) хоть је і виразні сьліди стремлінья до полученья всіх сил. Коли б так тільки кого іншого, не К[ониськ]ого, були вибрали за лучителя...

Не забудьте, коли ласка, і про "Св. Росс." дльа мене, але не шліть почтоју, ја возьму собі від Вас або у Львові, або в Нагу́јевичох (купльу на власність).

Јака там сварка була на зборах Тов. им. Шевченка? Ја најшов якісь не-виразні натъаки в "Зорі" і в "Правді" (в переписці до д-ра Вичоса)? Статъю в "Зорі", відповіть "туристови", пише Драг[оманов]? Јак Вам она подобаєсь? Мене она дуже заінтересувала. Ја знајшов в ній і частину того, шчо висказати і сам нераз шукав слів.

Шчо до моїх віршів, то поговоримо устно. Ја би мусів приложити до себе богато праці, а на то у мене тепер шче ледви чи стало б часу. Треба би дешчо переробити, доповнити, треба б і над вибором посушити собі голову, ну – і грошєј дари. Зрештоју. Ја би ј не "не проч" від того. Почасти ја вже і сам забув, де б чоґо мені шукати, а ту і тих видань всіх ("Зеркала", "Зорі") не мају.

Шчо з України нового чути? Шчо від Драгоманова? Јак Павлик (поздоровіть іх обох від мене сердечно). Јак там "Tow. historyczne"¹⁰⁹?

Шчо скажете до таких примірів в лат. Граматиці Самолевича¹¹⁰: *natura ininica sunt inter se – libera civitas et rex* або *animal, plenum rationis, quem vocamus hominem*¹¹¹. Републіканізм і дарвінізм!

Јешче одно шчо до "Діла": јак то оно гарненько завважало при згадці о мазурскім хлопскім маніфесті, шчо – руским селъанам осібноґо комітету не треба! Себто, може, ніби річ самим селъанам подумати, чи "треба" чи "ні"?!

Каже мені Валерка¹¹², шчо у Вас були раз якісь жејі два віршики (немудрі), може ј доси је?

*Habent sua fata*¹¹³ – мелъодіјі. Колись ту в костьолі слухају співајут на хорі: ліси, могили, – (Матъука)¹¹⁴. Тільки, звісно, інші слова – замісьць "ліси, могили" – *bendictuo*.

Ба, шче одна важна новина (бачите, јак то у мене в розмові з Вами, усе јакась нова новина до голови плине!): жінка навчила мене вже дрібку ботаніки. Уміју розпізнавати білі і румјані дикі каштани, і синіј і червоніј боз турецкіј (а зразу ја на забіј сварив сьа, шчо нема різниці в барві). І јешче одно: купили ми курку, звісно, на зарізь, та шче ј каліку на одну ногу. Але потім так нам бідна кокошка сподобалась, шчо тепер жејі живу держимо (спить на фотельу), а она за те пильно несе сьа. Був у нас часинку і кіт (т. д.), та мабуть піјмали дезертера і тепер десь на привјази держуть.

Посилају Вам трохи марок. Ну, аж рука вже розболіла.

А по тім слові бувајте здорові. Цілују і здоровльу Вас сердечно, низко кланьајусь Вашіј Жінці, і цілују синів. Другојі частини споминок Драг[оманова]¹¹⁵ шчем не читав.

А відпишіть богато, та і по змосі скоро.

Реш[ів], 19/V 1889 В. Коцовскиј.

[P.S.] Шчо там Олеськів¹¹⁶? Шчо там Русь Львівська? Шчо кажете до справозданья інсп. Навратіла¹¹⁷ о Бориславі? Може б і Ви дещо о тім, при нагоді, від себе?

ЛЛ, фонд 3, № 1607, арк. 25 – 34. Рукопис. Оригінал.

№ 20

[Додаток до листу з 19/V 89 (Решів)]

Дістав ја нарешті до рук дејакі папери Навроцького, не від жінки, але з рук якогось депенд[ованого] адвок[ата] Шемберского, у котрого они опинились. Подрібно ја шче в них не розгльанувсь, хоть зрештоју того ј небогато. Подрібну релъаціју хочу дати до “Правди” (спитајте, коли ласка, чи пријме), а дешчо може таки вирозуміємо аж оба, коли побачимось, бо з лихописаних уривків нераз тьажко доглупатись властивого призначеньа і ціли, особливо, шчо дешчо писане олувком. Најціннішоју (unbezahlbar) нахідкоју з усього – будете допевно разом зо мноју уважати збірничок віршів, а ну, вгадајте якогo автора? – те! Огoкцелрет апатсо¹¹⁸. Не правда, шчо мају раціју? Не кажіть нікому о тім. Порадимось.

Дальше је: 2) газета Mercur (1881);

3) Почтова книжка Правди (1870);

4) якісь матеріјали до якогось руского правничого підручника;

5) якісь виписки історичні (в части економіч. натури, про монети);

6) дрібні нотатки публіцистичні і етнографичні (уривки).

7) цифрові таблички (маб[уть] матер[іал] до статей);

8) Статъя п.з. “Leksya prawdy” (полемика з Gaz. Narod. В справі Дзіејов Апол. Jaworsk-ого, і якіјісь ораціји Jaw-ого “pro silva sua”. Съя статъя не викинчена;

9) Якісь драматичні нотатки (по польски і по руски – рука Н[авроцьк]ого – ?);

10) статъя 6 “Демокрация и децентрал. в литературе” (о провансальцах) – невикін.

11) 1 лист Русова (1871), 1 – В. Барвінского (1869);

12) 1 початок (“Приклад польскојі учености”);

13) 2 новинки до “Діла” В. Барв. (друк?);

14) робота про “Чалого” (почерк россю);

15) “З нар. уст” Вас. Волошинюка.

16) якіјісь гал. почерк: “Винајденці і промисловці” (уривок);

17) розірвані замітки дрібні про Реш[ів] і околицьу. От всьо. Шчо Ви на то?

Відписујте.

В. Коцовскиј

[P.S.] Беллетрист[ичного] нема нічого¹¹⁹.

ЛЛ, фонд 3, № 1607, арк. 223 – 224. Рукопис. Оригінал.

№ 21

[6. 06. 1889]

Дорогіј Добродіју!

Написав ја до Вас уже давно лист, і дуже тішивсь вже наперед відповідеју від Вас, та доси тојі відповіді нема, і ја навіть не знају чи дістали Ви тој міј лист.

А може між лист не застав Вас у Львові, або може Ви хорі? А може Ви погнівилися за то, шчо ја був пан. Баж-у трохи злобно повідомив о зістајучій у Вас рукописи О. Терл[ецьк]ого? Мабуть ні, бо преціж прислали Ви мені 2-у часть “Австрор[уських] споминів”, і ја навіть трохи під впливом тоді Вашої посланки писав до Вас між посьлідній довгий і вичерпујучий лист. У мене дотепер најліпша новина хиба то, шчо мої ученики (наче Кальхасові яго “пасомії”) приносять мені тепер рожі (ја таки поволи стају ботаником), т.ј. не знају, властиво, чи приносять їх більше мені, чи моїї жінці. З інтересом сьліджу виборчий рух : отсе першиј раз пробуєсь в практичній політиці (поки шчо – “формально-практичній”) відтінъ Данилов[ич]¹²⁰ – Трильов[ський]¹²¹. Взагалі віє з провінції живішиј дух і може ј приготовльајуть сьа і виробльајуть сьа кадри будучої організації. Чи приїме “Правда”¹²² мої нотатки, а “Kurjer” допись одного тутешнього політика? Здоровльу Вас і Жінку від себе і жінки сердечно.

В. Коцовский

[P.S.] Як там П[авли]к? 29-го с.м. їду до Кракова (до војска).

ЛЛ, фонд 3, №1607, арк. 213 – 214. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна картка вислана з Ряшева за адресою: “Wielmożny Pan J. Franko, literat we Lwowie, ul. Zybkiewicza, l. 10”.

№ 22

12/VI 1889

Дорогий Добродію!

Мені дуже прикро і тьажко до Вас писати. Ви уже від яких кілька літ відноситеь до мене, о скільки можу осудити, неприродно і штучно (при чім Вами руководить не один темперамент, ні, але і Ваш хибний, чисто формально-хибний систем в відношенъу до лъудей). Ја ж давніјше, поки јасно знав і чув те, шчо хочу, і те, шчо мені треба було знати, не прикладав великої ваги до такого відношенъа, і завірений в своју јасність і силу, думав, шчо без труду, коли небудь, коли најду догідний час, і моје відношенъе до Вас докладно вијяснъу, так само, як думав, шчо і недоладність в моїм мисленъу, томльачу мене без мала від 8 кльаси гімназії, коли небудь “на досузї”, та шче може і при Вашїј помочи, так само легко вијаснъу (адже мисльаь другі спокіјно, до ладу, тож мабуть је на то у них сила і спосіб; чому б і мені до того не діјти?) Тогда, давніјше, був час і з Вашої сторони виступити супротів сьвідомого чоловіка јасно і виразно, чи з аргументами, чи застереженьами, чи з впливом, чи з радами. Потім ја утратив јасність знанъа і чутъа, а окрім најприкрїјших сумнівів і почуть вини, мучила мене шче і прибильшена нервова, чи психічна (чисто формально – психічна дивна мука, така, шчо ја не то в дотикајучих мене лично питанъах, але і в зовсім посторонних недотикајучих мене, втратив до решти јасну сьвідомість, а шчо најгірше – втратив і можність (давніјшу) рушити јак небудь, нехај би і несьвідомо, з місцьа. В тіј критичній хвилі могли Ви, пісьла мого тамтогочасного погляду, не раз, не два подати мені пријазну, помічну руку, хотъ, дуже бути може, шчо ја би від того був непоправивсь і непорозумнішав. Все ж таки була би тогди і вина, і одвічальність зовсім по моїм боці. Тимчасом Ви, о скілько ја міг се тогди осудити, відносились Ви до мене пісьла јакогось штучно – виrozumованого (а в најліпшім разі до Ваших лич-

них відносин і поглядів прикроєного, то ж і з огляду на Вас, може і дуже правдивого) систему, та ще мабуть з дивною примішкою правила “dabo si dabis”¹²³. Правило се, само по собі, не дивне і розумне, та тільки Ви при тим якось самовільно абсолювували мене від того, до чого я сам супротив Вас почував сьа, так шчо мені лишавсь все один тільки такий вихід, котриј 1) переходив сили мојејі љубови власнојі (виноват!), а натомісць 2) вганьав мене в житье повне вічного сорому і праці, без завтра і без якого небудь власного, шчо так скажу, ґрунту під ногами. Може бути, шчо я заслугував на таке і шчо заслугував навіть на те, шчоб не сам собі своју кару виконав, але може заслугував ја хоть трохи і на те, шчоб Ви мене терпеливо і всесторонно, з власнојі ініціативи, без упереджень, були поперед всего вислухали.

Тимчасом Ви відносились до мене післьа свого вирозумованого систему, і својеју штучностьу вганьали і мене в нешчиристь і штучність. Та – богато б о тим говорити, коли б Ви хотіли послухати, а то ще і випитатись. Ви мені написали в посліднім листі дешчо з свого боку. Не дивуйтесь, шчо ја покористувавсь спосібностьу, шчоб написати дешчо і з мого. Може оно хоть на волосинку причинить сьа до нашого зближеньа і до вијасненья in merito. А може і не схочете думати о тим.

Спеціально шчо до віршів, то Ви перемішали тут 3 відмінні справи 1) Ваші давні дрібні позички у мене не стоять ні в најменшій звязи з Вашим пізнїшим відношеньам до мене і з теперішнюју справоју віршів. Ја не думав ніколи на сїј підставі Вас о шчо небудь підозривати. Ја все тішивсь і тішусь честьу, шчо міг як небудь чи Вам, чи кому, з власнојі добројі волі, помочи.

Шчо ж до теперішньої справи віршів, то признајусь Вам, шчо ја на хвиљу аж усомнивсь був, чи справді се Ви хоть в части шчири моју згадку о “грошех” так зрозуміли?! Так далеко лежала сьа справа від всьакого підозриванья. Адже і Олесницікј хотів в својїј библиотеці видати мојї вірші, тільки хотів покритья хоть части накладу через мене самого. Тож зовсім природньо пријшла мені гадка о “грошех”, і то навіть в мојім власнім інтересі. Ја тільки бојавсь, шчо Ви може не згодитесь, шчоб мојї вірші вијшли јако книжочка Вашојї библиотеки мојім накладом. Не jde ту о великиј видаток, ні о зиск, ні втрату, а так – о амбіціју.

Шчо до 50 fl (наклад на Ваші вірші), то може бути, шчо не дістав ја був доброго способу. Ја хотів сьак так положити јакусь підвалину до пријазного відношеньа між нами, і видумав ја дати наклад на ваші вірші. Були се, ті 50 fl, гроші, “фільантропіјні” потрохи мојї, потрохи Доброграјевојї, і се ја Вам тоді казав. Дајучи јїх, ја дуже јасно почував, шчо перекупити Вас ніякими грїшми не перекупљу, та шчо коли б Ви шчо пријмили від мене, - то певно не гроші. І о тим, шчоб Ви мене хотіли “визискувати”, ја ніколи і хвилі не думав. Інше діло, шчоб ми ішли разом. До сего ја сам готов був, і чув повинність, стреміти, мав і Ваш зазив (давниј) в “Сьвіті”, зрозумів так і одно місце в проспекті “Поступу”¹²⁴ (уложенім без мене, з Вашоју виключноју фірмоју. Се мене боліло, гнівело, а потрохи і до личнојї опозиціјі зневольувало), і балакав же о тим дешчо і з Вами, і з Вашоју Жінкоју. Тільки ж хотів ја іти разом та самостатно, бо чув до того в собі силу і здібність, а натомісць бачив вокруг себе або цілковиту бездарність, або безсистемність і важкі теоретичні помилки. Важні помилки і просте незнанье дејаких обставин бачив ја і в Вас, як і в личнім відношеньу до мене. Може бути, шчо

і я миливсь, але на помилки єдиний лік – ясність, аргументи. – і я балакав, та коли ж Ви або зовсім ні, або мало, або не так, як треба, балакали. Може бути, шчо ја занадто дбав о своју фірму, але ж дорожили Ви і својеју. Ја не міг Вас підозрівати о вимушуванє, бо до того не давали Ви ніякої підстави, але говорјачи раз з Павликом, сказав ја, шчо при Вашім відношеню до мене, виходить, шчо, коли б ја згодивсь іти з Вами, то не було б се з вольної волі, але з мусу, однаково, чи згодивсь би ја (післѣ моїх тогдешних здогадів) видавати разом з вами газету, чи купувати ґрунт, чи шчо. При тїм же јешче, замісць на становиску примушеного, мусив би був ставати на становиску переконаного, бо Ви в іншїй формі не хотїли знати моїх зобовязань, впливајучих з мого почутѣ супротив Вас. О тїм примусі говорив ја з Павликом, не о “визискуваню”, і то не говорив нічого напевно, а тїльки радивсь, і випитував јего о думку. Ја тогди взагалі нічого напевно не знав і не говорив, а всіма силами шукав чоловіка, котриј би мені власне допоміг до яких позитивних думок.

Винити Вас ја ніколи не винив, а уважав і најгірше Ваше поступованє зі мноју помилками *optima fide*, коли не прјамо чим заслуженим.

Ја би дуже був щасливиј, коли б все отсе, шчо ја тут написав, схотїли уважно прочитати, відписати мені дешчо, і подали помічну руку. Ја старав сѣ тримати дотикальних фактів, хоть, зрештоју, може і не написав надто до ладу, в звязи та правдиво. Ја і пригадати собі того всего добре не можу. Тож провірте Ви. Нехай другі живуть весело і щасливо, так все в сьвіті бувало. Може і моју працю (гірку нераз) колись хтось вирозумїлим всельубльачим словом спомьане, може і ја шче трохи відживу. Хоть так, як тепер – чи круть, чи верть – ја все наново тѣжко відчувају, шчо моје скінчилось, та шчо ја таки “не от мира сего”. Громадскї справи пішли јакось своїм Богом, а ја навіть роздумувати не вмїју, чи пішли до доброго, чи до јакого, і чују, шчом втратив під ногами твердиј індивідуальниј ґрунт, шчом на нїм давнїше стојав. Часом ја јего трохи в собі відчувају, але ж знов коли раз гумїеластика розтѣгнесь – дарма від неї потїм еластичности ждати. А Олена Олексїєвна¹²⁵, моја једина розумна і вирозумїла, терпелива і шчира співробітницѣ уклалась до сну в Ментонї.

Коли хочете, напишіть шче 2-3 слова перед 28-им с.м. до Решова. О всім прочім, зрештоју, побалакајемо у Львовї около 17 липнѣа. Ја “Prz. Ludu” не про ані о висилку, ані о пересланє. Ја хотїв був від вас 2-3 числа дістати. Шчо до Бобикевича¹²⁶, то ја би не ј не від того. Не може бути, шчоби Ви з України ні трохи нового длѣа мене не мали. Про Дашкевича, коли ласка, уважте. До “Правди” може пішлѣу, а може аж вперед з Вами рукописи перегляну. На “Правду” годї гнїватись поважно, бо даје самї нереальнї гнїви і злоби, один “пар”. За те виговорјать сѣа раз старці 60-их років. Шчо до “об’јективїзму”, то ја мав на думці Ваш суд про індів. Почутѣ поетів від Гораціја до Пушкіна вкључно. Годї заперечити, шчо все і всьуди бували хоть і не надто винні, але наприкливї мухи (*vulgus*). Вашї вїсти про вибори були мені дуже цікаві. Здоровлѣу враз із жїнкоју Вас і Вашу Вп. жїнку.

В. Коцовскїј

[P.S.] А коли ја післѣ Вашого погляду дурницї пописав, то вибачте. І не звертајте уваги.

ІЛ, фонд 3, № 1607, арк. 243 – 248. Рукопис. Оригінал.

№ 23

[Ряшів, 28.06.1889]

Дорогий Добродію!

Вже кільканадцять днів тому, як ја до Вас вислав довгий лист, і вже зблизивсь час мого виїзду з Решова, а від Вас доси немає відповіді. Може бути, шчо Ви ждете мого приїзду до Львова, а ја би дуже рад був, коли б Ви перевірили те, шчо ја написав, і допомгли і мені виробити собі јасніші позитивні думки і сказівки на будуче. Така перевірка певно причинилась би і до нашого зближенья, бо головна причина всьаких непорозумінь лежить, по мојј думці, не в темпераментах, і не в думках навіть, а всьаких нејасностях та простого незнанья спільних обставин і т. ј[інше]. Але може бути, шчо Вас мојі обставини не обходять, тогди б лишалась у мене і на дальше знов одна тільки поміч – моја власна. Ба, коли та хто небудь хотів був не то узгляднути, але хоть висказати милостиво мојі дурні жалі. А потім нехај би вже був різав і колов. Коли ж ја в мојім листі написав, шчо небудь непотрібного, то шче раз Вас прошу не гніватись. Ја хотів би тепер (може вже сими дньами) віддати Вам всі Ваші книжки, і потім, вже зовсім наново, бачити тільки по одній, тож, будьте ласкаві, пошукати списку пожичених мені книжок.

Здоровимо Вас обоје сердечно. Просимо поздоровити жінку і дітеј.

В. Коцовски¹²⁷

ЛЛ, фонд 3, № 1607, арк. 61а – 62 а. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна картка з Ряшева має адресу: “Wielmożny Pan Iwan Franko, literat we Lwowie, ul. Zybkiewiczza, l. 10”.

№ 24

[Львів, 27.07.1898]

Дорогий Добродію!

Ја відповів на Вашу картку кор[еспонденційну], звернену до мене дивним робом. Через Хв[альну] Редакцію “Руслана” маю честь відповісти Вам, шчо простована Вами новина не походить від мене¹²⁸. Також звольте приймати освідченє, шчо мене Ваша “біографія” абсолютно поки-шчо не інтересує понад се, шчо про неї инколи згадую в школі і то хотя в звязи з Вашою літературною діяльністю.

Хоч і привик ја (і мав час) до Ваших безцеремонностей, мабуть в віддяку за мою повсечасну ширість і прихильність, хоч привик, шчо у Вас рішають все не які-небудь реальні основи, а безоглядні хвилеві товчки й упередження, все-таки дивно мені, шчо Ви, визначний літературний і політичний світач, якою дорогою напастуєте приватного чоловіка за безіменні газетні новини.

Поважаючий Вас

В. Коцовський

У Львові, д. 27/7 1898.

[P.S.] Здоровлю Вп. жінку Добродійку і цілую дітей.

Коцовський

ЛЛ, фонд 3, №1610, арк. 517 – 520. Рукопис. Оригінал.

№ 25

[листопад 1902 р.]

Дорогий Товаришу!

Сердечно Вам дякую за Ваш лист. Я з змістом його поділив ся тут з деким, бо хоч дуже мало і говорю, та все таки часом 2-3 слова. Ваш лист се була доси перша (і маб[уть] доси одинока) тут звістка про збори. Зараз на вступі мене тут про Тов.¹²⁹ спитали і я сказав свою думку дуже оглядно, звістно, а они рішили также оглядно, загально (інтереси науки!) написати посланіє до Виділу, і вислали. Чи дійшло, чи було читане на зборах, і з яким успіхом – сего всего Ви мені не написали, і взагалі трохи замало про дискусію на зборах: що говорили Шух[евич]¹³⁰, Дністр[янський]¹³¹, Романч[ук], Будз[иновський]¹³². А Колесса¹³³? Я мушу тут бути дуже оглядний, бо ж в Тов. сим разом взагалі ішло виключно о справи особисті, не о їх, то й нічого лекшого як долити оливи або стати предметом сплетень.

Мені би тут було несогірше, суб'єктивно, коли б мені згодом удалось трохи ліпше уладити мої заняття. Ви знаєте, що я приїхав не дуже то підготований, а при моїй неповороткості і нервах, богато я потратив часу – от блукав як в пустини. До Ол[ександри] Хв[едорівн]и¹³⁴ пішов таки першого дня й она мене запросила на обід, і я пішов, та інформацій яких-небудь, хоч би на волос, я від нікого сінького не дістав. Хату взяв навмання, та, як опісля шукаючи, переконав ся, ще не найгіршу і не найдорожчу (після анонса в “Крају”) та все-таки був як табака в роті: як і кілька платити, о що впоминати ся, з ким балакати. Мусів опісля осібно воювати, потрохи й досі, о услугу, сьвітло, постіль, а не вмінючи розмовлятись, потратив на се немало часу зовсім без потреби. Тепер вже розбалакавсь, маю все і на час, – і побачив я, що таки Здерк[овський]¹³⁵ в Берліні дуже мені був став в пригоді. То само було потрохи з університетом і бібліотеками. В цісареву бібл[іотеку] впровадив мене Пташицкий¹³⁶, то зн[ачить] написав лист до Бичкова¹³⁷, та й за то “спасибі!” Лист поміг, але заки я дістав “разрешеніє”, заки роздививсь в лабиринті комнат, пооплачував ріжних послугувачів, то знов з'їв ся немало, і часу пішло. І тут (в бібл.) тепер уже спокійно сиджу, всі книжки і рукописи, що лиш захочу, маю і таки дуже мені добре. Лиш чи за 1 ½ місяця (два тижні пішли марно, але ще 1 ½ міс. Можу тут за свої гроші побути) зроблю багато? І чи міністер дасть на більше?

А пророс до бібліотеки, то Бичков дуже мене тут просив, щоб (на кошт бібліотеки; коли б що треба, то я розвідаю, – і ручу за кошти!) я роздобув єму зошити: II – V і X “Літ. наук. Віст.” з 1898 р. Я писав вже про се до п. Панкевичевої, не знаю чи она вже вислала? Також просив я оповіщ. В “Вістнику” (а Борков[ського] – про “Діло”), що “хто б мав “Временник Ставр. Инстит.”¹³⁸ з лл. 1869, 1886, 1890 – I і 1897 зволить їх даром або за гроші відступити Імпер. Бібл. тутешній”. Про “Врем.” писав я і до Хойнацького¹³⁹, але ані від него, ані від п. Пан[кевичевої]¹⁴⁰ не маю відповіді.

Тут день треває від 10 до 3-ої. Коли я мав до діла лиш з бібл[іотекою] цісар[ською], можна б витримати, особливо, що можу книжки брати додому. Але я записав ся і на університет (виклади Бодуена¹⁴¹ дуже гарні, Соболевский¹⁴² викладає і провадить вправи от так собі, доценти Перетц¹⁴³ і Волков¹⁴⁴ попросту не показали ся доси, і я дармо час потратив через них). Може сей запис і не був

мудрий, але мені особисто дуже цікаво було виклади пізнати, бо я бачу, що від викладів дуже багато залежить і т. д., і т. д. Отже, університет буду мусів огранічити, бо дуже мені псує час.

А тепер же серед тих всіх клопотів, за що братись? Ви пишете про видане corpus-у (та ще й “повного”) пам’яток. Ба, а сли ми до сего не готові? По чім оцінити і як дізнатись, котрі рукописи і котрі памятки “найстарші і найліпші”? Як розпізнати “первісний характер”? Усе це є в руках “Слав. Русск. палеогр.” Собо-л[євського] (вип. 1, Спб., 1901 – изд. на правах рукоп.) і “Палеогр. Снимки” Соб[олєвського], Спб., 1901 – та я думаю, що треба переписати передовсім хоч один цілий пам’ятник, характерний (Колесса мені згадав Добрилова Єв[ангеліє]¹⁴⁵, та Шахм[атов]¹⁴⁶ вказав якраз те, що я й сам ту вибрав – з р. около 1300, галицке, в Імпер. Бібл. Добрилового й так ту нема). Дійсно ту є багато “zu ent-decten”, але ж се море! Я з палеогр. праць Соболев. бачу, що ми тут все ще є на оси Kibderschulen та також і в языкових дослідах – Боже, Боже, як же маленько ми поза Востокова¹⁴⁷, про Міклошича з его методою і обсягом праці навіть не зга-дуючи! Отже маєте палеографію, граматику (в сій я одробинку вдома) і ба – а тепер же шукане “добрих видань текстів”... На жаль, не маю я ту з ким говорити! А казав: їдьте зі мною. Пташицкий – от спасибі ему, дещо поміг, – на неділю запросив на “защиту магістер. дисерт. добродія Лаппо (з Литов. Істор.) в універ-ситеті, але ж з ним про все повисше згадане балакати годі (він дуже й зайнятий, не дуже рад був балакати, а коли я ему сказав, що маю знакомих українців, то він замітно охолов, – так бодай мені здалось). З Шахматовим раз я балакав, він мені сейчас отворив бібліотеку академії (лиш, на лихо, ся бібліот. о 2 кільом. від публ. і відтворена лиш від 11 – 3). Обговорив я з ним дещо й хрестоматію та він дуже зайнятий (тут всі дуже зайняті) та й не дуже я з ним говорити можу пориватись. До Пипина¹⁴⁸ я ще й не ходив: я хрестоматію взагалі лишаю трохи на боці, як міністер дасть гроші, а з нею і “видане текстів”, а він, Пип[ін] хиба б що до хрест[оматії] міг мені сказати. За свої гроші учусь граматики, проче – принагідно. І до Веселовського¹⁴⁹, по досьвідах дотеперішніх (і по тім, що Ви мені про лист его до Вас сказали) не спішуся. У Бодуена я був, і він був у мене, у него багато користаю. Він обіщує написати (по польски, можна буде переложити) про Дика-рева¹⁵⁰, але ж каже, що коли має давати мені які вказівки що до видання – то мусить побачити рукопис, і він каже, що можна єї безпечно післати під его адре-сою. От і вся моя наукова поміч.

Фототипні видання можу купити, се дрібниця, але за те з тими книгами, що Ви мені їх заголовки подали – клопіт. Я даремно ту доси про них питаю, а ніхто доси не умів мені назвати доброї антикварні. За тим треба буде зробити осібну експедицію. Сли що знайду – напишу.

У Олекс[андри] Хв[едорівни] я згодив ся був їсти обіди, і справді до 1-ого позавчера їв. Обід був добрий і дешевий, і она дуже добра і мила, і діти добрі і гарні. Але они обідають щойно о 6-ій (він пізно приходить з роботи, а вечером часто знов іде; примірний муж і батько), а я хочу їсти о 3-ій, вийшовши з бібліотеки, а знов по їх обіді хотілось мені спати, то я й подякував. А потім – я бачив, що я у них п’яте колесо при возі, мені не обіду треба було, а хоч розпитане, коли не ради. А про се ніхто ані чичирк, хоч пропадай. Що ж “обід”

дрібниця. Бачив я ще декого, але й ті, розпитавши дещо, що їм було цікаве, зрештою... не цікавились зовсім тим, що мені було треба і дивились більше на мене, як також на 5-е колесо при возі. То й докучати я не хотів.

Про Пипіна “Очерк лит. ист.”¹⁵¹ тямлю. З тим час до мого виїзду. До Собо-л[евського] додому також мене якось не тягне, я ему представив ся перед годиною.

Та ще, бачите, до всіх інших занять приходять у мене потрохи й педагогія: я познакомив ся (з часописей і розмовами, напр. з Бодуеном) з тут[ешніми] шкіль- [ними] порядками. Що ж – раз я професор, маю до сего знанє наших відносин, то й уважаю обовязком пізнати. Тут, в Росії, обликом є наука, не для всіх обов’язко- ва, але для всіх доступна (всеобщее образование), і в сім є багато рації.

Ну, а тепер, вислухавши мою сповідь, хоч коротко відпишіть. Мабуть не дуже Ви вдоволені сим, що я тут пописав, вжеж все-таки докази в многоті, що я щиро рад Вас почути. Тільки трохи мені потрібно виконати не одно з того, що рад би. Ну, зношеня я таки троїхи нав’язав, обставини таки пізнав, другим – коли буде їм треба – багато більше ради подам, як сам тут мав. От, бачите, тепер я не дивуюсь, що Величко¹⁵², хоч був тут, навіть щось двома наворотами, небогато вивіз. Всеж мене, в перших двох тижнях, нераз збирала охота плюнути і втікати, але рішив ся і витревав. Ох, як мені тут нераз гірко було! Тай не писав зразу ніхто, одна моя поцтива баба до мене досить часто і багато писала, тай два листи від б[увших] учениць “о протекцію” тут я дістав, і від Вас опісля.

Згадує там хто про мене? Незлим, тихим і може – й лихим словом? Напи- шить! Поздоровить сердечно Грушівського, Терлецького і Гнатюка. Вашу Жінку, і Дітей дуже щиро здоровлю, от – Петро не дав ся! Не чули Ви що про наші справи шкільні? А з політики нема щось важнішого нового?

Цілую Вас

В. Коцовський.

[P.S.] В сій хвили прийшов до мене власне Вп. п. Стеб[ницький]¹⁵³ і згадав про лист Грушівського до него. Питав мене Стеб. (по трьох тижнях!!! як мені, що роблю... Я сказав, що благополучно, так собі... Кланяєсь Вам Пташницький.

ЛЛ, фонд 3, № 1631, арк. 291 – 296. Рукопис. Оригінал.

№ 26

[1902]

Дорогий Добродію!

Хотів-см писати більш (хоч інформації тут зібрати не так дуже легко, якби може здавало ся), та коли проф. Груш[евський] ту буде – то, що для Вас маю – передам ему. Тай наша Рада Шк[ільна] Кр[айова] наче собі жартує з мене: от саме тепер на курс гикавих у Відні по 6 тижнів, дали учасникам по 300 к[орон], а мені на 8 ½ міс[яця] (1 ½ урвали; пустили щойно 15 жовтня, я просто від задач і бібл[іотечних] порохів забрав ся, щоб не задержали; яке в мене могло бути приго- тованє?) – 500 к. Коли б я не жонатий, то і не дуже нарікав би, але ж гімн[азій- ним] учителям без всякого згляду дають по 2000 к. На всі мої запити, навіть до президії, не дістав я попросту відповіді, а довше тут таки тратитись не можу. Де- що таки видів, говорив, познакомив ся, відсвіжив мислі – та й годі, буде досить!

Ви й трохи рацію маєте, що над Євангелієм можна робити і у Львові, хоч знов – чому я тут не мав придивитись також одному й другому рукописному? Коли б лише був мав більше помочи! Та тутешні учені не такі дуже скорі на інформації: що за 5 тижнів зробити можна? (З втратив я через непотрібність – лазив, як блудна вівця по коритарях та передпокоях; та й то добре, що научив ся трохи давати собі раду).

Чи проф. Колесса на правду думає, що я тут міг кого-небудь “поінформувати”. Мене поперед всего обурило, що мене просять на обіди, блини, пусті балачки – та зате в сім, що мене пре й розриває, де нераз одно слово могло помочи (або щоб бодай вислухали!) – ні чичирк, ба, відхрещують ся... прямо і непрямо. Отже я пишу се спеціально для моєї баби фліртував собі, так трошки з п. Катрею¹⁵⁴ (інформував ся про педагогію... Она дуже мила дитина, і скінчила висші курси), їв обіди... і доперва по моїм листі до Вас, віддаючи візиту, пішов вперве до Стебницького, де, правда, поговорив уже трохи більше й щирійше (се справді дуже гарний і щирий чоловік). Коли ж він був перед тим у мене, то ми балакали прямо холодно, коли б не гірше, бо був подражнений. Відомий лист був готовий перед моїм приїздом; мене зовсім загально, не показуючи змісту, спитав Ігнатович, чи не написати отак собі і сюди й туди, не дотикаючи осіб, а тільки з бажанням, щоб... було якось уже раз добре в товаристві. Я сказав: Дуже добре, не тикайте осіб, ріжниць ж в (слово не відчитується, пошкоджений текст) дрібні, може збори їх вирівняють... але був я тоді приголомшений і не до балачки мені було. Я хотів про своє з ким-небудь говорити. Коли ж вони мені написали про здогадки Колесси, я заінтерпелював прямо Ігнатовича і Стебницького. Отже затаєний перед зборами лист не був від “Пелехина”. А від кружка (підписав его Мордовець і др.!). Отсе затаєне мене поре (пошкоджене слово) – се ж у нас постійна система! Ліберали!! Дайте їм “свободу преси”. А потім дернула мене почута від Пташицького вість, що “jakiś Rusinowie, pisze w “Reformie” o tow. Szewczenki”.

Дайте ласкаво се моє вияснення прочитати проф. Колесці.

Тепер вже мене Україна трохи пильнує: от дістав (аж два) повідомлення, що нині богослуження за Шевченка. Я тут за кожду дрібничку сердечно вдячний, озолотив би всіх.

Спитайте ласкаво, чи в магазині абсолютно вже нема тих всіх зошитів “Вісника”, про котрі я писав п. Панкевичевій. Прийшли лише два.

Здоровлю

В. Коцовський

ЛЛ. Фонд 3, № 1611, арк. 471 – 472. Рукопис. Оригінал.

¹ Зараз центр Бібрського району Львівської області. Одне з найближчих до Львова районних містечок із залізничним сполученням. На той час у ньому працювала народною вчителькою Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко).

² Юлія Шнайдер, її сестра Валерія та їх мати Юлія з Лопушанських Шнайдер.

³ Уляна Кравченко (1860 – 1947) – відома українська письменниця, “впроваджена” в українську літературу Іваном Франком, який назвав її серед тих жінок, які були близькі його серцю та мали вплив на його життя та літературу (див. лист Івана Франка до А. Кримського від 28.08.1898 р.). Іван Франко мав намір одружитися з Юлією Шнайдер, вона спочатку погодилася, але опісля відмовила йому.

⁴ Брошура Корнила Устияновича, сина Миколи Устияновича: “М.Ф. Раевській и російській панславизм”, що вийшла у Львові 1884 року з друкарні Товариства ім. Шевченка.

⁵ Стаття В. Коцовського “Перли полеміки”, друкована в “Зорі” 1884 р. (№ 22, с. 191 – 192; № 23, с. 198 – 200, № 24, с. 204 – 208) і підписана одним із псевдонімів В. Коцовського “К-о”.

⁶ Омелян Партицький (1840 – 1895) – відомий український мовознавець, етнограф, історик, публіцист та педагог. Редагував перші видання Товариства “Просвіти”, “Газету Школьну”, у 1880 – 1885 був редактором найпопулярнішого українського часопису “Зоря”.

⁷ Правильна назва “Сучасна літопись”, друкувалась з номера в номер у журналі “Нове Зеркало” за 1884 рік. Ця гумористична літопись викликала сильне роздратування в таборі галицьких москвофілів.

⁸ Микола Верещинський (1793 – 1882) – директор народної школи в Коломиї, фінансово підтримував видання альманаху “Русалка Дністровая”. Стаття Володимира Коцовського “До біографії Н. Верещинського” була надрукована в № 11 (стор. 196) “Зорі” за 1886 рік за підписом “В. К.”.

⁹ Володимир Масляк (1858 – 1924) – український поет, прозаїк та публіцист. Вірші В. Масляка гостро критикував Іван Франко. Вірш “Мусиш любити” в редакції Івана Франка належить Клименті Попович-Боярській. Він був опублікований у № 17 (стор. 131) часопису “Зоря”.

¹⁰ Володимир Коцовський неодноразово звертався до Якова Головацького з проханнями розповісти про історію видання “Русалки Дністрової”, але суттєвої інформації від нього не отримав (див. Р. Горак. “Задля Празника. У Сутінках”. – Київ: “Радянський письменник”, 1989. – С. 129 – 220).

¹¹ Хто ховався під цим недописаним прізвиськом встановити не вдалося. Можливо, Євген Олесницький (1860 – 1917) – товариш Івана Франка, визначний галицький громадсько-політичний діяч, видавець цілої низки часописів, як-от: “Нове Зеркало” (1885), “Зеркало” (1886) та інших видань, а також “Русько-української бібліотеки” (1884 – 1886).

¹² Поїхати в Київ зміг тільки весною 1885 р. разом із групою галичан, яка вирушила оглянути столицю України, а також планувала побувати на могилі Тараса Шевченка, де нещодавно було встановлено новий хрест.

¹³ Одна з найстаріших кав’ярень у Львові, пов’язана з подіями, які привели до виключення з духовної семінарії Маркіяна Шашкевича. Згідно тверджень Василя Шурата саме тут виник в Івана Франка задум написати “Не пора”. Одне з улюблених місць відпочинку львівських культурних діячів XIX та XX століття. Знаходиться в центрі міста поруч із пам’ятником Тарасові Шевченку.

¹⁴ Остап Терлецький (1850 – 1902) – український публіцист, літературознавець, учасник першого соціалістичного процесу у Львові, товариш Івана Франка. Йдеться про працю О. Терлецького “Галицько-руське письменство 1848 – 1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції”, перша частина якої була опублікована в “Житті і Слові” у 1894 – 95 рр. Окремим виданням вона вийшла у Львові 1903 р. з переднім словом Івана Франка. Про цю працю О. Терлецького В. Коцовський згадав у статті “Огляд національної праці русинів”, друкованої в № 20 – 21 “Зорі”.

¹⁵ Олександр Білинкевич (1839 – 1914) – рідний брат матері Остапа Терлецького. На той час парох села Корнич поблизу Коломиї. Був парохом того села з моменту висвячення у 1867 р. аж до 1885 р., а відтак став парохом села Волчківці, де й помер 25.03. 1914 р.

¹⁶ Іван Наумович (1826 – 1891) – відомий письменник, діяч та ідеолог москвофільського табору в Галичині. На книжку Івана Наумовича “Життя Преосвященного Іоанна Снегурського, єпископа Перемишльського, Самборського и Сяноцького из других сочиненій написав И. Наумович”, що вийшла у Львові 1884 року у видавництві “Общества имени М. Качковского” Володимир Навроцький відгукнувся рецензією, що надрукована у № 17 (стор. 134 – 135), № 19 (стор. 154 – 157) та № 20 (стор. 169 – 171) “Зорі” за підписом “В. Н.”.

¹⁷ Часи польського короля Владислава Опольчика – тема кандидатської (докторської) праці Володимира Коцовського.

¹⁸ Ісидор Шараневич (1829 – 1901) – відомий галицький історик, професор Львівського університету, піонер галицької української археології, основні дослідження стосувались княжої доби.

¹⁹ Антін Петрушевич (1821 – 1913) – священник, церковний і політичний діяч, археолог, збирач старовини та джерельних матеріалів до історії західноукраїнських земель.

²⁰ У селі Вікні, що біля Грималова на Тернопільщині, Іван Франко працював на запрошення власника села Владислава Федоровича над біографією його батька Івана Федоровича, посла до Державного парламенту у Відні під час революції 1848 р. Зароблені гроші були дуже потрібні Франкові для поїздки у Київ.

²¹ 1883 року Іван Франко був в гостях у селі Завалові, що біля Підгаєць на Тернопільщині у параха о. Дмитра Гузара та його сина, результатом чого була невеличка замітка в № 11 “Зорі” за цей рік під назвою “Два образи в церкві Завалівській”.

²² Ян Лама (1838 – 1886) – польський письменник-сатирик, його фейлетони у львівських газетах торкалися моральної сторони життя суспільства, через що він здобув славу “сторожа моралі”. Статті Я. Лама у львівській пресі відіграли вирішальну роль у виправданні панів Стшелецких у відомій кукізівській справі, яка лягла в основу незакінченої повісті Івана Франка “Основи суспільності”.

²³ Степан Смаль-Стоцький (1859 – 1938) – один з найвидатніших українських мовознавців та літературознавців Галичини. З 1885 р. завідував кафедрою славістики. Саме завдяки йому Іван Франко зумів закінчити університетську освіту 1892 р., згодом І. Франко навчався в аспірантурі у Відні.

²⁴ “Буковина” – газета, яка виходила у 1885 – 1910 рр. Її першим редактором був Ю. Федькович.

²⁵ Роман Яросевич (1862 – 1938) – громадський і культурний діяч, у радикальній партії І. Франка та М. Павлика представляв її молоде крило. Товариш В. Стефаніка та Л. Мартовича.

²⁶ Франц Міклошич (Miklosich) (1813 – 1891) – один з найвизначніших славістів світу. У 1880 – 1886 рр. був професором Віденського університету. У його семінарі навчалися видатні українські мовознавці (М. Осадца, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький та ін.). Один з перших західних мовознавців, котрий обстоював самостійність української мови.

²⁷ Євген Озаркевич (1861 – 1916) – відомий український вчений, лікар. Під час навчання у Віденському університеті на медичному факультеті очолював українську студентську організацію “Січ”.

²⁸ Фелікс-Щасний Сельський (1852 – 1920) – культурний і громадський діяч Галичини, лікар. Разом з І. Франком був учасником першого соціалістичного процесу в Галичині. Опісля відійшов від політики і займався лікарською практикою.

²⁹ Василь Лукич – псевдонім Володимира Лукича Левицького (1856 – 1938), громадського діяча, видавця (альманах “Ватра”) та публіциста, юриста за фахом, працював нотаріусом.

³⁰ Дем’ян Гладилович (1846 – 1892) – відомий галицький народовець. Був головою Товариства ім. Шевченка, а також співробітником “Діла”. На його смерть, 29 січня 1892 р., Іван Франко відгукнувся некрологом, надрукованим у № 4 журналу “Народ” за 1892 р.

³¹ Іван Белей (1856 – 1921) – журналіст і письменник. Друг юності Івана Франка, з яким разом працював у багатьох журналах Галичини. З Іваном Франком видавав журнал “Світ” у 1881 – 1882 рр., у 1883 – 1902 – редактор “Діла”.

³² Анатоль Вахнянин (1841 – 1908) – відомий композитор, організатор і перший голова “Січі” у Відні (1867), один із засновників “Просвіти” (1868), співацького товариства “Торбан”, засновник і перший директор Вищого Музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові. Редактор “Правди”, співпрацівник “Діла” та інших галицьких видань.

³³ Микола Січинський (1850 – 1894) – громадський діяч, священник, посол до Галицького сейму (з 1883 р.), один з творців “Нової ери”. Батько Мирослава Січинського, який у квітні 1908 року вбив намісника Галичини А. Потоцького.

³⁴ Йосиф Гневош був редактором і видавцем політичного і громадського двотижневика “Stražnica”, який виходив у 1884 – 1887 рр. у Львові.

³⁵ Ксаверій Ліске (1838 – 1891) – один з видатних польських істориків, професор Львівського університету. Засновник Історичного Товариства у Львові. Його лекції слухав Іван Франко і високо оцінював історичні праці вченого.

³⁶ Михайло Куземський (1809 – 1879) – галицький церковний і громадський діяч. Член Головної Руської Ради, керівник нарад Собору Руських учених (19 – 26 1848 р.). Приклав чимало зусиль до організації Народного Дому у Львові, що постав на руїнах знищеного в час революції 1848 року приміщення Львівського університету. Останній греко-католицький єпископ Холмщини.

³⁷ Григорій Яхимович (1800 – 1889) – відомий церковний і громадсько-політичний діяч. Професор богослов'я Львівського університету, а деякий час і його ректор. Голова Головної Руської Ради і посол до віденського парламенту. З 1860 р. Львівський митрополит.

³⁸ Висланим Володимиром Коцовським матеріали Іван Франко використав у процесі написання дослідження “Життя Івана Федоровича і його часи”, яке, на жаль, за життя письменника не було опубліковане. Вперше ця праця опублікована на основі рукописів, які зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Шевченка, в першій частині 46 тому 50-томного зібрання творів Івана Франка.

³⁹ Климента Попович (1863 – 1945) – українська письменниця, увійшла в українську літературу майже одночасно з Уляною Кравченко завдяки Іванові Франку. Вчителювала в с. Жовтанці, де її разом з В. Коцовським відвідував Іван Франко. Належала до жінок, близьких серцю Івана Франка.

⁴⁰ Андрій Кос (1864 – 1918) – товариш юності Івана Франка, громадський діяч, публіцист, адвокат за фахом. Вирішував ряд складних юридичних питань на прохання Івана Франка. Депутат австрійського парламенту. Працював адвокатом у Калуші.

⁴¹ Олександр Кониський (1836 – 1900) – український письменник і громадський діяч. Член київської “Громади”, активно підтримував зв'язки з Галичиною. Організував друкування і підтримку видань забороненою на території Великої України українською мовою.

⁴² Кирило Кахнікевич (1850 – 1926) – журналіст і громадський діяч. Співредактор “Діла” (1884 – 1890), редактор урядового щоденника “Народний часопис”.

⁴³ Юліан Романчук (1842 – 1932) – лідер народовців у Галичині, редактор газети “Батьківщина”, посол до австрійського парламенту, один з творців “Нової ери”. Іван Франко присвятив йому поезію “Сідоглавому” (“Ти, брате, любиш Русь”).

⁴⁴ Григорій Цеглинський (1853 – 1912) – український письменник, критик і драматург, народовець. Різко критикував Івана Франка за його революційні мотиви в творчості.

⁴⁵ Омелян Калитовський (1855 – 1924) – український письменник, народовець, педагог, співробітник різних українських часописів, деякий час редагував “Зорю” після відходу з неї О. Партицького.

⁴⁶ “Gazeta Narodowa” – щоденна польська газета, яка виходила у Львові у 1862 – 1915 рр. Виразник крайньої реакційної ідеології, мала антиукраїнське спрямування.

⁴⁷ Олександр Барвінський (1847 – 1927) – один з найвидатніших галицьких українських політиків, займав ключові позиції у житті українців Галичини. У 1894 – 1904 рр. посол до Галицького сейму. Прибічник політики “Нової ери”. Був редактором щоденника “Руслан”, у якому публікував свої твори Володимир Коцовський. В рукописному відділі Львівської Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України зберігся 61 лист Володимира Коцовського до Олександра Барвінського (шифр – Барв.1493 та Барв.1494), написаних у 1882 – 1921 рр.

⁴⁸ Йдеться про видання “Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича и Якова Головацкого” з передмовою Володимира Коцовського, що вийшло у Львові 1884 р. як третій том “Рускої Бібліотеки Оньшкевича”.

⁴⁹ Гнат Онишкевич (1847 – 1883) – мовознавець-славіст зі школи Ф. Міклошича. Професор Чернівецького університету, видавець “Руської Бібліотеки” (вийшло три томи). Співредактор третього видання “Граматики руского языка” М. Осадци (1876).

⁵⁰ “Шкільна часопись” – журнал, орган Руського педагогічного товариства, що виходив у Львові у 1880 – 1889 рр.

⁵¹ Лист написано напередодні одруження Івана Франка з Ольгою Хоружинською, яке відбулося 16 травня за н. ст. 1886 р. в Павлівській церкві при Галаганівській колегії у Києві.

⁵² Володимир Науменко (1852 – 1919) – український історик та журналіст. У 1893 – 1906 рр. редагував “Киевскую старину”.

⁵³ Володимир Антонович (1834 – 1908) – один з найвидатніших українських істориків, професор історії Київського університету. Один з ідеологів “Нової ери”, завдяки йому, зокрема, було відкрито кафедру української історії у Львівському університеті, а також приїхав до Львова Михайло Грушевський.

⁵⁴ Катерина Мельник (1859 – 1942) – археолог, історик та громадська діячка, мешкала в Києві. Друга дружина В. Антоновича.

⁵⁵ Олена Доброграєва (1864 – 1888) – знайома Івана Франка та Володимира Коцовського. Закінчила Вищі жіночі курси. Брала активну участь в українському громадському житті. Організувала транспортування забороненої української літератури з-за кордону в Київ.

⁵⁶ Філарет Юрійович Гладилевич – весільний дружба Івана Франка. Закінчив Віденську політехніку і був запрошений на цукрові заводи Терещенка, як спеціаліст із виробництва цукру. Завідував хімічною лабораторією. Внаслідок переслідувань українців у Києві, які почалися після весілля Івана Франка, а також внаслідок затримки поліцією великої частини транспортованої української літератури, в організації перевозу якої він брав участь, змушений був покинути Київ і втекти у Рудольфштат. Подальша доля його невідома.

⁵⁷ Іван Пелех (1859 – 1914) – галицький журналіст – москвофіл. Співробітник московської преси. Видавець “Руской Библиотеки”, в якій друкувались твори російських письменників.

⁵⁸ Точніше – “Домоболіє проклятих”. Так переклав Йосиф Левицький назву твору Й. В. Гете “Das Heimweh der Verbannten”. Статтю про цей переклад Володимир Коцовський помістив у власному дослідженні “Причинки до галицькоруської бібліографії перед 1848 р.”, першою частиною якого був “Голос Галичан” Шашкевича, другою – “Запросини до передплати на 1 частину твору: “Вінок русинам на обжинки уплетен”, які друковано у № 13 – 14 “Зорі” за 1886 рік. Третьою частиною було “Домоболіє проклятих” Й. Левицького, опубліковане цього ж року в № 17.

⁵⁹ Третя подача матеріалу – “Wiensec z serc zycziwych” – була опублікована в № 22 “Зорі” за 1886 рік.

⁶⁰ Олена Доброграєва видала у Липську (Ляйпцігу) до 25 роковин смерті Т. Шевченка твір Миколи Лисенка для високого голосу (тенору) та фортепіано на вірші Якова Щоголева твір “До Хортиці”.

⁶¹ Наприкінці серпня 1886 р. Іван Франко повідомляв Михайла Драгоманова: “Лист Ваш одержав, “Громаду” тож і щире спасибі Вам за неї. Передав мені Коц[овський] також Халанського, Зарудного і по 7 екземпл[ярів] Подолинського книжок.

⁶² Михайло Халанський (1857 – 1910) – російський філолог і фольклорист. Йдеться про його книжку “Великорусские былины киевского цикла” (Варшава, 1885).

⁶³ Митрофан Зарудний (1834 – 1883) – відомий російський юрист. Йдеться про його книжку: “Законы и жизнь. Итоги исследования крестьянских судов” (СПб., 1874).

⁶⁴ Олександр Борковський (1841 – 1921) – публіцист і педагог, редактор “Зорі” (1886 – 1897), працівник “Діла”, співзасновник “Просвіти”. Директор Дрогобицької гімназії періоду, коли в ній навчались В. Стефаник та Лесь Мартович.

⁶⁵ Найстарший син Івана Франка Андрій народився 16 липня 1887 р.

⁶⁶ Способу життя (нім.)

⁶⁷ “Мир” – політична, церковна, економічна і літературна газета, орган клерикального угруповання народовців, виходила три рази на тиждень у Львові протягом 1885 – 1887 рр. за редактуванням Комарницького. З 1887 р. почав виходити додаток до цієї газети “Душпастир”.

⁶⁸ Жіночий альманах “Перший вінок”, вийшов у Львові 1887 року, “заходом і коштом” Наталії Кобринської і Олени Пчілки. На його вихід відгукнулось рецензіями чимало критиків.

⁶⁹ “Ватра”. Літературний збірник / Выдав Василь Лукич. – В Стрию: Коштом Р[уського] Касина в Стрию а заходом видавця, 1887 р.

⁷⁰ Буде світло – буде свобода! (лат.)

⁷¹ Без гніву і упередження (лат.), математично (нім.).

⁷² У своїй рецензії на збірку поезій Івана Франка “З вершин і низин”, що вийшла 1887 р., назвав “низинами” революційні поезії поета, а поему “Панські жарти” поставив у рівень кращих поем Тараса Шевченка.

⁷³ В туманному рожевому або в занадто сірому чи в оранжевому мерехтячи (нім.).

⁷⁴ Цього року відбувалась мандрівка наслідника трону архикнязя Рудольфа Галичиною. Він пройжджав через село Сасів, яке через день після його від'їзду повністю згоріло з вини майстра-коминяра.

⁷⁵ Село Вовків біля Львова, де у свого швагра, управителя тамтешнього маєтку, мешкав відомий чеський етнограф Францішек Ржегорж (1857 – 1899).

⁷⁶ Михайло Петрович Драгоманов.

⁷⁷ Сильвестр Сембратович (1836 – 1898) – один з найвідоміших діячів Греко-католицької церкви, кардинал, львівський митрополит, професор Львівського університету.

⁷⁸ “Кгај” – польський часопис, який виходив у 1882 – 1909 рр. у Петербурзі. З ним співпрацював Іван Франко.

⁷⁹ 1887 року Іван Франко працював у редакції газети “Kurjer Lwowski”, редактором якої був Г. Ревакович. У цій газеті Іван Франко працював десять літ і ці роки назвав наймиттуванням у сусідів.

⁸⁰ Чи людина може змінитись (нім.).

⁸¹ І кожен, хто його в тому обмежує, чинить злочин людовбивства (нім.).

⁸² “Наукова бібліотека” – серія видань загальноосвітнього характеру, яку видавав Іван Франко у 1887 – 1888 рр. Згодом перейменована на “Літературно-наукову бібліотеку”.

⁸³ Блаженний, хто далекий від вивчення граматики польської і латинської (лат.). В. Коцовський перефразував відомий вислів Горация: “Блаженний, хто далекий від усяких турбот”.

⁸⁴ 9 березня 1889 р. народився другий син Івана Франка Тарас.

⁸⁵ “Киевская старина” – єдиний журнал, який писав про українські справи російською мовою на території Російської імперії під час дії емських та валуївських заборон української мови. Виходив з 1882 по 1907 рік. З 1907 р. змінив назву на “Україна” і виходив українською мовою.

⁸⁶ Микола Дашкевич (1852 – 1908) – літературознавець та історик, учень В. Антоновича. Професор Київського університету. Автор важливої для українського літературознавства праці “Отзыв о сочинении г. Петрова “Очерки истории украинской литературы 19 столетия” (1888). Всупереч поглядів Петрова про велику залежність української літератури від російської, підкреслював її самобутність та оригінальність, ставив розвиток української літератури у тісний зв'язок із головними течіями й стилями 19-го століття в Європі. З історичних праць на українську тематику особливої уваги заслуговують “Болоховская земля и ее значение в русской истории” (1878), “Княжение Данила Галицкого” (1883), “Заметки по истории Литовско-Русского государства (1885) та ряд інших. Про праці Дашкевича високо цинив Іван Франко. Майже всі видання творів дослідника були в його бібліотеці.

⁸⁷ Теофіл Мерунович (1864 – 1926) – галицький політик, опісля посол до Віденського парламенту та Галицького сейму.

⁸⁸ З'єднаними силами (лат.). Відомий лозунг політики австро-угорського цісара.

⁸⁹ Про відчит Івана Франка на зібранні “Просвіти” в Станіславові повідомило “Діло” від 26 квітня 1889 р. Зібрання відбулось 1 квітня. Відчит Івана Франка про Тараса Шевченка “Діло” надрукувало в наступних номерах.

⁹⁰ Кость Паньківський (1855 – 1915) – галицький громадський діяч, видавець та економіст. Завідував відділом новин газети “Діло”, був членом управи “Просвіти”, редактор її періодичних видань. Піонер галицької кооперації. Підтримував дружні стосунки з багатьма видатними діячами того часу.

⁹¹ 1889 року у “Киевской старине” Іван Франко розпочав друкування своїх праць про письменника-полеміста Івана Вишенського: “Иоанн Вишенский. (Новые данные для оценки его литературной и общественной деятельности)” та “Сочинения Иоанна Вишенского”.

⁹² Володимир Навроцький (1847 – 1882) – економіст, статистик і публіцист. Повну добірку його творів мав намір видати Іван Франко. Задум вдалося реалізувати лише частково. 1884 р. завдяки діяльності “Етнографічно-статистичного кружка” та Івана Франка був виданий перший том книжки “Навроцькій В. Твори Володимира Навроцького, видане посмертно з портретом и життєписом”. Біографічний очерк до тому написав Остап Терлецький. Іван Франко помістив свій вірш

“На смерть Володимира Навроцького”. Працював Володимир Навроцький фінансовим урядовцем у Ряшеві, де залишив вдову. З 1888 р. у Ряшеві працював в тамтешній гімназії Володимир Коцовський, а Іван Франко мав надію, що з його допомогою віднайдуть невідомі твори і можна буде видати другий том.

⁹³ Тут – українці з м. Станіславава.

⁹⁴ “Przyjacel ludu” – польська двотижнева газета, засновником і редактором якої був товариш І. Франка Б. Вислоух. Газета виходила у Львові в 1889 – 1902 рр., а відтак у Кракові з перервами до 1933 р.

⁹⁵ “Свободная Россия” – журнал, що протягом 1888 – 1889 років виходив у Женеві (вийшло всього три номери) за участю М. Драгоманова.

⁹⁶ Невеличке село по дорозі з Дрогобича на Трускавець. Там працювала народною вчителькою Уляна Кравченко.

⁹⁷ В Отиневичах після смерті о. М. Коцовського мешкала його численна родня.

⁹⁸ Омелян Попович (1856 – 1930) – український громадський діяч, письменник. У 1885 р. разом з Ю. Федьковичем вони заснували у Чернівцях газету “Буковина”.

⁹⁹ Навіть Геракл безсилий проти фактів і правди (лат.).

¹⁰⁰ Йдеться про видання: “Перебендя” Тараса Шевченка. З переднім словом Ів. Франка. – Львів, 1889 р. Видання вийшло накладом Івана Франка як перша книжка “Літературно-наукової бібліотеки”.

¹⁰¹ Поема Ю. Федьковича “Новобранчик” вперше була повністю опублікована в № 8 та № 9 “Зорі”. Іван Франко також визнавав вплив Тараса Шевченка на творчість Юрія Федьковича негативною. Що ж до поеми “Новобранчик”, то, полемізуючи з Олександром Колесою, Іван Франко в рецензії на видання “Юрій Коссован (Осип Домінік Ігор Гординський де Федькович). Написав Олександр Колеса. У Львові, 1893” зазначав: “Не зовсім годимся на суд д. Колеси про “Новобранчика”, котрий бачить в нім “свіжість правдивого поет[ичного]вітхнення”. Нам ся поемка видається слабкою і водянистою”...

¹⁰² Мандичевський Євген (1873 – 1937) – молодший брат Івана Мандичевського (1854 – 1925), який разом з Іваном Франком брав участь у першому соціалістичному процесі. Гімназійний учитель, редактор журналу “Молодіж” (1904 – 1905). Письменник, автор низки новел з життя селян та учнівської молоді.

¹⁰³ Болеслав Вислоух (1855 – 1937) – польський публіцист і громадський діяч, редактор періодичних видань. Разом з І. Франком співпрацював у газеті “Kurjer Lwowski”.

¹⁰⁴ “Nowa Reforma” – польська газета ліберального напрямку, виходила в Кракові у 1882 – 1928 рр.

¹⁰⁵ “Czas” – польська газета консервативного напрямку, виходила у Кракові у 1848 – 1934 рр., а відтак у Варшаві до 1939 р.

¹⁰⁶ Властива усім нам підлість (нім.).

¹⁰⁷ “Батьківщина” – політична і наукова газета народівців, виходила у 1879 – 1896 рр.

¹⁰⁸ Василь Нагірний (1847 – 1921) – відомий галицький громадсько-політичний діяч, один з найвідоміших українських архітекторів, автор проектів більшості мурованих церков, які були збудовані в Галичині наприкінці минулого століття у так званому візантійському стилі. Організатор чималої кількості різних товариств, зокрема спортивно-пожежних та кооперативних. Товариш Івана Франка, якому надавав матеріальну допомогу і на вічах виступав від його імені. 1886 р. був редактором “Додатку до “Батьківщини”.

¹⁰⁹ “Towarzystwo historyczne” – товариство істориків, засноване 14.10.1886 р. професором університету К. Ліске. Видавало з 1887 р. “Kwartalnik historyczny”, який у Варшаві виходить і сьогодні. Іван Франко був членом цього товариства і друкував свої праці в цьому виданні.

¹¹⁰ Йдеться про граматику латинської мови для учнів перших і других класів, що вийшла 1889 р. і була дозволена Крайовою Шкільною радою для навчання. 1891 р. у Львові вона вийшла українською мовою: “Д-ра Жигмонда Самолевича Граматика латинська для першої и другої клясы школ гімназіальних. Пóсля другого видання за дозволом автора на рускій язык переложив Роман Цеглинскій”.

¹¹¹ За природою є ворожими між собою вільна громада і володар (лат.); сповнена розумом істота, яку називають людиною (лат.).

¹¹² Дружина Володимира Коцовського Валерія Шнайдер.

¹¹³ Мають свою долю (лат.).

¹¹⁴ Віктор Матюк (1852 – 1912) – священик, видатний український композитор, автор пісень, що стали народними, а також автор численних українських оперет, зокрема й “Капрал Тимко”, одна з арій “Родимий краю” якої теж стала народною піснею, про яку й пише в листі Володимир Коцовський.

¹¹⁵ “Австро-руські спомини (1867 – 1877) М. Драгоманова”, частина перша, вийшла 1889 р. у двох книжках “Літературно-наукової бібліотеки” (книги 2 та 4) накладом Івана Франка. Друга частина спогадів вийшла у тій же серії 1890 року.

¹¹⁶ Осип Олесків (1860 – 1903) – університетський товариш Івана Франка та Володимира Коцовського, агроном. Організатор еміграції селян до Канади, викладач Дублянської вищої агрономічної школи, пізніше директор Сокальської гімназії.

¹¹⁷ Арнуф Навратіл – фабричний інспектор для Галичини, призначений після відвідин її монархом 1880 р. з метою, як твердив Іван Франко, врегулювання визиску бориславського та дрогобицького робітника.

¹¹⁸ Зворотне прочитання: Остап Терлецький, тобто збірка віршів Остапа Терлецького.

¹¹⁹ Повідомлення про цю знахідку не було оприлюднено в пресі ні І. Франком, ні В. Коцовським. Другий том вибраних праць В. Навроцького не вийшов.

¹²⁰ Северин Данилович (1861 – 1942) – відомий галицький суспільно-політичний діяч, активний член радикальної партії. Опісля перейшов на позиції колабораціонізму з польським режимом.

¹²¹ Кирило Трильовський (1864 – 1941) – громадсько-політичний діяч, адвокат, засновник української радикальної партії (1898), адвокат. Організатор “руханково-пожежних” товариств, що стали основою Українського січового стрілецтва в часи Першої світової війни. Мав літературний псевдонім Клим Обух. Активно співпрацював із галицькою пресою.

¹²² “Правда” – літературно-науковий і політичний журнал народовців. Виходив з різною періодичністю та перервами у 1867 – 1898 рр. “Нотаток” В. Коцовського не було в цій газеті надруковано.

¹²³ Я тобі, ти мені (лат.).

¹²⁴ На початку 1885 р. Іван Франко мав намір видавати новий журнал, запропонувавши назву “Братство”. Однак це не сподобалось М. Драгоманову, який порадив назвати видання “Поступ”. Наприкінці 1886 р. Іван Франко знову повернувся до ідеї видання “Поступу”. 15 листопада було складено проспект цього видання, а через кілька днів і надруковано, однак 2 грудня 1886 р. поліція конфіскувала його і обіцяла вилучати кожен випущений номер часопису, в результаті чого від цієї ідеї довелося відмовитись.

¹²⁵ Олена Доброграєва.

¹²⁶ Олекса Бобикевич (1865 – 1902) – священик і письменник-народовець. Поезії й оповідання друкував у “Зорі” та “Зеркалі”.

¹²⁷ У фонді Івана Франка (ІЛ, фонд 3, № 1607, арк. 17 – 19) зберігся незакінчений чорновик відповіді Івана Франка на цей та попередній лист:

“Дорогий друже!

Прочитавши Ваш лист і передумавши над ним дещо трохи, збираюсь відповідати Вам, зовсім спокійно, з щирою інтенцією пояснити річ, а не оправдувати себе або винувати Вас. Може бути, що пояснення таке причиниться дещо до упрощення наших взаємних відносин, а на всякий спосіб принаймні я сам буду спокійніше глядіти Вам у очі, не потребуючи гнути в собі деяких думок, котрих не осмілююсь висказувати Вам усно.

Ви говорите, що вже від кількох літ я відношусь до Вас “неприродно і штучно”. В чім полягає та неприродність і штучність – Ви не кажете, або, сли й кажете далше, то так неясно, що я не можу сього розуміти. Ви думаете, що мірою мого “штучно – вирозумуваного” поступування з Вами була засада “dabo si dabis” (правду кажучи, засада в звичайнім житті зовсім не така погана, за котрою в дискусіях Ви звичайно більше обставали, ніж я, але в багатьох разях

гідка, тісно егоїстична і до глибини душі мені противна). Що я на практиці тої засади не держався, се почували й Ви самі, коли кажете, що я “якось самовільно абсолював Вас від того, до чого Ви самі супротив мене почувалися”. Як погодити “dabo si dabis” з тим абсолюванням, особливо коли прийметься яко незрушену догму, що одно і друге було “вирозумоване” або, як Ви іншим разом виражалися, вирафіноване, сього Ви не знаєте і до сього, очевидно, я повинен був дати Вам ключ, і не хотів (очевидно!) – от і одна причина неясності між нами!

Лессінг сказав, що твердити о кімсь без достаточної підстави, на здогад: *das tut er gegen bessere Erkenntniss* (Він робить це всупереч здоровому глуздові – *нім.*) – се найгірший гріх против людської натури. Ви так же не раз в подібний спосіб виражалися, мабуть, навіть переконуючи мене, хоч я ніколи нічого противного не твердив. А чим же Ваше твердження о моїм “вирозумовано – штучнім” поступуванні з Вами, твердження, не попере те ніякими фактами, – чим воно є, як не таким підозріванням, що я поступав після згори обдуманого плану Вам на зло, що я укував на Вас якусь пекельну інтригу, старався вкхнути Вас в якусь пропасть? Я пишу сі слова в тім переконанні, що Ви тепер здорові і можете їх спокійно обдумувати і сконтролювати, хоча признаюь Вам, що фраза о “штучно вирозумуванім” поступуванні видалась мені останком Вашої хворобливої термінології з р. 1886. Останків таких я не найшов ще кілька у Вашім листі, та про них дальше.

Та все-таки я й сам признаю, що моє поступування супроти Вас не було таке, якого б я сам бажав з погляду на Вашу до мене давнішу приязнь, на Вашу спосібність і на те, як я сам її цінив. Я особливо в останніх роках цілим рядом дуже болючих для мене досвідів доведений був до тої неприродності в поступуванні з Вами, котра властиво не була нічим іншим, як тільки здержуванням, стушовуванням свого я, була ганьблячою не раз трусістю або почуттям своєї неспосібності протиставитись Вам, була часом пасивною дефензивою, а часом боязною, щоб не погіршити стан хворого чоловіка, котрому допомогти своїм виступленням я не чув себе спосібним. Як воно до того дійшло, се я постараюсь по-своєму вияснити дальше, але на всякий спосіб думаю, що й самі Ви признаєте, що майже кожна наша стріча, котра кінчилась для мене униженням, а часом і вся була цілим рядом унижень (і часто зовсім не заслужених), все більш і більш відбивала у мене охоту до дальших стріч з Вами, до щирості і дружньої одвертості, пугала свободу думок і ставила мене в положення щораз то прикрише і незносніше супроти Вас.

Відки се взялось і як до того дійшло? Я виясню собі се контрастом наших вдач і темпераментів, контрастом доведеним до крайності Вашою слабкістю. Історії і розвитку тої слабості я докладно не знаю, то й не могу зміркувати, наскільки переважає вплив темпераменту, а наскільки його хворобливої аберациї. Практично для мене оба впливи злились в одно. Моя натура більш м’яка, імпульсивна, не глибока, легко зворушується і швидко осідає. Ваша ж натура далеко глибша, твердша, більш енергїчна і неподатлива. Не знаю, чи натура, чи виховання породили в Вас велику концентрацію думок, концентрацію, котра становить одну з головних і цінних прикмет Ваших праць наукових, але заразом одно з головних нещасть Вашого життя від того моменту, коли головним центром Ваших думок і Вашого світогляду почало ставатись Ваше власне “я”. Лист вперше був опублікований у 49 томі 50-томного видання творів І. Франка (с. 211 – 213).

¹²⁸ Про яку інформацію йдеться, встановити не вдалося. Очевидно, ця інформація не стосувалась Івана Франка.

¹²⁹ Йдеться про Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ), дійсним членом якого Володимир Коцовський був.

¹³⁰ Володимир Шухевич (1850 – 1915) – український етнограф, фольклорист та громадський діяч. Автор відомої багатотомної монографії “Гуцульщина” (1899 – 1908).

¹³¹ Станіслав Дністрянський (1870 – 1935) – відомий правник, професор цивільного права Львівського та Празького університетів, дійсний член НТШ, у 1907 – 1918 рр. посол до Віденського парламенту. Автор праць з теорії цивільного права.

¹³² В’ячеслав Будзиновський (1868 – 1935) – відомий галицький політик, письменник, представник “молодих” у радикальній партії Франка – Павлика, автор багатьох пригодницьких романів з минувшини українського народу. Посол до австрійського парламенту (1907 – 1918).

¹³³ Олександр Колесса (1867 – 1945) – мовознавець та літературознавець. У 1898 – 1918 рр. професор Львівського університету. Активний діяч НТШ.

¹³⁴ Хоружинська Олександра Федорівна (1863 – 1911) – старша сестра дружини Івана Франка Ольги Федорівни Хоружинської. Її чоловік В. Ігнатович (1862 – 1933) – високий банківський чиновник. На той час вони проживали в Петербурзі.

¹³⁵ Олександр Здерковський (1858 – 1920) – священник і церковний діяч. Під час навчання у Львівському університеті активно співпрацював із редакцією “Друга”. У 1889 – 1893 рр. співредактор журналу “Зеркало”, автор багатьох поезій.

¹³⁶ Станіслав Пташицький (1853 – 1933) – історик польської літератури. На той час приват-доцент Петербурзького університету. У 1883 – 1884 рр. під час закордонного відрядження побував у Львові, де й познайомився з Іваном Франком. Автор “Иван Федоров, московский первопечатник. Пребывание его во Львове”. З 1918 р. професор Люблінського університету. З 1926 р. начальник управління польськими архівами.

¹³⁷ Іван Бичков (1858 – 1944) – російський палеограф, археограф і бібліограф, довголітній хранитель відділу рукописів і слов’янських стародруків Публічної бібліотеки в Петербурзі з 1881 р. Член Російської Академії наук з 1903 р. Продовжував справу свого батька Афанасія Бичкова (1818 – 1899), який видав багато пам’яток староруської писемності, томи “Полного собрания русских летописей”, “Лаврентьевскую летопись”.

¹³⁸ “Временникъ Ставропігійскаго Института съ месяцесловом” – річник-календар Львівської Ставропігії московфільського напрямку. Виходив з 1864 р. до 1915, а відтак з 1923 до 1939 р. Містив також чимало цікавих статей наукового хварактеру багатьох вчених.

¹³⁹ Антін Хойнацький (1862 – 1934) – управитель Ставропігійської друкарні у Львові.

¹⁴⁰ Йосипа Паньківська (1866 – 1934) – відома громадська діячка. Дружина Костя Паньківського, член-засновник НТШ. На той час відала книгарнею НТШ.

¹⁴¹ Іван Бодуен де Куртене (Ян-Гнат-Ніцислав) (1845 – 1929) – один з найвизначніших мовознавців. Професор Казанського, Тартуського, Краківського, Петербурзького університетів, член Краківської АН (з 1887 р.) та член-кореспондент Петербурзької АН (з 1897 р.). Оборонець свободи національного розвитку мов і незалежності народів. У Петербурзі був тісно пов’язаний з тамтешніми українцями. За брошуру “Национальный и территориальный признак в автономии” засуджений царським урядом. Обороняв права української мови.

¹⁴² Олексій Соболевський (1857 – 1929) – російський філолог-славист, палеограф і фольклорист. Професор Київського університету (1882 – 1888), згодом Петербурзького. Дійсний член Російської АН. Обстоював російську шовіністичну теорію “єдиного русского языка” з трьома основними діалектами: великоросійським, малоруським та білоруським.

¹⁴³ Володимир Перетц (1870 – 1935) – російський та український вчений, професор Київського університету (1903 – 1914), академік Петербурзької АН (з 1914). Досліджував історію давніх культур – російської, української та білоруської та їх взаємодію. Під керівництвом В. Перетца у 1921 – 1923 рр. діяло засноване ним Ленінградське товариство дослідників української історії, письменства та мови. Обстоював українськість давніх пам’яток, за що був репресований.

¹⁴⁴ Федір Вовк (1847 – 1918) – видатний український антрополог, етнограф і археолог. Закінчив Київський університет, учень В. Антоновича. Через переслідування російським урядом тривалий час жив у Франції.

¹⁴⁵ Добрилове Євангеліє – рукопис, переписаний 1164 р. з церковнослов’янського оригіналу дяконом Добрилом, з українськими мовними особливостями, зокрема перший хронологічно текст з так званим “новим ять” на місці *e* перед занепалим **ѣ**. Рукопис не виданий. Уривки друкувались в журналі “Киевские Университетские Известия” 1885 р. Зберігається в Москві в бібліотеці ім. Леніна.

¹⁴⁶ Олексій Шахматов (1864 – 1920) – видатний російський філолог, академік Петербурзької АН (з 1897 р.). Велике значення для україністики мали його праці, присвячені давньоруським літописам. У 1905 році виступив за скасування заборони української мови.

¹⁴⁷ Олександр Востоков (1781 – 1864) – російський філолог-славист, палеограф, академік Петербурзької АН (з 1841 р.). Його праця “Рассуждения о славянском языке” (1820) спри-

яла розвиткові порівняльної граматики слов'янських мов. Автор праці “Описание русских и славянских рукописей Румянцевского Музея”. 1843 р. видав Остромирове Євангеліє.

¹⁴⁸ Олександр Пипін (1833 – 1904) – російський історик літератури, академік Петербурзької АН з 1896 р., представник культурно-історичної школи в літературознавстві, автор чотиритомної “Історії російської літератури” (1898 – 1899). Заперечував самотність української літератури і визнавав її залежність від великоросійської.

¹⁴⁹ Олександр Веселовський (1838 – 1906) – російський філолог, представник культурно-історичної школи, академік Петербурзької АН з 1880 р., професор Петербурзького університету. Листувався з Іваном Франком.

¹⁵⁰ Митрофан Дикарев (1854 – 1899) – етнограф, автор численних праць про народні обряди та міфологію. В листі йдеться про підготовку видання “Посмертні писання з поля фольклору та міфології”, що вийшла у Львові 1903 р.

¹⁵¹ А. Пыпин “Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских” (1857).

¹⁵² Григорій Величко (1863 – 1932) – галицький історик і економіст, автор популярних праць з географії. Неодноразово бував у Петербурзі, працював у тамтешніх бібліотеках.

¹⁵³ Петро Стебницький (1862 – 1923) – громадський і політичний діяч, письменник та публіцист. Працював на різних фінансових посадах. Був керівником української громади в Петербурзі. Товариш В. Ігнатовича. Після жовтневої революції займав високі державні посади у Тимчасовому уряді та при гетьмані Скоропадському.

¹⁵⁴ Катерина Трегубова (1876 – 1965) – дочка Єлисея Трегубова та найстаршої сестри Ольги Хоружинської Антоніни. В заміжжі – Косенко. За зберігання рисунків Т. Шевченка та зв'язки з С. Єфремовим була заарештована і ув'язнена на 20 років.

COMPLETELY FORGOTTEN VOLODYMYR KOTZOVSKYJ

Roman HORAK

*Lviv Ivan Franko Memorial Museum of Literature
Ivan Franko st., 150-152, UA-79011, Ukraine*

In the publication the author discovers one of the unknown sides of Franko studies relations between Ivan Franko and Volodymyr Kotzovskij, a university-mate of his, who made a great contribution on the sphere of Ukrainian literature studies. 26 letters addressed by Volodymyr Kotzovskij to Ivan Franko in the period of 1884-1902, and the true facts from Volodymyr Kotzovskij biography are also shown for the scientific world for the first time here.

Key words: Ivan Franko, Volodymyr Kotzovskij, Galicien press, letters.

СОВСЕМ ЗАБЫТЫЙ ВЛАДИМИР КОЦОВСКИЙ

Роман ГОРАК

*Львовский литературно-мемориальный музей Ивана Франко,
ул. И. Франко, 150-152, 79011, Львов, Украина*

В публикации освещено одну из неизвестных сторон франковедения – отношения И. Франко и его университетского товарища и друга юности Владимира Коцовского, который внес значительный вклад в украинское литературоведение. Впервые введено в научное обращение 26 неизвестных писем Владимира Коцовского к Ивану Франко, которые охватывают время от 1884 до 1902 г., а также наведено документально достоверные факты биографии Владимира Коцовского.

Ключевые слова: Иван Франко, Владимир Коцовский, галицкая пресса, письма.

Стаття надійшла до редколегії 01.04.2007

Прийнята до друку 20.05.2007